

Μ Ε Λ Ε Τ Α Ι
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗΣ ΔΙΑΙΡΕΣΕΩΣ
ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΚΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ
ΕΝ Τῷ ΒΥΖΑΝΤΙΝῷ ΚΡΑΤΕΙ

Τὸ ζήτημα τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως καὶ τῆς ἐπαρχιακῆς καθ' ὅλου διοικήσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, διερευνηθὲν διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν καὶ μέσην βυζαντινὴν περίοδον, ἀνεπαρκῶς μόνον ἐμελετήθη διὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν, ἐλάχιστα δὲ καὶ ἀτελέστατα δι' ὅλην τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν διήκουσαν ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ἀλώσεως¹. Αἱ πολλαπλαῖ περιπέτειαι, τὰς ὁποίας κατὰ τοὺς ὑστάτους βυζαντινοὺς χρόνους ὑπέστη τὸ ἔδαφος τῆς Ἀυτοκρατορίας, ὑπαχθὲν ὑπὸ διαφόρους κατακτητὰς, ἡ ἐναλλαγὴ τῶν διοικητικῶν θεσμῶν, μαρτυροῦσα περὶ τῆς ἀσταθείας καὶ τῆς ἐλλείψεως ἐνιαίας πολιτικῆς κατευθύνσεως παρὰ τῇ κεντρικῇ ἐξουσίᾳ, ἡ δημιουργία, ἐντὸς τῶν κόλπων τοῦ παλαιότερου ἐνιαίου καὶ ἐξόχως συγκεντρωτικοῦ κρατικοῦ συγκροτήματος, κρατῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον αὐτοτελῶν καὶ αὐτοδιοικουμένων, τὸ πλήθος τέλος καὶ ἡ ποικιλία τῶν ὑπαρχουσῶν πηγῶν, καθιστῶσι δυσχερεστέραν τὴν ἔρευναν καὶ δικαιολογοῦν ἕν τι μέρει τὴν ἔλλειψιν γενικωτέρας περὶ τοῦ ζητήματος ἐπιστημονικῆς ἐργασίας.

Ἡ παροῦσα μελέτη σκοπὸν ἔχει νὰ παρουσιάσῃ τὰ πορίσματα μακρῶν ἐρευνῶν περὶ τῶν ἐπιβιωσάντων παλαιότερων καὶ τῆς γενέσεως καὶ διαμορφώσεως τῶν νεωτέρων ἐπαρχιακῶν θεσμῶν, νὰ παρακολουθήσῃ τὴν γένεσιν καὶ τὰς τύχας, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν,

---

¹ Ἐκ τῶν τελευταίων ἐργασιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὰς δύο τελευταίας περιόδους, μνημονεύομεν ἐνταῦθα τὰς ἑξῆς : A. H e i s e n b e r g, Aus der Geschichte und Literatur der Palaiologenzeit, Sitzungsberichte der Bayer. Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. Abh. 10, 1920, σελ. 68 κέ. E. S t e i n, Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte, Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, τόμ. 2 (1926), σελ. 1—62. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ - δ ο υ, Βυζαντιναὶ Μελέται, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. 3 (1939), σ. 267 κέ.

ἐκάστης ἐπαρχιακῆς διοικητικῆς μονάδος, καὶ τέλος, ὁρμωμένη ἐκ τῶν καθ' ἕκαστον, νὰ διατυπώσῃ γενικωτέρας τινὰς σκέψεις περὶ τῆς ἀσκηθείσης ὀργανωτικῆς καὶ διοικητικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Αὐτοκρατορίᾳ τῆς Νικαίας καὶ βραδύτερον ἐν Βυζαντίῳ, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων.

Βεβαίως, ἡ μεταγενεστέρα ἔρευνα θὰ ἀποκαλύψῃ καὶ θὰ συμπληρώσῃ κατ' ἀνάγκην πολλὰ κενά, τόσον ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἤδη ἐκδεδομένων φιλολογικῶν καὶ ἄλλων κειμένων, ὅσον κυρίως καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνεκδότων ἀρχειακῶν μνημείων, τῶν ὁποίων ἀπὸ πολλοῦ μελετᾶται ἢ ἐκδοσις. Ἀλλὰ καὶ ὡς νῦν ἔχει, ἡ παρούσα μελέτη, νομίζομεν ὅτι θὰ προσφέρῃ μικρὰν συμβολὴν εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τιθεμένων προβλημάτων, εἰς τὴν διερεύνησιν τῶν διοικητικῶν θεσμῶν καὶ εἰς τὴν συναγωγὴν καὶ ταξινομήσιν τοῦ γνωστοῦ ὕλικου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΟ ΧΡΥΣΟΒΟΥΛΛΟΝ ΑΛΕΞΙΟΥ ΤΟΥ Γ'.

Διὰ νὰ κατανοήσωμεν πληρέστερον τὴν ἀσκηθεῖσαν ἐν τῇ ἐπαρχιακῇ διοικήσει μετὰ τὸ ἔτος 1204 πολιτικὴν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκετο ἡ διοικητικὴ διαίρεσις τῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τοὺς ὑστάτους χρόνους τῆς δυναστείας τῶν Ἀγγέλων. Δύο ἐξόχως σημαντικὰ κείμενα, τὸ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Γ', ἀπολυθὲν κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ 1198 (οὐχὶ δὲ 1199, ὡς ἐν τῇ ἐκδόσει καὶ ἀλλαγῇ ἀναγράφεται)¹ καὶ ἡ λεγομένη *Partitio Romaniae* μετὰ τῶν συναφῶν κειμένων, παρέχουν εἰς τὸν ἐρευνητὴν πλούσιον ὕλικὸν διὰ τὴν ἀναπαράστασιν τῆς διοικητικῆς διαιρέσεως τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους κατὰ τὰ ἔτη 1198 καὶ 1204.

Τὸ ὑπὲρ τῶν Βενετῶν χρυσόβουλλον Ἀλεξίου τοῦ Γ', σωζόμενον ἀτυχῶς μόνον ἐν λατινικῇ μεταφράσει, περιέχεται ἐν ἀπογράφῳ εἰς τὰς δύο γνωστὰς συλλογὰς τοῦ *Liber Albus* καὶ τοῦ *Liber Pactorum*, ἐξεδόθη δ' ἐπανειλημμένως. Προχειρότερα καὶ πληρεστέρα ἔκδοσις εἶναι ἡ τοῦ Tafel, ὁ ὁποῖος καὶ ἐν τῷ σχετικῷ ὑπομνήματι² καὶ ἀλλαγῇ³ πα-

¹ Πρβλ. F r. D ö l g e r, Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches, τεῦχος Β', σελ. 104—105.

² T a f e l καὶ T h o m a s, Urkunden zur älteren Handels-und Staatsgeschichte der Republik Venedig, τόμ. Α' (Βιέννη, 1856), σελ. 246—280. Ἀνατύπωσις παρὰ Z a c h a r i ā v o n L i n g e n t h a l, Jus Graeco-romanum, τόμ. Γ', σελ. 553—565. Ἐκδοσις Ἰω. καὶ Π. ν. Ζέπου, τόμ. Α' (Ἀθήναι, 1931), σελ. 469—480.

³ T a f e l, Symbolarum criticarum, geographiam Byzantinam spectantium, ΕΠΕΤΗΡΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ Ἔτος ΙΖ'

ρέσχε πολλές και κατά τὸ πλεῖστον ἐπιτυχεῖς γεωγραφικὰς διευκρινήσεις.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων προνομίων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ εἰρημένου χρυσοβούλλου ἐδόθησαν εἰς τοὺς Βενετούς, ἦτο και τὸ τῆς ἐλευθέρας ἐμπορίας καθ' ἀπάσας τὰς χώρας και ἐπαρχίας τοῦ Κράτους, τὰς ὁποίας ὀνομαστὶ ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀναφέρει ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ' : «Imperium meum, λέγει ἐν τῇ σχετικῇ ῥήτρᾳ τῆς συνθήκης, et a tali molestia volens fidelissimos et Veneticos liberare, et *nominatim omnes* regiones, quae sub Romania sunt, in quibus mercari debent, ordinare in presenti chrysobullo, meo placuit Imperio, quae sunt iste videlicet» ¹.

Ἐν συνεχείᾳ ἀναγράφονται αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Κράτους, τὰς ὁποίας και ἡμεῖς, ἀκολουθοῦντες τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ τηρουμένην τάξιν, καταχωρίζομεν κατωτέρω ².

α') «*Provincia Dirrachij cum illis, que in ea sunt personarum et ecclesiarum immobilibus*».

Τὸ θέμα Δυρραχίου, ἀντικαταστῆσαν τὰς ἐπαρχίας τῆς νέας Ἡπείρου ³ και τῆς Πραιβάλεως, ἰδρῦθη, κατά τινος ⁴, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοφίλου (829—842). Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι ἀναφέρεται ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Uspensky ⁵, τὸ ὅποιον, ὡς γνωστόν, ἐγράφη μεταξὺ τῶν ἐτῶν 842 και 856 ⁶. Ἀναφέρεται ὡσαύτως ἐν τῷ Κλητορολογίῳ τοῦ

partes duae, μέρος πρῶτον Abhandlungen d. III Cl. d. K. Ak. d. Wiss. V Bd II Abthl. (β). s. a. Κατωτέρω θὰ παραπέμπωμεν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὑπὸ τὸν συντετημένον τίτλον : *Symbolae criticae*.

¹ T a f e l—T h o m a s, Urkunden, A', σελ. 258.

² Ἐν τῇ μελέτῃ τῶν ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ ἀναφερομένων διοικητικῶν περιφερειῶν ἀρκοῦμεθα κατά κανόνα εἰς τὴν μέχρι τοῦ 1204 ἱστορίαν αὐτῶν, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἐκθεσὶν ἡμῶν ἐν τοῖς οἰκείοις κεφαλαίοις. Τὴν διευκρίνησιν ταύτην πρέπει νὰ ἔχη πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ ἀναγνώστης.

³ Ἰ ε ρ ο κ λ έ ο υ ς, Συνέκδημος, ἔκδ. Α. Β u r c k h a r d t, (Λειψία 1893), σελ. 13 : «Ἐπαρχία νέας Ἡπείρου, ὑπὸ κοινοῦ, πόλεις θ'. Δυρράχιν ἢ ποτε Ἐπίδαμος, Σκάμπα, Ἀπολλωνία, Βάλλις, Ἀμαντία, Πολυχεριούπολις (sic), Αὐλών, Αὐλίνιδος μητροπολις, Διστρῶν και Σκεῦπτων».

⁴ J. B. B u r y, A History of the Eastern Roman Empire from the Fall of Irene to the Accension of Basil I, (Λονδίνον, 1912), σελ. 224. F r. D v o r n í k, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, (Παράγα, 1933), σελ. 12.

⁵ F. U s p e n s k y, Vizant. tabel o rangach, Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. β (1898), σελ. 114.

⁶ Ὁ κ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ἰ δ η ς, Βυζαντιναὶ Μελέται [Ἐπιστημονικῇ Ἐπετηρὶς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, τόμ. β (1939)], σελ. 497 κέ., βασιζόμενος ἐπὶ διαφόρων ἐσωτερικῶν τεκμηρίων, τοποθετεῖ τὴν σύν-

Φιλοθέου ¹ (Σεπτέμβριος 899) ² καὶ ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Beneschevic' ³ (921—944) ⁴.

Τὰ ὄρια τοῦ θέματος τοῦ Λυρραχίου δὲν δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ καθορίσωμεν. Πρὸς βορρᾶν ἢ ἐπαρχία ἐφήπτετο τοῦ θέματος τῆς Δαλματίας: «ἐκ παλαιοῦ μὲν τοίνυν, λέγει ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ⁵, ἡ Δελματία τὴν ἀρχὴν μὲν εἶχεν ἀπὸ τῶν συνόρων Λυρραχίου ἤγονν ἀπὸ Ἀντιβάρεως...». «Τὸ Βυζαντινὸν θέμα Λυρραχίου, παρατηρεῖ ὁ Κωνσταντῖνος Jirecek, περιελάμβανε τὰ κατὰλοιπα τῶν ῥωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς Προιβαλιτανῆς καὶ τῆς νέας Ἠπείρου. Οὐδόλως δὲ περιωρίζετο, ὡς ἢ πρὸς βορρᾶν γειτονικὴ ἐπαρχία, εἰς παραθαλασσίας τινὰς πόλεις καὶ νήσους, ἀλλ' ἐξετείνετο βαθέως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας. Τὸ σύνορον τοῦ θέματος ἄφινε τὴν ἀκτὴν μεταξὺ τῆς Budua καὶ τῆς Ἀντιβάρεως, ἐστρέφετο πρὸς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τὸ Σκούταρι μέχρι Dri-vasto, περιελάμβανε τὴν χώραν τῶν σημερινῶν φυλῶν τῶν Pulati καὶ τῶν Myrdaïtân, ὡς καὶ τὴν πόλιν Βεράτιον, καὶ ἐστρέφετο ἐκ νέου μεταξὺ τοῦ ἀκρωτηρίου Γλῶσσα καὶ τοῦ λιμένος τῆς Χιμάρας πρὸς τὴν ἀκτὴν. Πρὸς βορρᾶν, τὸ σύνορον τῆς ἐπαρχίας ἦπτετο τῶν σερβικῶν ἐπαρχιῶν τῆς Διοκλείας ἢ Ζετα, πρὸς ἀνατολὰς τῶν μακεδονικῶν σλαβικῶν χωρῶν τῆς Δίβρης, τῆς Ἀχρίδος καὶ τοῦ ἄνω Δεβόλη. Πρὸς νότον ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς Νικοπόλεως ἢ Ναυπάκτου...» ⁶.

ταξιν τοῦ Τακτικῷ Uspensky ὀλίγον ἐνωρίτερον, λέγων (σελ. 503) ὅτι «οὐδεὶς λόγος ὑπάρχει, ὅπως τὸ Τακτικὸν τεθῆ εἰς τοὺς μετὰ τὸ 828 χρόνους. Δὲν δύναται ὅμως νὰ τεθῆ καὶ εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 809 χρόνους, διότι ἀναφέρει δ ο μ ε σ τ ι κ ο ν τ ὠ ν ἱ κ α ν ἄ τ ω ν (119), τὸ δὲ σῶμα τοῦτο ἐδημιουργήθη ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Α' ἐν ἔτει 809».

¹ J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the ninth Century*, *The British Academy, Supplemental Papers, A'* (Λονδίνον, 1911), σελ. 147 ⁴.

² O. P. Maas, *Der Interpolator des Philotheos*, *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 34 (1934), σελ. 257—261, ἀπέδειξεν ὅτι τέσσαρα τοῦλάχιστον χωρία τοῦ Κλητορολογίου, ἐλέγχουν ὅτι νεότερα χεῖρ, περὶ τὸ ἔτος 910, παρενέβαλε προσθήκας εἰς τὸ ἀρχικῶς κατὰ τὸ ἔτος 899 συνταχθὲν συγγραμμάτιον.

³ V. Beneschevic', *Die Byzantinischen Ranglisten nach den Kletorologion Philothei* (*De Cer. I. II c. 52*) und nach den *Jerusalemmer Handschriften zusammengestellt und revidiert*, ἐν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, τόμ. 5 (1926), σελ. 120—121.

⁴ Ὁ κ. Στ. Κυριακίδης, *Βυζαντιναὶ Μελέται*, σελ. 509, παρατηρεῖ ὅτι τὸ Τακτικὸν τοῦ Beneschevic' «δέον νὰ τεθῆ εἰς τοὺς μετὰ τὸν Νικηφόρον (τὸν Φωκᾶν, 963—969) χρόνους ἢ μᾶλλον εἰς τοὺς χρόνους αὐτοῦ τοῦ ἰδίου».

⁵ Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ρωμανόν, τόμ. Γ', σελ. 141.

⁶ C. Jirecek, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien während des Mittelalters*, (Πράγα, 1879), σελ. 15.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (Περὶ Θεμάτων, τόμ. Γ', σελ. 56—58) οὐδεμίαν οὐσιαστικὴν πληροφορίαν περὶ τοῦ θέματος παρέχει, ἀσχολούμενος περὶ ἱστορικὰς διατριβὰς ἀσχετοὺς πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης του. Εὐτυχῶς ἄλλαι φιλολογικαὶ πηγαὶ καὶ σφραγιστικά μνημεῖα ἐπιτρέπουν εἰς ἡμᾶς νὰ διαφωτισώμεν ὀπωσδήποτε πληρέστερον τὴν ἱστορίαν τοῦ θέματος Δυρραχίου. Καὶ δὴ καταλέγομεν κατωτέρω πρῶτον τὰς ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν γνωστὰς πληροφορίας :

1) Ἐν ἐπιστολῇ Λέοντος τοῦ Χοιροσφάκτου πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα τὸν Ϛ' γίνεται λόγος περὶ Δυρραχίου: «τοῦτο δέ, τὰ τοῦ Δυρραχίου τριάκοντα φρούρια σὺν αὐτῷ πλούτῳ καὶ αὐτοῖς τοῖς οἰκίητορσι τῇ βασιλείᾳ σου δῶρον προσήνεγκα, ἀποσπάσας, προφητικῶς εἰπεῖν, ὡς λοβὸν ἐκ Λέοντος στόματος ταῦτα»¹. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δὲν ἀναφέρεται μὲν ῥητῶς τὸ θέμα Δυρραχίου, αὐτονόητον ὅμως εἶναι ὅτι περὶ τῆς διοικητικῆς ταύτης περιφερείας πρόκειται. Ὁ Χοιροσφάκτης ὑπαινίσσεται ἔνταῦθα τὴν πρὸς τὸν τσάρον Συμεὸν πρεσβείαν του, γενομένην μεταξὺ τῶν ἐτῶν 896 καὶ 904², ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ἡ ἀπόδοσις εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς τοῦ θέματος Δυρραχίου μετὰ τῶν τριάκοντα φρουρίων του.

2) Ἐτέραν μνείαν στρατηγοῦ τοῦ θέματος Δυρραχίου εὐρίσκομεν παρὰ Κωνσταντῖνῳ τῷ Πορφυρογεννήτῳ³: «Μετὰ δὲ τὸν καιρὸν, ὃν ὁ κῦρις Λέων [Λέων ὁ Ϛ'] ἐβασίλευσε, παρεγένετο ὁ τότε εἰς τὸ Δυρράχιον στρατηγῶν, ὁ πρωτοσπαθάριος Λέων ὁ Ῥαβδοῦχος, ὁ μετὰ τοῦτο μάγιστρος τιμηθεὶς καὶ λογοθέτης τοῦ δρόμου, εἰς Παγανίαν τὴν τότε παρὰ τοῦ ἄρχοντος Σερβλίας διακρατουμένην, πρὸς τὸ βουλευθῆναι καὶ συντυχεῖν τῷ αὐτῷ ἄρχοντι Πέτρῳ περὶ τινος δουλώσεως καὶ ὑποθέσεως». Τὴν ἀκριβῆ χρονολογίαν τῆς συναντήσεως ταύτης καὶ ἐπομένως τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ὁ Ῥαβδοῦχος προέστη τοῦ θέματος Δυρραχίου, ἐπιτρέπει νὰ συναγάγωμεν αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον τοῦ Πορφυρογεννήτου. Ὁ ἔστεμμένος ἱστορικὸς μαρτυρεῖ ὅτι ὁ στρατηγὸς παρεγένετο εἰς Παγανίαν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Ϛ' (886—912). Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἄρχων τῆς Σερβίας Πέτρος ἐβασίλευσε μέχρι τοῦ ἔτους 917, κατ' ἀνάγκην ἡ συνάντησις πρέπει νὰ τεθῆ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 912 καὶ 917. Ἄλλ' ἢ συνέχεια τοῦ Πορφυρογεννήτου ἐπιτρέπει τὴν ἀκριβεστέ-

¹ G. K o l i a s, Léon Choerosphactès Magistre, Proconsul et Patrice, (Ἀθήναι, 1939), σελ. 112—113.

² Αὐτόθι, σελ. 42.

³ Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, Bonn, τόμ. Γ', σελ. 156. Πρβλ. C. J i r e c e k, Geschichte der Serben, τόμ. Α' (Gotha, 1911), σελ. 199.

ραν χρονολόγησιν. Ὁ ἄρχων τῶν Ζαχλούμων¹ Μιχαὴλ διεμήνυσε πρὸς τὸν τσάρον Συμεὼν ὅτι «ὁ βασιλεὺς τῶν Ῥωμαίων δεξιούται διὰ δώρων τὸν ἄρχοντα Πέτρον πρὸς τὸ συνεπαρεῖν τοὺς Τούρκους (=Οὐγγυρους) καὶ ἐπελθεῖν κατὰ Βουλγαρίας· ἐγένετο δὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον καὶ πόλεμος εἰς Ἀχελῶν μεταξὺ τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν Βουλγάρων». Ἡ μάχη τῆς Ἀγγιάλου, περὶ ἧς ὁμιλεῖ τὸ κείμενον, συνήφθη κατ' Αὐγουστον τοῦ 917² καὶ ἐπομένως κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὁ Λέων ὁ Ῥαβδουῆχος ἐστρατήγει ἐν Δυρραχίῳ.

3) Μνεία παρὰ Σκυλίτζη - Κεδρηνῶ (τόμ. Β', σελ. 467): «μηνυθέντος δὲ τῷ βασιλεῖ [Βασιλείῳ τῷ Β'] τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωάννου [τῶν Βουλγάρων, 1018] διὰ τοῦ στρατηγοῦντος Δυρραχίου Νικήτα πατρικίου τοῦ Πηγωνίτου, ἕξεισι παραυτίκα ὁ βασιλεὺς»³. Κατὰ τὸ ἔτος 1018 ἔχομεν, κατὰ ταῦτα, στρατηγὸν Δυρραχίου τὸν πατρικίον Νικήταν τὸν Πηγωνίτην.

4) Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 1018, ὁ Βασίλειος ὁ Β' «στρατηγὸν προῦβάλετο Δυρραχίου» τὸν Εὐστάθιον τὸν Δαφνομήλην⁴, τὸν ὁποῖον ὀλίγον πρότερον εἶχεν ἐπιστήσει ἄρχοντα τῆς Ἀχρίδος⁵.

5) Κατὰ τὸ ἔτος 1040 ἐστρατήγει ἐν Δυρραχίῳ ὁ Βασίλειος ὁ Συναδηνός, ὁ ὁποῖος ἐξεστράτευσεν ἐναντίον τοῦ ἀποστατήσαντος Πέτρον Δελεάνου, ἡγεμόνος τῶν Βουλγάρων⁶. Κατηγορηθεὶς ὁμως ἐπὶ τυραννίδι,

¹ Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (τόμ. Γ', 160—161) παρέχει πολυτίμους πληροφορίες περὶ τῶν Ζαχλούμων τούτων: «οἱ δὲ νῦν ἐκέισε οἰκοῦντες Ζαχλοῦμοι Σέρβοι τυγχάνουσιν, ἐξ ἐκείνου τοῦ ἄρχοντος εἰς τὸν βασιλέα Ῥωμαίων Ἡράκλειον προσφυγόντος. Ζαχλοῦμοι δὲ ὀνομάσθησαν ἀπὸ ὄρους οὕτω καλουμένου Χλούμου. καὶ ἄλλως δὲ παρὰ τῆ τῶν Σκλάβων διαλέκτῳ ἐρμηνεύεται τὸ Ζαχλοῦμοι, ἦγουν ὀπίσω τοῦ βουνοῦ, ἐπειδὴ ἐν τῷ τοιοῦτῳ χωρίῳ βουνός ἐστι μέγας, ἔχων ἄνωθεν αὐτοῦ δύο κάστρα, τὸ Βόνα καὶ τὸ Χλόμ. . . Ὅτι ἡ γενεὰ τοῦ ἀνθυπάτου καὶ τοῦ πατρικίου Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ Βουσεβούτζη, τοῦ ἄρχοντος τῶν Ζαχλούμων ἦλθεν ἀπὸ τῶν κατοικούντων ἀβαπτίστων εἰς τὸν ποταμὸν Βίσλας, τὸν ἐπονομαζόμενον Διτζίκη, καὶ ὄκησεν εἰς τὸν ποταμὸν τὸν ἐπονομαζόμενον Ζαχλοῦμα». Πρβλ. C. J i r e c e k, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien, σελ. 25 κέ. T o ὕ α ὕ τ ο ὕ, Geschichte der Serben, τόμ. Α', σελ. 117 κέ. S t. R u n c i m a n, The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign, (Cambridge, 1929), σελ. 212 κέ.

² Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 388 κέ. (Bonn). Σ κ υ λ ί τ ζ η ς - Κ ε δ ρ η ν ὄ ς, τόμ. Β', σελ. 286. Πρβλ. S t. R u n c i m a n, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 55 κέ.

³ Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ί δ ο υ, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 479.

⁴ Σ κ υ λ ί τ ζ η ς - Κ ε δ ρ η ν ὄ ς, τόμ. Β', σελ. 474.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 468. Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ί δ ο υ, Αὐτόθι, σελ. 415—416.

⁶ Σ κ υ λ ί τ ζ η ς - Κ ε δ ρ η ν ὄ ς, τόμ. Β', σελ. 527 (Bonn). Πρβλ. N. S k a b a l a n o v i c', Βυζαντινὸν Κράτος καὶ Ἐκκλησία κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, (Πετρούπολις, 1884), σελ. 220 (ρωσιστί).

ἔξεβλήθη τῆς ἀρχῆς καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐτάχθη στρατηγὸς τοῦ θέματος ὁ Μιχαὴλ ὁ Δερμοκαΐτης, «ὃς ἀπέριως καὶ φαύλως διοικῶν τὴν ἀρχὴν ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὰ πάντα ἀνέτρεψε»¹.

5) Ἐν τῷ Στρατηγιῶ τοῦ Κεκαυμένου: «ὁποῖον ἐποίησεν ὁ Τριβούνιος² ὁ Σέρβος τῷ κατεπάνω Δυρραχίου Μιχαήλ, τῷ τοῦ λογοθέτου υἱῷ, ἐκ Διοκλείου³ καὶ ἀπώλεσε τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἐπέκεινα τῶν τεσσαράκοντα χιλιάδων ὄντα. εἰσελθὼν γὰρ ὁ δηλωθεὶς κατεπάνω εἰς Διοκλείαν, ἐκούρσευσεν, ὑποστρέψας δὲ εὗρε κατεχομένης τὰς κλεισούρας, ὅθεν εἰσῆλθε, καὶ εἶάλω»⁴. Τὰ περὶ τῆς ἥτις ταύτης τοῦ κατεπάνω Δυρραχίου διηγεῖται καὶ ὁ Κεδρηνός (τόμ. Β', σελ. 543—545): «... μὴ φέρων ὁ Μονομάχος [Κωνσταντῖνος ὁ Θ', 1042—1055] τὰς ἐκείνου [τοῦ Στεφάνου τῆς Σερβίας, 1040—1050] καταστροφάς, τῷ τότε ἄρχοντι τοῦ Δυρραχίου (ἦν δὲ Μιχαὴλ πατριῖος, ὁ Ἀναστασίου τοῦ λογοθέτου υἱὸς) γράμμασιν ἐγκελεύεται τὸν ὑπ' αὐτὸν ἀθροῖσαι τοῦ Δυρραχίου λαὸν στρατιωτικόν, ἔτι δὲ καὶ τὰς στρατίας τῶν ἐγγιζόντων τούτῳ θεμαμάτων καὶ αὐτῶ ὑποκειμένων καὶ συνάμα τοῖς ὑποστρατηγοῖς, εἰς Τριβαλλοὺς ἀπελθεῖν καὶ καταπολεμῆσαι τὸν Στέφανον»⁵. Κατὰ ταῦτα, τῷ 1043, κατεπάνω ἢ ἄρχων Δυρραχίου ἦτο ὁ πατριῖος Μιχαὴλ, υἱὸς τοῦ λογοθέτου Ἀναστασίου.

7) Κατὰ τὸ ἔτος 1068, τὰς τύχας τοῦ θέματος Δυρραχίου διηγήθουν ὁ Περηνός. Οὗτος «προεβλήθη δούξ τῆς Ἰταλίας», «μὴ δυνηθεὶς δὲ εἰς Λογγιβαρδίαν περαιωθῆναι διὰ τὴν τοῦ Ῥουμπέρτου καταδυναστείαν ἔμεινεν ἐν Δυρραχίῳ, ὀνομασθεὶς τοῦ Δυρραχίου δούξ»⁶.

8) Τὰ πράγματα τοῦ Δυρραχίου διηγήθουν ἐπὶ τι διάστημα ὁ γνωστός στρατηγὸς Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος, περὶ τοῦ ὁποίου ἡ Ἄννα ἡ Κοκμομηνή (Α', 4, τόμ. Α', σελ. 16-17, Reifferscheid) λέγει: «ἀλλ' ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος τὴν δουρικὴν περιεζωσμένος ἀρχὴν ἐπὶ τοῦ βασιλέως Μιχαὴλ

¹ Σκυλίτζης· Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 528. N. Skabalanovic, αὐτόθι.

² Περὶ Διοκλείας, βλ. C. Jirecek, Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien, σελ. 19 κέ.

³ Περὶ τῶν Τερβουνιατῶν βλ. Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, τόμ. Γ', σελ. 161. Πρβλ. C. Jirecek, Geschichte der Serben, τόμ. Α', σελ. 117.

⁴ Cecaumeni Strategicon edd. B. Wassiliewsky - V. Jernstedt, (Πετρούπολις, 1896), σελ. 25.

⁵ Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέται, σελ. 544.

⁶ Σκυλίτζης, σελ. 722 (ἐν τῷ Β' τόμῳ τῆς ἐκδόσεως Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ). Πρβλ. N. Skabalanovic, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 221.

[τοῦ Ζ', 1071—1078] καὶ πρὸ τοῦ βασιλεῦσαι τὸν Νικηφόρον [Γ' τὸν Βοτανειάτην, 1078—1081] βασιλειᾶν τι ἤρξατο καὶ ἀποστασίαν κατὰ τοῦ Μιχαήλ ἐμελέτησε»¹. Εἰς τὸν Νικηφόρον τὸν Βρυέννιον ἀπεδόθη ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου ἐπιγραφομένη «τῷ δουκὶ Δυρραχίου τῷ Βρυεννίῳ»². Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη παρέσχε πράγματα εἰς τὴν ἔρευναν, διότι τινές, ἐπὶ τοῦ κειμένου τούτου στηριζόμενοι, ἠθέλησαν νὰ θέσουν τὴν εἰς τὸν θρόνον Ἀρχίδος ἄνοδον τοῦ Θεοφυλάκτου εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 1078 χρόνους. «Tempus huius epistolae, λέγει συνοψίζων τὴν γενομένην συζήτησιν ὁ Jirecek, facile deducitur ab inscriptione, nam Nicephorus Bryennius his annis [1075—1077] dux erat Dyrrhachii. Haec epistola haud dubie effecit, ut Ehrhard et Gelzer Allatii, Baronii, Muralti, de Rubeis sententiam amplexi sint, initium archiepiscopatus Theophylacti ante annum 1078 ponentes»³. Καὶ εὐθὺς κατωτέρω: «Oportuisse Vasilijevskium, ut inscriptionem explicaret epistolae nostrae, facile intelligitur. Qui aut erratum inesse inscriptioni, aut Theophylactum illo tempore, quo hanc scripserat epistolam, educatorem Constantini Ducae nondum fuisse, sed parvum fortasse apud ecclesiam Achridensem capessisse munus supponit»⁴. Ἡ δευτέρα ἐξηγήσις τοῦ Vassilievsky εἶναι πράγματι ἐπιτυχής, ἐκτὸς ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς ἄλλον ὁμώνυμον δοῦκα τοῦ Δυρραχίου, ὡς ὁ Ἀλέξιος Βρυέννιος, περὶ τοῦ ὁποίου θὰ ὁμιλήσωμεν κατωτέρω.

9) Διάδοχος τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου ὑπῆρξεν ὁ πρωτοπρόεδρος Βασιλάκης (1078)⁵.

10) Παρὰ τῇ Κομνηνῇ (Α', 16, τόμ. Α', σελ. 54, Reifferscheid) ἐπίσης ἀναφέρεται ὁ Γεώργιος ὁ Μονομαχάτος: «δοῦξ δὲ τηρικαῦτα ἐτύγχανε παντὸς τοῦ Ἰλλυρικοῦ Γεώργιος ὁ Μονομαχάτος παρὰ τοῦ αυτοκράτορος Βοτανειάτου ἀποσταλεις». Ὁ χρόνος τῆς στρατηγίας τοῦ Μονομαχάτου ὀρίζεται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1078—1081.

11) Μακρὰ ὑπῆρξεν ἡ ἐν Δυρραχίῳ στρατηγία τοῦ Ἰωάννου τοῦ

¹ Πρβλ. Σ κ υ λ ί τ ζ η ν, τόμ. Β', σελ. 727, καὶ Ν ι κ η φ ὄ ρ ο ν Β ρ υ έ ν ν ι ο ν, σελ. 102.

² M i g n e, Patr. graeca, τόμ. 126, στ. 467.

³ Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia. Collegerunt et digresserunt L. d e T h a l l ὀ c z y, C. J i r e c e k et E. m. d e S u f f l a y, τόμ. Α', (Βιέννη, 1913), σελ. 19.

⁴ Αὐτόθι.

⁵ Ν ι κ η φ ὄ ρ ο ς Β ρ υ έ ν ν ι ο ς, σελ. 109 (Bonn). Πρβλ. C. J i r e c e k, Die Lage und Vergangenheit der Stadt Durazzo in Albanien, ἐν L. v o n T h a l l ὀ c z y, Illyrisch-Albanische Forschungen, τόμ. Α' (1916), σελ. 160.

Δούκα, περί τοῦ ὁποίου ὀμιλεῖ ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Ζ', 9, τόμ. Α', σελ. 252—253, Reifferscheid): «καὶ γὰρ τουτονὶ τὸν Δούκαν Ἰωάννην εἰς Ἐπίδαμνον ὁ αὐτοκράτωρ μετὰ στρατιᾶς ἀξιωμαχοῦ κατέπεμψεν, ἅμα μὲν καὶ περὶ τὴν τοῦ Δυρραχίου φρουρὰν ἐπιμελῶς διαπονεῖσθαι, ἅμα δὲ καὶ τὴν μετὰ τῶν Δαλματῶν ἀναδήσασθαι μάχην. ὁ γὰρ οὕτω καλούμενος Βοδίνος [Κωνσταντῖνος Bodin, 1082—1106] μαχιμώτατος ὢν καὶ ῥαδιοφυγίας πλήρης, οὐ μέχρι τῶν ἰδίων ὁρίων ἐστάναι ἠβούλετο, ἀλλ' ὅσημέραι τὰς ἔγγιστα Δαλματίας κωμοπόλεις κατατρέχων τοῖς ἰδίοις προσετίθει ὁρίοις· ὁ δὲ Δούκας Ἰωάννης ἐνιαυτοὺς δέκα πρὸς τῶ ἐνὶ¹ εἰς τὸ Δυρράχιον ἐνδιατρίψας, πολλὰ μὲν τῶν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν Βολκάνου² ἀφηρεῖτο φρούρια, πολλοὺς δὲ καὶ ζωγρίαν πρὸς τὸν αὐτοκράτορα ἐξάπέστειλεν. καὶ τέλος, κρατερὰν μετὰ τοῦ Βοδίνου μάχην συναραξάσας, καὶ αὐτὸν κατέσχε».

12) Τὸν Ἰωάννην Δούκαν διεδέχθη εἰς τὴν δουρικὴν ἀρχὴν τοῦ Δυρραχίου ὁ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός, υἱὸς τοῦ σεβαστοκράτορος Ἰσαακίου καὶ ἀνεψιὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Α'³. Ὁ δούξ Ἰωάννης ὁ Κομνηνός περιῆλθεν εἰς πόλεμον πρὸς τὸν Σέρβον ἡγεμόνα Βολκάνον (Vlkan), διέβη τὸν τοῦ Λιπενίου⁴ ποταμὸν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν ἐπικράτειαν τῶν Σέρβων, ἀλλ' ὑπέστη δεινὴν ἥτταν. Πολλοὶ τῶν ἀνδρῶν του, παρասυρέντες, ἐπνίγησαν ἐντὸς τοῦ ποταμοῦ, ὁ δὲ Βολκάνος, ἀναθαρρήσας, ἐλειψάτησε τὰς παρακειμένας πόλεις καὶ χώρας, ἠρείπωσε τὴν ὑπαιθρον τῶν Σκοπίων καὶ ἔφθασε μέχρι Πολόγου καὶ Βρανέας (1094)⁵. Εἰς τὸν ἡμέτερον Ἰωάννην ἀναφέρεται, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Vassilievsky⁶, χωρίον ἐπιστολῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεοφυλάκτου: «ὁ σεβαστὸς δὲ καὶ πρῶτος Δυρραχίου, οὕτως ἐμοὶ μὲν τὰ τῆς ἐπιθυμίας διέπεσεν»⁷. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνός διψήσασκε τὸ θέμα Δυρραχίου ἀπὸ τοῦ 1091 μέχρι τοῦ 1107⁸. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του διῆλθεν ἐκ Δυρραχίου, τῷ 1096 (περὶ τὴν

¹ Ὡς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ C. Jirsek, *Geschichte der Serben*, τόμ. Α', σελ. 298, σημ. 3, δὲν ἀληθεύει τὸ ἐνταῦθα λεγόμενον ὅτι ὁ Δούκας προσέστη τοῦ Δυρραχίου ἐπὶ ἔνδεκα ἔτη, διότι, ἤδη τῷ 1091, ἀνεκλήθη εἰς τὴν Ἀνατολήν.

² Πρβλ. C. Jirsek, *Αὐτόθι*, σελ. 238.

³ Ἄννα Κομνηνὴ ἡ, Η', 8, τόμ. Β', σελ. 21 κέ., Reifferscheid.

⁴ Ulpiana, Lipljan. Βλ. C. Jirsek, *Die Handelsstrassen und Bergwerke von Serbien und Bosnien*, σελ. 68. Ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ἡ, Θ', 4, τόμ. Β', σελ. 37, σημειώνει περὶ τοῦ Λιπενίου: «τοῦτο δὲ πολίχνιον τι μικρὸν περὶ τοὺς πρόποδας τοῦ Ζυγοῦ τοῦ διαιροῦντος τὴν Δαλματιαν ἀπὸ τῆς ἡμεδαπῆς χώρας».

⁵ Ἄννα Κομνηνὴ ἡ, Θ', 4, τόμ. Β', σελ. 39. Πρβλ. C. Jirsek, *Geschichte der Serben*, τόμ. Α', σελ. 239.

⁶ Πρβλ. C. Jirsek, ἐν *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 23 (ἀριθμ. 72).

⁷ Migne, *Patr. graeca*, τόμ. 126, στ. 501.

⁸ C. Jirsek, *Acta Albaniae*, αὐτόθι.

12ην Ὀκτωβρίου), Σταυροφόροι ὑπὸ τὸν Hugue le Mainsmé καὶ τὸν ἀδελφὸν τοῦ Ταγκρέδου Γουλιέλμον: «Hugo denique Magnus et Willelmus, Marchisi filius, intraverunt mare ad portum Bari et transfretantes venerunt Durachium. Audiens vero dux illius loci hos prudentissimos viros illic esse applicatos, mox mala cogitatio cor eius tetigit illosque apprehendit ac iussit Constantinopolim imperatori caute duci quo ei fidelitatem facerent»¹.

13) Ἐν τῷ Χρονικῷ τῷ φερομένῳ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ Διοκλείας πρεσβυτέρου ἀναφέρονται δύο δοῦκες Δυρραχίου: ὁ *Pirogordus* (τὸ ὄνομα τοῦτο, προφανῶς, κακῶς παρεδόθη) καὶ ὁ «Kiri Alexius de Constistephan» (κῆρ Ἀλέξιος ὁ Κοντοστέφανος). Ἀμφότεροι ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1118—1143) καὶ τοῦ Σέρβου ἡγεμόνος Γεωργίου (1113—1116 ἢ 1114—1118 καὶ, τὸ δεύτερον, 1125—1135)².

14) Ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Γεωργίου τοῦ Τορνίκη ἐπιγράφεται «πρὸς τὸν σεβαστὸν κῆρ Ἀλέξιον τὸν ἔγγονον τοῦ καίσαρος τοῦ Βρυεννίου ὄντα δοῦκα τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Ἀχρίδος». Ὅπως ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχει ἡ μνεία τῆς πόλεως Ἀχρίδος ὡς ἀνηκούσης εἰς τὸ θέμα τοῦ Δυρραχίου. Παλαιότερον, ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Β', ἡ πόλις αὕτη μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀπετέλει ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν. Ὁ Ἀλέξιος ὁ Βρυένιος ἦτο υἱὸς τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς καὶ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου. Ἐνωρὶς ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ βασιλέως τῆς Γεωργίας Λαβίδ τοῦ Β'³, εἰσήλθεν εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κράτους καὶ ἔφθασεν εἰς τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα, γενόμενος ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, μέγας δούξ. Ἀντικατέστησε τὸν Μιχαὴλ Παλαιολόγον εἰς τὴν διοίκησιν τῶν βυζαντινῶν στρατευμάτων, τῶν μετασχόντων τῆς κατὰ τῆς Σικελίας ἀτυχοῦς ἐκστρατείας, καὶ κατὰ τὴν μάχην τοῦ Βρινθησίου (1156) συνελήφθη αἰχμάλωτος. Ὁ Chalandon⁵, στηριζόμενος εἰς τοὺς στίχους

¹ Histoire Anonyme de la Première Croisade éditée et traduite par L. Bréhier, (Παρίσιος, 1924), σελ. 14—15. Πρὸβλ. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 23—24 (ἀριθμ. 73). Ἄλλως ἐκθέτει τὰ πράγματα ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ, I', 7, τόμ. Β', σελ. 79 κέ.

² C. Jirecek. Geschichte der Serben, τόμ. Α', σελ. 243. F. Chalandon, Jean II Comnène (1118—1143) et Manuel I Comnène (1143—1180), ἐν Παρισίοις, 1912, σελ. 73.

³ Σπ. Λάμπροῦ, ὁ Βιενναῖος κώδιξ Phil. graecus CCCXXI, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 13 (1916), σελ. 10.

⁴ F. Chalandon, Jean II Comnène (1118—1143) et Manuel I Comnène (1143—1180), σελ. 16.

⁵ Ἀυτόθι, σελ. 219, σημ. 7.

τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ¹:

Οὔτω κακῶς πάσχοντι συγκατηλέει
ὁ Δουκόβλαστος εὐκλεῆς Ἀλέξιος,
ὁ τηνικαῦτα κυριαρχῶν Κυπρίων,
ἄνθρωπος μεγαλόδωρος, αὐτοπραότης,
ἐκ βασιλικῶν αἱμάτων κατηγμένος,

νομίζει ὅτι, μετὰ τὴν ἦτταν τοῦ Βρινδησίου, ὁ Βρυέννιος διωρίσθη διοικητῆς Κύπρου. Πάντως ἢ ἐν Δυρραχίῳ στρατηγία του πρέπει νὰ τεθῆ πρὸ τῆς Ἰταλικῆς ἐκστρατείας, ἴσως δὲ μετὰ τὸ ἔτος 1148, κατὰ τὸ ὁποῖον ἐτελεύτησεν ἡ Ἄννα ἢ Κομνηνὴ².

15) Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ τσάρου τῶν Βουλγάρων Καλοϊωάννου πρὸς τὸν πάππαν Ἰννοκέντιον τὸν Γ' (Αὐγούστος 1203), καὶ δὴ ἐν προσηρητημένῳ σημειώματι, ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «... usque ad Durachium perveni, ubi vidi nuntios comitis Walterii mecum pariter congaudentes et disponentes mecum pariter transfretare; sed Graecus, qui veniebat cum illis non permisit me transire cum illis, habito consilio *ducis Durachii*, asserens, quod molestum imperatori existeret, si transirem»³.

Ἄτυχῶς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα τοῦ ἐνταῦθα ἀναφερομένου δουκὸς τοῦ Δυρραχίου.

Τὰ εἰς τὸ θέμα Δυρραχίου ἀναφερόμενα σφραγιστικά μνημεῖα, ἐλάχιστα δυστυχῶς, εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος: «Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Κωνσταντίνῳ β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) κ(αὶ) στρατιγ(ῶ) Δουρραχ(ίου)»⁴.

2) Ἄτερον μολυβδόβουλλον ἀναφερόμενον εἰς τοὺς χρόνους τῆς δυναστείας τῶν Δουκῶν (1059—1081), ἐκδοθὲν δ' ὑπὸ τοῦ Mordtmann, ἀνῆκεν εἰς τὸν Μιχαὴλ Μαυρίκιαν, βεστάρχην καὶ κατεπάνω Δυρραχίου⁵.

¹ K. H o r n a, Das Hodoiporikon des Konstantin Manasses, Byz. Zeitschrift, τόμ. 13 (1904), σελ. 338.

² Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Τορνίκη λέγεται: «Ὦντως ἄξιος ἐχρημάτισας τῶν εὐχῶν τῆς ἁγίας δεσποτίδος», ἐνταῦθα δ' ὁ ἐπιστολογράφος ὑπαινίσσεται τὴν Ἄνναν τὴν Κομνηνὴν.

³ Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 41, (ἀριθμ. 127).

⁴ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l' Empire byzantin, (Παρίσι, 1884), σελ. 734. Πρὸς Κ. Μ. Κωνσταντοπόλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Νομισματικοῦ Μουσείου, (Ἀθήναι, 1917), σελ. 31—32.

⁵ G. S c h l u m b e r g e r, Ἀπόθι.

β') «*Provincia Jericho et Caninon cum omnibus
in ea immobilibus existentibus*»

Περὶ Ἱεριχοῦς καὶ Κανίνων ὁ *Tafel, Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 258, σημειώνει : «*Jericho est veterum Oricum Epiri*» καὶ «*ibidem locorum, quo Jericho (Oricum), se in ora Epiri veteris maritima, quaerenda etiam Canina*». Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ *Tafel* παρατιθέμενα βυζαντινὰ χωρία προσθέτομεν τὰ ἀκόλουθα : Ἄννα Κομνηνή, Α', 14, τόμ. Α', σελ. 50 (*Reifferscheid*) : «... τῶν τε Κανίνων καὶ Ἱεριχῶ καὶ τοῦ Αὐλῶνος παντὸς ἐπελάβετο». *Αὐτόθι*, Α', τόμ. Α', 3, σελ. 135 : «δεδιὼς τὸ ναυάγιον, ἀνέμων μεγάλων τηρικαῦτα πνεόντων, ἐγκαρτερήσας ἐπὶ δυσὶ μῆσι περὶ τὸν λιμένα τῆς Ἱεριχῶ ἠύτροπέζετο». *Αὐτόθι*, ΙΙ', 5, τόμ. Β', σελ. 189 : «εἶχε μὲν γὰρ εὐθὺς ὁ Αὐλών, ἡ Ἱεριχῶ καὶ τὰ Κάνινα ἀνύστακτον φύλακα Μιχαὴλ τὸν Κεκαυμένον».

Τὰ Κάνινα ἀναφέρονται ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος σιγγιλίῳ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' (1019)¹ καὶ ἐν ἐπιστολῇ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου πρὸς τὸν μητροπολίτην Ναυπάκτου τὸν Χρυσοβέργην². Ἡ πόλις αὕτη ἐδόθη ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἠπειρωτικῶν χωρῶν ὑπὸ τοῦ δεσπότη Μιχαὴλ τοῦ Β' ὡς προἴξ εἰς τὴν θυγατέρα του Ἑλένην, σύζυγον τοῦ βασιλέως Μαμφρέδου de Hohenstaufen (1258)³. Ἐν νεαπολιτικῷ ἐγγράφῳ τῆς 11ης Ἀπριλίου 1273 ἀπευθυνομένῳ πρὸς τὸν ναύαρχον τοῦ βασιλείου τῆς Σικελίας Φίλιππον de Toucy, μνημονεύεται ὁ «*castellanus castrī nostri Canine et Avellone*» (Αὐλώνος) Ἰάκωβος de Balsiniano⁴. Ἐν ἄλλῳ ἐγγράφῳ τοῦ βασιλέως τῆς Σικελίας Καρόλου τοῦ Ἀνδεγαυικοῦ (26 Ἰουνίου 1274) ἀναφέρονται : «*castrum Canine, Caninam et Avellona cum archondiis (ἀρχοντίαι) et omnibus iuribus et pertinentiis eorum*»⁵. Τέλος, διὰ τῆς ἀπὸ 25 Σεπτεμβρίου 1337 διαταγῆς αὐτοῦ πρὸς τὸν δοῦκα Δυρραχίου, ὁ βασιλεὺς τῆς Σικε-

¹ H. G e l z e r, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42. Πρβλ. I. I v a n o v, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 551.

² M i g n e, *Patr. graeca*, τόμ. 126, στ. 543. Πρβλ. *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 28 (ἀριθμ. 17).

³ *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 71 (ἀριθμ. 245). Πρβλ. Μ. Δ ε ν δ ι α, Ἑλένη Ἀγγελίνα Δούκαινα, βασίλισσα Σικελίας καὶ Νεαπόλεως, ἐν Ἠπειρωτικοῖς Χρονικοῖς, τόμ. 1 (1926), σελ. 234—235.

⁴ *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 84—85 (ἀριθμ. 295).

⁵ *Αὐτόθι*, σελ. 93—94 (ἀριθμ. 319).

λίας καὶ Νεαπόλεως Ῥοβέρτος ἀπαγορεύει τὴν ἐξ Ἐπουλίας ἐξαγωγήν ἐμπορευμάτων καὶ τὴν μεταφορὰν αὐτῶν «per mare cum quibuscumque vasis ad terras Avelone (Ἀβλωνος) et castrum Caline (Κανίνων)»¹.

Ὁ *G. Schlumberger* ἐξέδωκε μολυβδόβουλλον, φέρον τὴν ἐπιγραφὴν: «Κ(ύρι)ε β(ο)ήθη το σο δουλο † Θωμᾶ ἁ σπαθαρι(ῶ) κ(αι) στρατη(γῶ) Ἱεριχοῦς»². Ἐκ τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου διδασκόμεθα, παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης, ὅτι ἡ Ἱεριχὼ ἀπετέλεσεν ἐν ὀρισμένη στιγμῇ, ἴσως δὲ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν μεταξὺ Βυζαντινῶν καὶ Νορμανδῶν ἀγώνων, ἰδίαν περιφέρειαν ὑπὸ στρατηγόν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἠπειρωτικὴ πόλις δὲν εἶχε τοιαύτην σημασίαν, ὥστε νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἴδρυσιν ἰδιαίτερου θέματος, πιθανωτέραν θεωροῦμεν τὴν γνώμην τοῦ κ. Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου³, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὴν ἐν Συρίᾳ Ἱεριχῶ, ἀνάγων αὐτὸ εἰς τὸν Θ'—Ι' αἰῶνα.

γ') *Provincia Joaninon*

Ἡ μεσαιωνικὴ πόλις τῶν Ἰωαννίνων ἀναφέρεται τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτῆς Ζαχαρίας μετέσχε τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν ἔτει 879, συγκληθείσης Φωτιεῖου συνόδου καὶ ὑπέγραψε τὰ πρακτικά⁴. Ὁσαύτως κατὰ τὰ Νέα Τακτικά, ἡ Ἐκκλησία Ἰωαννίνων ὑπήγετο εἰς τὴν μητρόπολιν Ναυπάκτου⁵.

Νεώτεροι ὅμως ἐρευνηταὶ ἀμφισβητοῦν, ἄνευ λόγου, τὰς ἀνωτέρω πληροφορίας, δέχονται δὲ ὡς παλαιωτέραν μνείαν τὴν ἐν τῷ γνωστῷ σιγίλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β' ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀρχίδος (1020) περιεχομένην⁶. Περὶ τῆς διοικητικῆς περιφερείας Ἰωαννίνων μετὰ τὸ ἔτος 1204 θὰ γίνῃ κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

¹ Αὐτόθι, σελ. 244—245 (ἀριθμ. 812).

² *G. Schlumberger*, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 733—734.

³ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 53.

⁴ Ἠρβλ. *F. Dvornik*, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, σελ. 238.

⁵ *Georgii Cyprii*, *Descriptio orbis romani*, ed. *H. Gelzer*, σελ. 78 (1665).

⁶ Μητροπολίτου Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρα, Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, Ἡπειρωτικὰ Χρονικά, τόμ. 3 (1928), σελ. 3—5.

δ') *Provincia Drynoupleos*

Ἡ περιοχὴ αὕτη τῆς Βορείου Ἡπείρου φέρεται ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς κειμένοις ἄλλοτε ὑπὸ τὸν τύπον Ἀδριανούπολις καὶ ἄλλοτε ὑπὸ τὸν τύπον Δρυϊνούπολις. Ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους ἢ Ἀδριανούπολις ἀναγράφεται μεταξὺ τῶν δώδεκα πόλεων, αἱ ὁποῖαι ὑπήγοντο εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου (*Epirus vetus*)¹, ὁ δ' ἐπίσκοπος αὐτῆς Ὑπάτιος ὑπογράφει τὸ πρὸς τὸν Λέοντα τὸν Α' συνοδικὸν γράμμα². Ὁσαύτως ἐν τοῖς Νέοις Τακτικοῖς ἢ ἐπισκοπῇ Ἀδριανουπόλεως φέρεται ὑποκειμένη εἰς τὸν θρόνον τῆς Ναυπάκτου Νικοπόλεως³. Ὑπὸ τὸν αὐτὸν τύπον ἢ ἡπειρωτικῇ περιοχῇ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ἀνωνύμου ἱστορικοῦ τῆς Πρώτης Σταυροφορίας: «*Deinde descendentes in vallem de Andrianopoli exspectaverunt gentem suam, donec omnes pariter transfretassent*»⁴, παρὰ τῷ Ἀραβι γεωγράφῳ *Edrisi (Adernopolin)*⁵ καὶ ἐν τῇ *Tabula Peutingeriana*⁶. Ὁ μεταγενεστέρως ἐπικρατήσας τύπος Δρυϊνούπολις ἀπαντᾷ παρὰ Σκυλίτζη-Κεδρηνῶ, τόμ. Β', σελ. 474 (Bonn): «*αὐτὸς δὲ [ὁ Βασίλειος ὁ Β'] τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κολωνείας καὶ Δρυϊνουπόλεως, ὧς πη ἐδόκει αὐτῷ βέλτιστα, καταστησάμενος καὶ φύλακας τοῦ θέματος καὶ στρατηγὸς ἐπιστήσας . . .*».

Ἐν ἐμπορικῇ συνθήκῃ μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰσαακίου Ἀγγέλου (Ἰούλιος 1192) καὶ τῶν Ραγούσαίων ἀναφέρεται *δουκάτων* Ἀδριανουπόλεως. Δυστυχῶς τὸ κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου τούτου διεσώθη μόνον ἐν μεταγενεστέρῳ ἰταλικῇ μεταφράσει: «*che le robbe tolte a Durazzo, nel suo contorno e nel ducato di Adrianopoli siano restituite ai loro padroni*»⁷.

Ἐπιγραφαὶ καὶ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Δρυϊνουπόλεως (νῦν Δρόπολις) κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἐξεδόσαν ὑπὸ τοῦ κ. Π. Πουλίτσα, Ἐπιγραφαὶ καὶ Ἐνθυμήσεις ἐκ τῆς Βο-

¹ Ἱε ρ ο κ λ έ ο υ ς, Συνέκδημος, ἔκδ. A. Burckhardt, σελ. 12 (651).

² *Mansi, Sacrorum Conciliorum nova et amplissima Collectio*, τόμ. 7, στ. 619. Πρβλ. E. Dvornik, *Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle*, (Παρίσιοι, 1926), σελ. 87.

³ *Georgii Cyprii, Descriptio orbis romani*, ed. H. Gelzer, σελ. 78.

⁴ *Histoire Anonyme de la Première Croisade*, ἔκδ. L. Brehier, (Παρίσιοι, 1924), σελ. 20.

⁵ Παρὰ Tafel—Thomas, *Urkunden*, τόμ. Α', σελ. 259, σημ. 1.

⁶ Αὐτόθι.

⁷ *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 35 (108). Πρβλ. Fr. Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches*, τεύχος β', σελ. 100 (ἀριθμ. 1611).

ρείου Ἑπείρου, ἐν Ἑπετηρίδι Ἑταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 5 (1928), σελ. 54—64, καὶ Σύνοψις τοῦ κώδικος τῆς Ἐπισκοπῆς Δρυϊνουπόλεως καὶ Ἀργυροκάστρου, ἐν Ἑπειρωτικοῖς Χρονικοῖς, τόμ. 4 (1930), σελ. 76—113.

ε') *Similiter provincia Dyavoleos.*

Κατὰ τὸν Tafel, Urkunden, Α' σελ. 259, σημ. 2¹, ἡ Δεάβολις «in inferiore Albania quaerenda est, infra Prespam cum lacu, e meridie urbis Okridae (Lychnidi), initio fluvii Genusi (Scombi, Tobì)». Ὁ V. Zlatarsky, ἐν εἰδικῇ πραγματείᾳ περὶ τῆς θέσεως τῆς Δεαβόλεως², ὑπεστήριξεν ὅτι αὕτη δὲν πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ περὶ τὸν σημερινὸν Δεβόλην ποταμὸν χώρα, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ Ἀχρίδος—Δυρραχίου ἐπὶ τῶν βορειῶν κλιτύων τοῦ ὄρους Tomor. Ἐκ τῶν διαφόρων χωρίων βυζαντινῶν συγγραφέων, τὰ ὅποια κατέλεξεν ὁ Tafel, σημαντικὸν εἶναι τὸ τοῦ Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου (ἐκδ. A. Heisenberg, τόμ. Α', σελ. 91), ἔνθα, ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς προσχωρήσεως τῆς περιφερείας εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἰωάννην τὸν Βατάτζην, γίνεται λόγος περὶ δύο Δεαβόλεων, τῆς μικρᾶς καὶ τῆς μεγάλης: «Εὐθὺς γὰρ ἡ Καστορία καὶ ἡ περὶ αὐτὴν ἅπασα χώρα προσερχομένη τῷ βασιλεῖ, καὶ αἱ Δεαβόλεις δέ, ἡ τε μικρὰ καὶ μεγάλη, τοῦ βασιλέως ἐγένοντο»³. Ἐπίσης τὸν πληθυντικὸν χρησιμοποιεῖ καὶ ὁ Καντακουζηνὸς (τόμ. Α', σελ. 55, Bonn): «οἱ τε τὰς Δεαβόλεις νεμόμενοι Ἀλβανοί . . .».

Περὶ τῆς διοικητικῆς καταστάσεως τῆς Δεαβόλεως ἐλαχίστας πληροφορίες ἔχομεν. Κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, πιθανώτατα δὲ καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ κράτους, ἡ Δεάβολις ἀπετέλεσεν ἴδιαν διοικητικὴν περιφέρειαν, ὑφ' ἣν ἴσως ὑπήγετο καὶ ἡ Πρέσπα. Ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Θεοφυλάκτου, ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Κομνηνὸν αἱ δύο πόλεις ἀπὸ κοινοῦ μνημονεύονται: «πολλὰ μὲν ἀγαθὰ εἰργάσω ἐν μέσῳ τῆς γῆς ἡμῶν, καὶ Πρέσπαν ἅμα καὶ Δεάβολιν ἀναψύξας τῆς εὐθύτητος καὶ τῆς δικαιοκρισίας τῷ πνεύματι . . .»⁴. Ὡσαύτως ὁ Σκυλίτζης μαρτυρεῖ (τόμ. Β', σελ.

¹ Πρβλ. καὶ Tafel, Symbolae criticae, Α', σελ. 37.

² V. Zlatarsky, Ποῦ ἔκειτο ἡ πόλις Δεάβολις; , ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς ἐν Σόφια Ἱστορικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 5 (1922), σελ. 35—56 (βουλγαριστί). Τὴν μελέτην ταύτην γνωρίζομεν μόνον ἐκ βραχείας ἀναλύσεως ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 25 (1925), σελ. 225.

³ Πρβλ. καὶ Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 456.

⁴ Migne, Patr. Graeca, τόμ. 126, στ. 529.

716, Bonn) ὅτι, κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀποστασίας τοῦ Βουλγάρου ἡγεμόνος Κωνσταντίνου Βοδίνου (1073—1082), στρατηγὸς Δεαβόλεως ἦτο ὁ πατρίκιος ἀνθύπατος Θεόγνωστος ὁ Βούρτζης. Τὸ θεμάτιον τῆς Δεαβόλεως ἐπέζησε μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, ἔφ' ὅσον ὁ Δημήτριος ὁ Χωματιανὸς ῥητῶς ἀναφέρει αὐτό : «ὁ ἀπὸ τοῦ θέματος Δεαβόλεως ὀνομαζόμενος Ἰωάννης, ὁ υἱὸς τοῦ Ῥάδου . . . »¹.

ς') *Provincia Coloniae.*

Τὸ σημερινὸν διαμέρισμα τῆς Κολωνίας, ἔνθα ἔκειτο ἡ σημαίνουσα μεσαιωνικὴ πόλις, ἴσως δὲ καὶ δύο ὁμώνυμοι², συνορεύει ΝΑ. μετὰ τῆς Κονίτσης, Δ. μετὰ τοῦ Σκραπαρίου, ΝΔ. μετὰ τῆς Δεσνίτσας καὶ ΒΔ. μετὰ τῆς Κοριτσᾶς. Ἡ πόλις, ὑπὸ τὸν τύπον *Κολώνη*, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον ἐν τῷ γνωστῷ ὑπὲρ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος σιγγλίῳ Βασιλείου τοῦ Β' (1019) ὡς κάστρον ὑποκείμενον εἰς τὸν ἐπίσκοπον Καστορίας³. Εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Tafel⁴ καταχωριζόμενας μαρτυρίας, προσθέτομεν τὴν παρὰ Δημητρίῳ τῷ Χωματιανῷ⁵, ἔνθα ῥητῶς μνημονεύεται τὸ θέμα Κολωνίας, καὶ τὴν ἐν κτιτορικῷ ἐγγράφῳ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος⁶.

ζ') *Provincia Achrydos.*

Τὴν σημαντικωτάτην μεσαιωνικὴν ταύτην πόλιν περιγράφων ὁ Σκυλίτζης-Κεδρηνὸς (τόμ. Β', σελ. 468), λέγει : «Πόλις δὲ ἡ Ἀχρὶς ἐπὶ λό-

¹ Δημήτριος Χωματιανὸς παρὰ Pitra, *Analecta sacra et classica Spicilegio Solesmensi parata*, τόμ. 6 (Παρίσιον-Ῥώμη, 1891), στ. 321.

² Τοῦτο δυνάμεθα μετὰ τινος πιθανότητος, νὰ ὑποθέσωμεν ἐκ χωρίου τοῦ Καντακουζηνοῦ (Α', σελ. 55), ἔνθα, ὡς καὶ περὶ τῶν δύο Δεαβόλεων, γίνεται χρῆσις τοῦ πληθυντικοῦ.

³ H. G e l z e r, *Ungedruckte und wenig bekannte Bistümerverzeichnisse der orientalischen Kirche*, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42.—Πρβλ. I. I v a n o v, *Βουλγαρικαὶ Ἀρχαιότητες ἐν Μακεδονίᾳ*, (Σόφια, 1931), σελ. 551 (βουλγαριστί).

⁴ T a f e l, *Symbolae criticae*, Α', σελ. 38—39. T a f e l - T h o m a s, *Urkunden*, Α', σελ. 259, σημ. 3.

⁵ P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. 6, στ. 47 καὶ 529.

⁶ Δ. Ἀ. Ζ α κ υ θ η ν ο ῦ, Ἀνέκδοτον βυζαντινὸν κτιτορικὸν ἐκ Βορείου Ἠπείρου, ἐν Ἑπετ. Ἐταιρείας Βυζ. Σπουδῶν, τόμ. 14 (1938), σελ. 286. Πρβλ. Τ ο ῦ α ὕ τ ο ῦ, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀχρίδος καὶ Ἰπεκίου, Μακεδονικά*, τόμ. 1 (1940), σελ. 447.

φου κειμένη ὑψηλοῦ, ἔγγιστα λίμνης μεγίστης, ἐξ ἧς ποιεῖται τὰς ἐκβολὰς ὁ Δρῖνος ποταμός, πρὸς ἄρκτον ἰών», ὁ δὲ ἄραψ γεωγράφος Edrisi σημειώνει : «Okhrida est une ville remarquable par le nombre de ses édifices et par l'importance de son commerce. Elle est bâtie sur une agréable éminence et non loin d'un lac considérable par sa circonférence, situé vers le midi de la ville»¹.

Περὶ τῆς θέσεως τῆς Ἀχρίδος ἐν τῇ διοικητικῇ διαιρέσει τῆς Αὐτοκρατορίας μετὰ τὴν κατάλυσιν τοῦ βουλγαρικοῦ Κράτους, γνωρίζομεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος ὁ Β', εὐθὺς ὡς κατέλαβε τὴν πόλιν, ἔταξεν αὐτὴν ὑπὸ τὸν ἄρχοντα Εὐστάθιον Δαφνομήλην, εἰς τὸν ὁποῖον μάλιστα ἔδωσε φρουρὰν ἀξιόλογον². Ἐπίσης ὁ Σκυλίτζης μαρτυρεῖ, ὅτι κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαὴλ τοῦ Ζ' (1071—1078) προΐστατο τῆς Ἀχρίδος ὁ στρατηγὸς Μαριανὸς³.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Θεοφύλακτος, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον τὸν Κομνηνόν, περιγράφει τὴν πτωχείαν τοῦ θέματος : «Τὸ γὰρ τῆς Ἀχρίδος, λέγει, [θέμα,] πανσέβαστε ἀντιλήπτω, εἰ μὴ ὑπὸ τῆς κραταιᾶς σου χειρὸς περιέποιτο, θᾶπτον ἢ ἐλπῖσαι ἐκ μέσης Βουλγαρίας οἰχῆσεται. Μικρόν τε γὰρ ἐστὶ καὶ πανάπορον καὶ ὀλιγολαίαν νοσοῦν, πάντων θεμάτων οἰκτρότατον. Ἐλεσηθῆτω γοῦν ἐπὶ τῶν πεζῶν ἐκβολῇ ὑπὸ τῆς οἰκτίρμονός σου καὶ οἰκονομικῆς ἐξουσίας, καὶ ὁ ἀριθμὸς ὑφαιρεθῆτω. Πῶς γὰρ οἱ ἐντεῦθεν ἐκβληθέντες, οὐχ ὄλω τῷ θέματι τὴν μείωσιν λαμπρὰν ἐνσημανοῦσι;» Καὶ κατοπτέρω : Ἰκανῶς γὰρ, ὡς ἔφην, οἱ ἐκβληθέντες τὴν τοῦ θεματίου μείωσιν ἐξειργάσαντο. Οὐ γὰρ Πελαγονία τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἡ παροιμισθεῖσα βραχεῖα Μύκονος⁴.

¹ Παρὰ Tafel, Symbolae criticae, Α', σελ. 40.

² Σκυλίτζης - Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 468.

³ Σκυλίτζης, τόμ. Β', σελ. 716.

⁴ Migne, Patr. graeca, τόμ. 126, στ. 532—533. Ὁ Tafel, Via Militaris Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia iungebantur, Pars Occidentalis, (ἐν Τυβίγγη, 1841), σελ. 34, παρατηρεῖ : «Putem tamen, Achridam tum fuisse, ni semper, partem Thessalonicensis thematis, non Dyrrachini : namque eam cum Thessalonica urbe plus commercii, quam cum Dyrrachio, habuisse, significare videntur Theophylacti epistolae». Ἡ ὑπόθεσις τοῦ Tafel ἐλέγχεται ἐσφαλμένη, διότι ἡ Ἀχρίς καὶ παλαιότερον καὶ μεταγενεστέρως συνήφθη πάντοτε πρὸς τὸ θέμα Δυρραχίου. Ἐκ τῆς περὶ Ἀχρίδος βιβλιογραφίας, τὴν ὁποίαν κατεχωρίσαμεν ἐν Μακεδονικοῖς, τόμ. 1 (1940), σελ. 456—458, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ἰδιαίτερος τὴν μελέτην τοῦ I. S negarov, La ville d'Ohrida. Aperçu historique, ἐν τῇ Revue Macédonienne, τόμ. 4, τεῦχος α' (1928), σελ. 91—138, τεῦχος β', σελ. 65—98, τεῦχος γ', σελ. 57—88 (βουλγαριστί, μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως). Πρβλ. καὶ I. Ivanov, Βουλγαρικαὶ Ἀρχαιότητες ἐν Μακεδονίᾳ, (Σόφια, 1931), σελ. 34 κέ. (βουλγαριστί).

η) *Provincia Prespae.*

Ἡ μεσαιωνικὴ πόλις τῆς Πρέσπας, κειμένη παρὰ τὴν ὁμώνυμον λίμνην, ἀναφέρεται ἐν τῷ σιγίλλῳ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' (1019) ὡς κάστρον ὑποκειμένον εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος¹. Ὡσαύτως ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου ἀπευθύνεται πρὸς τινὰ Μακρεμβολίτην, ἄρχοντα τῆς Πρέσπας². Ἐκ τῶν ἄλλων χωρίων βυζαντινῶν συγγραφέων, τὰ ὁποῖα συνήγαγεν ὁ Tafel³, σημαντικὸν εἶναι τὸ παρὰ *Σκυλίτζη-Κεδρηῶ* (τόμ. Β', σελ. 469), τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν διαδρομὴν τοῦ Βασιλείου τοῦ Βουλγαροκτόνου : « ἄρας δ' ἐξ Ἀχρίδος, ἔρχεται εἰς τὴν λίμνην τὴν λεγομένην Πρέσπαν, ἐν τῷ διέναι τὸ μεταξὺ ὄρος φρούριον οἰκοδομήσας ἄνωθεν τούτου καὶ Βασιλίδα ἐπονομάσας καὶ ἕτερον ἐν τῇ λεχθείσῃ λίμνῃ ». Ἐν τῇ μεταγενεστέρῃ ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ ἡ ἐκκλησία τῆς Πρέσπας φέρεται ὡς ἐπισκοπὴ *Πρεασπῶν*, *Πρεσπῶν* ἢ *Πρασπῶν*⁴.

θ) *Provincia Castoriae.*

Ἡ λίμνη τῆς Καστορίας, ἐφ' ἧς ἔκειτο ἡ ὁμώνυμος μεσαιωνικὴ πόλις, ἡ καὶ σήμερον ἀκμάζουσα, ἀναφέρεται τὸ πρῶτον παρὰ Προκοπίῳ (Περὶ κτισμάτων, Δ', β, Haurgy, Γ', σελ. 112) : « Πόλις δὲ ἦν τις ἐπὶ Θεσσαλίας, Διοκλητιανούπολις ὄνομα, εὐδαίμων μὲν τὸ παλαιὸν γεγεννημένη, προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου βαρβάρων οἱ ἐπιπεσόντων καταλυθεῖσα καὶ οἰκητόρων ἔρημος γεγονυῖα ἐπὶ μακρότατον ἴμνην δὲ τις αὐτῇ ἐκ γειτόνων τυγχάνει οὖσα, ἢ *Καστορία* ὠνόμασαι. Καὶ νῆσος κατὰ μέσον τῆς λίμνης τοῖς ὕδασι περιβέβληται . . . ». « Δι' ὃ δὴ ὁ βασιλεὺς οὗτος [ὁ Ἰουστινιανὸς] τὸν Διοκλητιανουπόλεως ὑπεριδὸν χῶρον, ἅτε που διαφανῶς εὐέφοδον ὄντα καὶ πεπονθότα πολλῶ πρότερον, ἄπερ ἐρρήθη, πόλιν ἐν τῇ νήσῳ ὄχυρωτάτην ἐδείματο, καὶ τὸ ὄνομα ὡς τὸ εἰκός, ἀφῆκε τῇ πόλει ». Κατὰ ταῦτα ἡ ἰδρυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ πόλις, διάφορος

¹ H. G e l z e r, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σελ. 42. I I v a n o v, "Ενθ' ἄνωτ., σελ. 550.

² M i g n e, Patr. graeca, τόμ. 126, στ. 469.

³ T a f e l, Symbolae criticae, Α', σελ. 40—41. T a f e l - T h o m a s, Urkunden, Α', σελ. 260, σημ. 2.

⁴ Δ. Ἀ. Ζ α κ υ θ η ν ο ὕ, Συμβολαί, ἐν Μακεδονικοῖς, τόμ. 1 (1940), σελ. 415. Περὶ τῆς βουλγαρικῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἔτους 993, βλ. I. I v a n o v, "Ενθ' ἄνωτ., σελ. 23—25.

τῆς παλαιότερας Διοκλητιανουπόλεως, ἔλαβε τὸ ὄνομα τῆς παρακειμένης λίμνης, τὸ ὁποῖον καὶ μέχρι σήμερον διετήρησε¹. Ἀνηγέρθη δὲ ἐπὶ τῆς θέσεως ἀκριβῶς, τὴν ὁποίαν κατεῖχε παλαιότερον τὸ ὄχυρον Κήλητρον, τὸ μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Λιβίου (31, 40) «... et oppidum Celestrum ingressus est, in peninsula situm. Lacus moenia cingit; angustis faucibus unum e continenti iter est»². Ἐκ τῶν μεταγενεστέρων περιγραφῶν σημαντικωτάτη εἶναι ἡ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς (Γ' 1, τόμ. Α', 185, Reifferscheid): «ἔστι δὲ ἡ θέσις τοῦ τόπου τοιαύτη. Λίμνη τίς ἐστὶν ἡ τῆς Καστορίας, ἐν ἣ τράχηλος ἀπὸ τῆς χέρσου εἰσέρχεται καὶ περὶ τὸ ἄκρον εὐρύνεται εἰς πετρώδεις βουνούς ἀποτελεστικῶν. Περὶ δὲ τὸν τράχηλον καὶ πύργοι καὶ μεσοπύργια ὠκοδόμηται κάστρου δίκην, διόπερ καὶ Καστορία ὀνομάζεται».

Περὶ τῆς διοικητικῆς θέσεως τῆς Καστορίας πενιχρὰς μόνον πληροφορίας ἔχομεν. Κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ τοῦ Ζ' (1071—1078), ἡ περιφέρεια διωκεῖτο ὑπὸ στρατηγοῦ³, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1144 ἀναφέρεται δούξ Ναισσοῦ, Βρανιτζόβης καὶ Καστορίας ὁ Ἀνδρόνικος ὁ Κομνηνός⁴.

ε') *Provincia Servion.*

Κατὰ Κωνσταντῖνον τὸν Πορφυρογέννητον (Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, Bonn, τόμ. Γ' σελ. 152): «δύο δὲ ἀδελφῶν τὴν ἀρχὴν τῆς

¹ Τὸ χωρίον τοῦ Προκοπίου, ἀσαφές καθ' ἑαυτὸ, παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς συζητήσεις. Ὁ Tafel, *Via Militaris Romanorum Egnatia*, σελ. 44, καὶ ἄλλοι ἐρμηνεύται ἐνόμισαν ὅτι ἡ φράσις «καὶ τὸ ὄνομα, ὡς τὸ εἰκός, ἀφῆκε τῇ πόλει» ἀναφέρεται εἰς τὴν παλαιότεραν Διοκλητιανούπολιν. Ἄλλοι ὑπέθεσαν ὅτι ὁ Ἰουστινιανὸς ἔδωκεν εἰς τὴν νεωστὶ ἰδρυθεῖσαν πόλιν τὸ ὄνομα του (Ἰουστινιανούπολις). Τελευταίως ὁ καθηγητὴς κ. Ἀντ. Κεραμόπουλος, Ὁρεστικὸν Ἄργος—Διοκλητιανούπολις—Καστορία, ἐν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, τόμ. 9 (1932), σελ. 60, ἠρμήνευσεν ἄλλως τὸ χωρίον, ἀποδώσας τὴν φράσιν «καὶ τὸ ὄνομα...» εἰς τὴν λίμνην.

² Πρβλ. Ἀντ. Κεραμόπουλον, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 60.

³ Σκυλίτσης, τόμ. Β', σελ. 716: «ὁ ἐν Καστορίᾳ στρατηγῶν».

⁴ Κίναμος, σελ. 124 (Bonn.). Πρβλ. καὶ κατωτέρω τὴν ὑπ' ἀριθμ. β' παράγραφον. Περὶ τῆς μεσαιωνικῆς ἱστορίας τῆς Καστορίας βλ. τὴν μελέτην τοῦ κ. Θ. Παπακωνσταντινοῦ, ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, λ. Καστορία (καὶ ἐν ἰδιαίτερω τεύχει), ὡς καὶ τὰς λαμπρὰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας τοῦ κ. Ἀν. Ὀρλάδου, *Τὰ Βυζαντινὰ Μνημεῖα τῆς Καστορίας*, ἐν Ἀρχεῖφ τῶν Βυζαντινῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 4 (1938) σελ. 3 κέ., ἔνθα, εἰσαγωγικῶς, γίνεται λόγος περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως.

Σερβλίας ἐκ τοῦ πατρὸς διαδεξαμένων, ὁ εἷς αὐτῶν τὸ τοῦ λαοῦ ἀναλαβόμενος ἤμισυ εἰς Ἡράκλειον τὸν βασιλέα Ῥωμαίων προσέφυγεν, ὃν καὶ προσδεξάμενος ὁ αὐτὸς Ἡράκλειος βασιλεὺς παρέσχε τόπον εἰς κατασκήνωσιν ἐν τῷ θέματι Θεσσαλονίκης, τὰ Σέρβλια, ἃ ἔκτοτε τὴν τοιαύτην προσηγορίαν παρείληφε»¹. Ἐν τῷ λεγομένῳ Στρατηγικῷ τοῦ Κεκαυμένου (δεύτερον ἤμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος) παρέχονται σημαντικαὶ πληροφοριαὶ περὶ τῆς πόλεως τῶν Σερβίων : «Σέρβια πόλις ἐστὶν ἰσχυρὰ ἐν Βουλγαρίᾳ· ἐφύλαττε δὲ αὐτὴν στρατηγὸς Ῥωμαῖος ὀνόματι Μαγηρίνος καὶ ταξίαρχαι δύο μετὰ τῶν χιλιαδῶν αὐτῶν. Ὁ δὲ πρὸς μητρὸς πάππος μου Δημήτριος ὁ Πολεμάρχιος οὕτω καλούμενος ἦν *ὑπερέχουσα κεφαλὴ* εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἰς τὴν ἄκρην»². Καὶ κάτωτέρω : «τὸ δὲ τοιοῦτον κάστρον [τῶν Σερβίων] ἐστὶν ἐν πέτραις ὑψηλαῖς πάνυ κείμενον καὶ φάραγγιν ἀγροῖαις καὶ βαθυτάταις περικυκλούμενον»³. Ἰδιαιτέρας ὁμως προσοχῆς ἀξία εἶναι ἢ παρὰ τῷ Καντακουζηνῷ (Δ', 19, τόμ. Γ', σελ. 130) περιγραφὴ : «Κεῖται δὲ ἡ πόλις ἐκεῖνη ἐπὶ τινος ἀνάπτους τοῦ ὄρους προβολῆς, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αὐτὴ ἑαυτῆς μετεωροτέρα φαينوμένη καὶ οὔσα προσιόντι. Ἐπ' αὐτὴν τε τὴν ἀκρόρειαν καταλήγει, τρισὶ διατειχίσμασι διηρημένη, ὡς δοκεῖν ἔξωθεν τρεῖς εἶναι πόλεις κειμένας ἐπαλλήλους. Ἐκατέρωθεν τε φάραγγες περιβέβληνται βαθεῖαι. Τὸ δ' ἀπὸ τῆς πόλεως ἄχρι τοῦ ἐπιπέδου καὶ τῶν φαράγγων, ὅσον μάλιστα οἰκεῖσθαι ἐπιδέχεται, οἰκιῶν πεπλήρωται καὶ ἀνθρώπων οὐ τῶν πολλῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρίστων ἐκ τῶν πολιτῶν καὶ ἐκ τῶν στρατιωτῶν, οἳ ἦσαν ἐγχώριοι πολλοὶ τε καὶ ἀγαθοί· ἢ τε πόλις, ἐπαλλήλους τὰς οἰκίας ἔχουσα διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ τόπου θέσιν ὀλίγας ἔχειν δοκεῖ οἰκίας πολυπόρους. Οἰκεῖται δὲ τὰ μὲν δύο τμήματα ὑπὸ πολιτῶν· τὸ δὲ τρίτον, ἄκρα ὄν, τῷ ἄρχοντι ἀνεῖται. Ἔστι δὲ δυσπρόσιτος πανταχόθεν καὶ οὐ πάνυ ῥαδίᾳ πρὸς τειχομαχίαν».

Μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος ἀνῆκεν εἰς τὸν στρατηγὸν Σερβίων : «Κ(ύρι)ε β(οή)[θ](ει) Μιχαὴλ βεστάρχη καὶ στρατηγ[ῶ] Σερβίων τῷ Αὐξεντιώτῃ»⁴.

¹ Πρβλ. Tafel, De Thessalonica eiusque agro Dissertatio Geographica, (Βερολίνον, 1839), σ. 41. F. Dvorník, Les Slaves Byzance et Rome au IXe siècle, Παρίσιον, 1926), σελ. 236. Σ τ. Κυριακίδου, Βυζαντινοὶ Μελέται, σελ. 405—406.

² C e s a u m e n i Strategicon, edd. B. Wassiliewsky-V. Jernstedt, (Πετροῦπολις, 1896), σελ. 28—29.

³ Αὐτόθι, σελ. 70.

⁴ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ Μολυβδόβουλλα. Συλλογὴ Ἀναστασίου Κ. Π. Σταμούλη, (Ἀθήναι, 1930), σελ. 17. Περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ φρουρίου, βλ. Θωμᾶ Παπαθανασίου, Τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον τῶν Σερβίων Θεσσαλονίκη, 1939.

ια') *Provincia Triadice et Vulevudii.*

Ἡ πρώτη τῶν πόλεων τούτων, ἡ Τριάδιτσα ἢ Τριάδιτζα, εἶναι ἡ παλαιὰ Σαρδική: «Σαρδικίην, ἣν καὶ Τριάδιτζαν ἢ σκυθικὴ συνήθεια κέκληκεν» (Λέων Διάκονος, 10, 8, σελ. 171). Κατὰ τὸ πολλάκις μνημονευθὲν σιγγίλλιον Βασιλείου τοῦ Β' τὸ Βελεβούσδιον ἀπετέλεσεν ἰδίαν ἐπισκοπὴν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος¹. Τὴν θέσιν τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως καθορίζει τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Ἀκροπολίτου (Α', 78, Heisenberg): «Στενίμαχος γὰρ καὶ Τζέπαινα καὶ ὅσα ἦν τῶ τῆς Ῥοδόπης ὄρει παρακείμενα πολίχνιά τε καὶ κωμοπόλεις, ὑπόφορα τούτῳ γεγένηται, καὶ ὄρος αὐτῶ τε καὶ τοῖς Βουλγάροις Ἐβρος ἦν ποταμὸς Ἐκ δὲ τοῦ πρὸς βορρᾶν μέρους Στούμπιόν τε καὶ Χοτοβὸς ὄχυρά ἄττα φρούρια καὶ χῶρος ὁ Βελεβουσδίου ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἦν. . . ». Ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις, ὁ Κωνσταντῖνος Jirecek ἔταυτίσε τὸ μεσαιωνικὸν Βελεβούσδιον πρὸς τὸ μεταγενέστερον *Κιοστεντίλ*, ἠρμήνευσε δ' ὡς ἐξῆς τὴν νέαν ὀνομασίαν: «Im Mittelalter hiess die Stadt Velbuzd [Βελεβούσδιον], in serbischen Quellen des XV. und XVI. J. Beobuska Banja (ans Velbuzka), später nach dem Fürsten Konstantin († 1394) Konstantinica Banja (Kuripescic 1530), woraus die Türken ihr Köstendil machten»².

ιβ') *Provincia Nisi et Vranisove.*

Ἡ ἐνταῦθα παρεχομένη πληροφορία περὶ προσαρτήσεως τῆς Βρανιτζόβης εἰς τὸ θέμα τῆς Νίσου (τῆς ἀρχαίας Ναῖσσοῦ) προκύπτει καὶ ἐξ ἄλλων, παλαιότερων, πηγῶν. Ἄννα ἡ Κομνηνή, ΙΔ', 8, τόμ. Β', σελ. 256, λέγει: « . . . καὶ εἰς τὸ θέμα τῆς Νίσου μέχρι καὶ τῆς παριστρίας Βουρανιτζόβης». Ὑπὸ κοινὸν δοῦκα, Ἀνδρόνικον τὸν Κομνηνόν, ἀποσταλέντα, ἐν ἔτει 1144, ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ³, ἀναφέρει ὁ Κίνναμος,

¹ H. Gelzer, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σελ. 43. I. Ivanov, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 552.

² C. Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe, (Πράγα, 1877), σελ. 28, σημ. 77. Πρβλ. Τοῦ αὐτοῦ, Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer (=Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philologisch-Historische Klasse, Bd CXXXVI, 1897), σελ. 62 κέ.

³ Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέται, σελ. 545. Πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον τὸν Κομνηνόν, «ὄτε ἦν ἐν Βρανιτζόβῃ», ἀπευθύνεται ἐπιστολὴ τοῦ μητροπολίτου Ἐφέσου Γεωργίου τοῦ Τορνίκη. Βλ. Σπ. Λάμπρου, Ὁ Βιενναῖος κώδιξ Phil. graecus CCCXXI, Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. 13 (1916), σελ. 8—9.

σελ. 124, (Βονν), πλὴν τῆς Ναϊσσοῦ καὶ τῆς Βρανιτζόβης, καὶ τὴν Καστοριάν : « Ἀμέλει καὶ τότε Ναϊσσοῦ τε καὶ Βρανιτζόβης προεχειρίσατο δοῦκα, προσέτι καὶ Καστοριάν αὐτῷ ἔδωκεν ». Εἰς τὸν αὐτὸν Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν ἀναφερόμενος ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, σελ. 133, Βονν, γράφει : « Ἐπειδὴ γὰρ παρελύθη τῆς δουρικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρόνικος . . . », συμφωνεῖ δ' ὁ μεταγενέστερος χρονολόγος Ἐφραίμ (στ. 4188—4190, Βονν),

« Κομνηνὸν Ἀνδρόνικον, ἄρχοντα τότε
Βρανιτζόβης θέματος καὶ Βελεγράδων
ἔπαυσεν ἀρχῆς . . . ».

Πρὸς τὰ Βελέγραδα ἐπίσης φαίνεται διοικητικῶς συνάπτων τὴν Βρανιτζοβαν καὶ ἀλλαχοῦ ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης, σελ. 166, Βονν : « Ἐνθεν τοι καὶ διὰ μείζονος ἰσχύος ἐπιβοηθῆσαι τῷ Στεφάνῳ δεῖν ὁ βασιλεὺς οἴηθεις αὐτὸς τε ἐκ Σαρδικῆς ἀπάρας ἀφικνεῖται πρὸς τὰ παρίστρια, λέγω δὴ τὰ κατὰ Βρανιτζοβαν καὶ Βελέγραδα . . . ». Καὶ κατωτέρω, σελ. 347 : « καὶ ἡ μὲν ἐς τὸν ἐπ' ἀδελφῆ γαμβρὸν τὸν ῥῆγα Οὐγγαρίας τὸν Βελαῦν ἀνασεύουσα καὶ πορθεῖν τὰ κατὰ Βρανιτζοβαν καὶ Βελέγραδα γραφαῖς ἐνάγουσα . . . ». Σημειωτέον ὅτι Βελέγραδα ἐνταῦθα νοοῦνται τὰ παρίστρια καὶ σερβικὰ (= Βελιγράδιον), οὐχὶ δὲ τὰ ἡπειρωτικὰ (= Βεράτιον). Κατὰ τὸν Κωνσταντῖνον Jirecek¹, ἡ Βρανιτζοβα πρέπει νὰ ταυτισθῆ πρὸς τὸ ἀρχαῖον Βιμνάκιον.

ιγ') *Provincia Scopie cum episkepsi Coriton.*

Πρῶτος στρατηγὸς Σκοπίων ἀναφέρεται ὁ Λαβίδ πατριόσιος ὁ Ἀρειανίτης, ἐγκατασταθεὶς, τῷ 1019, ὑπὸ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', ὡς ρητῶς μαρτυρεῖ ὁ Κεδρηνὸς (τόμ. Β', σελ. 467—468) : « ἐκεῖθεν ἄπεισιν [ὁ Βασίλειος] εἰς τὰ Σκόπια, καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα λιπὸν ἐν τῇ πόλει Λαβίδ πατριόσιον τὸν Ἀρειανίτην . . . »². Κατὰ τὸ τέλος τῆς αὐτῆς ἑκατονταετηρίδος ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπομένης (μεταξὺ τῶν ἔτων 1096—1105) μνημονεύεται δοῦξ Σκοπίων Ἰωάννης ὁ Ταρωνειτόπουλος, πρὸς ὃν ἀπευθύνεται ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου³.

¹ C. Jirecek, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, σελ. 77.

² Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ ο υ. Αὐτόθι, σελ. 415—416.

³ Migne, Patrologia graeca, τόμ. 126, στ. 523. Πρβλ. L. Thallóky, C. Jirecek καὶ E. Sufflay, Acta et Diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia, τόμ. Α' (Βιέννη, 1913), σελ. 24 (ἀρ. 74).

Ὁ γεωγραφικὸς καθορισμὸς τῆς ἐπισκέψεως¹ Κορίτων, τὴν ὁποίαν τὸ ἡμέτερον κείμενον συνάπτει πρὸς τὸ θέμα Σκοπίων, παρέχει πολλὰς δυσκολίας Ὁ Tafel (Urkunden, Α', σελ. 262, σημ. 2), στηριζόμενος ἐπὶ χωρίου τοῦ Edrisi γράφει: «situs loci prope urbem Macedoniae Scopia, ex oriente, quaerendus esse videtur». Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον τοῦ Ἄραβος γεωγράφου ἔχει ὡς ἑξῆς: «A deux journées de là [ἐξ Ἀχρίδος] est Bolghoura [Πόλογος], jolie ville, située sur le sommet d'une haute montagne à la distance de quatre journées, en se dirigeant vers le Nord-Est de Sconia [Σκόπια]. De là on se rend à Cortos, lieu également situé vers le nord-est, après avoir traversé le Fardari, grande rivière»². Πρὸς τὸ Cortos ταῦτο ταυτίζεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος ἢ ἐπίσκεψις Κορίτων. Εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Tafel ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς τοπωνύμιον μαρτυρεῖται καὶ ἐξ ἑλληνικῶν πηγῶν ἐν τῷ ἀκολούθῳ χωρίῳ Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ: «Ἡ ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Κορυτῶν οἰκουσὰ Βολεσλάβα, ἡ θυγάτηρ τοῦ ἀποικομένου Κανδίδου...»³.

ιδ') *Provincia Sagorion.*

Τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ ὄρειου θέματος τῶν Ζαγορίων⁴ καθορίζει τὸ ἀκόλουθον χωρίον τοῦ Κεδρηνοῦ: «... ἀλλ' ὑποστρέψας ἦλθεν εἰς τὰ Ζαγόρια, ἐνθα τὸ λίαν ὀχυρώτατον ἴδρυται φρούριον ὁ Μελένικος, ἐπὶ τινος πέτρας ἰδρυμένον κρημοῖς καὶ φάραξι βαθυτάταις πάντοθεν ἔστεφανωμένης» (τόμ. Β', σελ. 460). Κατὰ τὸν κ. Στ. Κυριακίδην, τὸ θέμα ἔκειτο ἀνατολικώτερον τῆς Ἀχριδῶς καὶ βορείως τοῦ θέματος Σεργῶν⁵. Τὸ δέμα⁶ Ζαγορίων ἀναφέρεται καὶ ἐν τῷ λεγομένῳ Στρατηγικῷ

¹ Περὶ τῆς σημασίας τοῦ ὄρου ἐπίσκεισις θὰ γίνῃ κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

² Παρά Tafel, Symbolae criticae, Α', σελ. 45.

³ Pitra, Analecta sacra et classica, τόμ. 6, στ. 235.

⁴ Τὰ μακεδονικὰ ταῦτα Ζαγόρια οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν Ζαγορά ν=Βουλγαρίαν (περὶ ἧς βλέπε Κ. Ἀμαντόν, ἐν Ἑλληνικοῖς, τόμ. 5 [1932], σελ. 427), ὡς ἐπίσης καὶ πρὸς τὰ ἡπειρωτικὰ Ζαγόρια.

⁵ Στ. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ Μελέται, σελ. 452.

⁶ Οὐχὶ ὀρθῶς οἱ ἐκδόται τοῦ Στρατηγικοῦ προτείνουν, ἂν καὶ μετὰ τινος ἐπιφυλάξεως, τὴν διόρθωσιν εἰς θέμα. Ἡ λέξις δέμα ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς (βλ. προχείρως Κεδρηνόν, τόμ. Β', σελ. 459: «τὸ ἐν τῇ κλεισοῦρᾳ τοῦ Κλειδίου δέμα») καὶ ἐρμηνεύεται ὑπὸ τοῦ Goar (Ἀυτόθι, σελ. 873) ὡς ἑξῆς: «Δέμα turris ἐν κλεισοῦρᾳ, in clusa sive muro inter duos montes asperos erecto, ad quam aditus hic passim dicitur κλειδίων».

τοῦ Κεκαυμένου : « τούτῳ γὰρ τῷ τρόπῳ ὁ πορφυρογέννητος κύρ Βασίλειος ὁ βασιλεὺς ἐχειρώσατο ἰδ' χιλιάδας Βουλγαρίους εἰς τὸ δέμα τῶν Ζαγορίων, ἐξάρχοντος αὐτῶν τοῦ στρατηγικωτάτου Σαμουήλ »¹.

ιε') *Provincia Malesovii et Morovisdii.*

Κατὰ τὸ πολλάκις μνημονευθὲν σιγίλλιον τοῦ Βασιλείου τοῦ Β', ἡ Μαλέσοβα ἀνήκεν εἰς τὴν ἐπισκοπὴν Μοροβίσδου : « καὶ τὸν ἐπίσκοπον Μοροβίσδου εἰς αὐτὸν τὸν Μοροβίσδον καὶ τὸν Κοζιάκον καὶ τὴν Σλαβίστην καὶ τὴν Σθλετοβάν καὶ τὸν Λουκόβιτζον καὶ τὴν Πιάνιτζαν καὶ τὴν Μαλέσοβαν κληρικούς ιε' καὶ παροίκους ιε' . . . »². Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου ἡ Μαλέσοβα (ἢ Μελέσοβα) ἀπετέλει ἰδίαν ἐπισκοπὴν³, διατηρηθεῖσαν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ⁴, βραδύτερον δὲ ἀναφερομένην ἐν Συνταγματικῷ παλαιῷ ὑπὸ τὸν τύπον *Μελέσοφα*⁵.

ιστ') *Provincia Strumice.*

Ἡ Στρούμιτζα (Στρούμπιτζα, Στρίμβιτζα), ἡ παλαιότερα Τιβεριούπολις⁶, ἀναφέρεται ὡς ἐπισκοπὴ ἐν τῷ γνωστῷ σιγίλλιῳ τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'⁷. Τὰ χωρία βυζαντινῶν ἱστορικῶν, ἐν τοῖς ὁποίοις ἀναφέρεται ἡ μεσαιωνικὴ αὕτη πόλις, μνημονεύονται παρὰ Tafel, *Symbolae criticae*, Α', σελ. 48—49. Περιγραφὴν τῆς Στρούμιτζης εὐρίσκομεν ἐν ἐπιστολῇ

¹ C e c a u m e n i, *Strategicon*, σελ. 18.

² H. G e l z e r, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42. I. I v a n o v, Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 552.

³ Παρὰ T a f e l, *Symbolae criticae*, μέρος α', σελ. 46—47.

⁴ Δ η μ η τ ρ ί ο υ τ ο ῦ Χ ω μ α τ ι α ν ο ῦ, Ἀπόκρισις εἰς Ἐρώτησιν Γ' Κωνσταντίνου τοῦ Καβάσιλα, μητροπολίτου Δυρραχίου, παρὰ P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. 6, στ. 626.

⁵ H. G e l z e r, *Ungedruckte und ungenügen veröffentlichte Texte der Notitiae episcopatum*, *Abhandlungen der K. bayer. Akademie der Wiss., I. Cl. XXI Bd., III Abth.*, (Μόναχον, 1900), σελ. 633.

⁶ Πρὸς τὸν τίτλον πονήματος Θεοφυλάκτου τοῦ Βουλγαρίας : « Μαρτύριον τῶν ἁγίων ἐνδόξων ἱερομαρτύρων ΙΕ' τῶν ἐν Τιβεριουπόλει τῇ β ο υ λ γ α ρ ι κ ῶ ς ἐ π ο ν ο μ α ζ ο μ ἔ ν η Σ τ ρ ο υ μ ῖ τ ζ η μαρτυρησάντων . . . » (M i g n e, *Patr. graeca*, τόμ. 126, στ. 151—152). Δ. Ἄ. Ζ α κ υ θ η ν ο ῦ, *Συμβολαί, ἐν Μακεδονικοῖς*, τόμ. 1 (1940), σελ. 444.

⁷ H. G e l z e r, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42—43. I. I v a n o v, Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 552.

τοῦ Νικηφόρου Γρηγοῦ πρὸς τὸν Ἀνδρόνικον Ζαρίδην (1325—1326): «Τῇ δ' οὖν ὑστεραῖα πανημέριον ἀνύσαντες πορείαν ἕς τι γιγνόμεθα πολίχνιον, ὡς εἰπεῖν, ὑπερνέφελον, Στρούμιτζαν οὕτω πως ἐγγωρίως καλούμενον, οὕτω γέ τοι ἀποτόμῳ καὶ δαιμονίως ὑψηλῶ τῷ ὄρει ἀπειλημένον, ὥστε καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων καθημένους ἀνθρώπους ὀρνίθων τισὶν εἰκέναι, εἴ τις κάτωθεν ἐκ τῆς πεδιάδος ὀρέψῃ. Ἐνταῦθα γε μὴν καὶ τὸ θεῖον ἐτετελέκειμεν Πάσχα, ἀνιαρῶς μὲν καὶ παρὰ τὴν ἀρχῆθην ἡμῖν συνήθειαν ἐτετελέκειμεν δ' οὖν. Λῆρος γὰρ τοῖς ἐκεῖ παιδευσὶς ἀπασα καὶ ὄρθιός καὶ μουσα ἐμμελής ἱερᾶς ὑμνωδίας, βάρβαρον ἡσκηκόσι γλῶτταν ὡς τὰ πολλὰ καὶ ἦθη μάλα γέ τοι εὐφυῶς προσήκοντα σκαπάνη. Οὐ γὰρ μιξοβάρβαρον μὲν, εὐρυθμον δέ, τὸν ἦχον προῦφερον, ὥστερ οἱ Μιξολύδιοι, καὶ εἰ δεῖ λέγειν οἱ Μιξοφρύγιοι, ἀλλ' ὄλον βοσκομητιώδη καὶ ὄρειον καὶ ὁποῖον ἂν οἱ νομάδων ἄσαιεν παῖδες, ὁπότε πρὸς τὰς νάπας καὶ τὰς ῥαχίας τὸ ποίμνιον ἄγοιεν»¹.

ὥρην ἐν ἑαρινῇ, ὅτε γλάγος ἄγγεα δεύοι»¹.

Περὶ τῆς μεσαιωνικῆς Στρουμίτζης βλ. καὶ C. Jirecek, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer*, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 65 κέ., καὶ L. Milétitch, *Les églises des monastères de Stroumitza près des villages de Vodotcha et Vélusa*, ἐν *Revue Macédonienne*, τόμ. 2, τεῦχος 2 (1926), σελ. 35—48 (βουλγ. μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως).

ιζ') Provincia Prilapi et Pelagonie ac Molyscii, nec non et Mogrenon.

Ἐπὶ ἐνιαίαν διοικητικὴν περιφέρειαν φέρονται ἐνταῦθα ἠνωμένα ἁῖ μακεδονικαὶ πόλεις καὶ περιοχαὶ Πριλάπου, Πελαγονίας, Μολυσκοῦ καὶ Μογλένων. Κατὰ τὸ σιγίλλιον Βασιλείου τοῦ Β' ὁ Πρίλαπος (τουρκ. Περλεπέ, νῦν Prilep) ἀνῆκεν ὡς ἐνορία εἰς τὸν ἐπίσκοπον Βουτέλεως (Βιτωλίων, Πελαγονίας): «Καὶ τὸν ἐπίσκοπον Βουτέλεως εἰς τὴν Πελαγονίαν καὶ εἰς τὴν Πριλάπον, καὶ εἰς τὴν Δευτέρην καὶ εἰς τὸν Βελεσσὸν κληρικοὺς ἐ' καὶ παροίκους ἐ' . . . »². Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Tafel, *Symbolae criticae*, Α', σελ. 49—50, καταλεχθέντα χωρία, προσθέντομεν τὰ ἀκό-

¹ Νικηφόρος Γρηγοῦς, Η', 14, τόμ. Α', σελ. 379—380 (Bonn). R. Guillaud, *Correspondance de Nicéphore Grégoras*, (Παρίσιοι, 1927), σελ. 41—48.

² H. Geizer, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42. I. Ivanov, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 552.

λουθα : Δημητρίου τοῦ Χωματιανοῦ, Σιγίλλιον πρωτοπαπαδικόν : « Δεῖσε τοίνυν, θεοσεβέστατε ἱερεῦ, ἔπειδὴ τὸ τοῦ πρωτοπαπᾶ περιέθου ἀξίωμα, πρωτοπέτρος προβληθεὶς τῶν ἐν τῷ Πριλάπῳ ἱερέων . . . »¹. Ἐκ τῆς μαρτυρίας ταύτης προκύπτει ὅτι ὁ Πρίλαπος, κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, δὲν ἀπετέλει ἰδίαν ἐπισκοπὴν, ὡς βραδύτερον². Ἐπίσης ἐν τῷ κειμένῳ συνθήκης συναφθείσης, τὴν 27ην Μαρτίου 1308, μεταξὺ τοῦ λατίνου αὐτοκράτορος τῆς Κωνσταντινουπόλεως Καρόλου de Valois καὶ τοῦ Στεφάνου Urosch τοῦ Β', ἀναφέρεται ὁ Πρίλαπος : « Nec autem nomina sunt terrarum de quibus agitur superius videlicet : contrata a confinibus castrī nomine Prilep usque ad confines castrī nomine Prisec . . . »³.

Ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς κειμένοις τὸ ὄνομα *Πελαγονία* ἐδήλου ὅτε μὲν τὴν περιοχὴν τοῦ Μοναστηρίου, ὅτε δὲ τὴν ὁμώνυμον πόλιν. Κατὰ τὸ σιγίλλιον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β', ἡ Πελαγονία ὑπήγετο εἰς τὴν ἐπισκοπὴν *Βουτέλεως*⁴. Βραδύτερον ἡ ἐπισκοπὴ αὕτη λαμβάνει τὸ ὄνομα τῆς Πελαγονίας⁵. Παρὰ Κεδρηνῶ, τόμ. Β', σελ. 460 : « καὶ εὐθὺς ὁ βασιλεὺς [Βασίλειος ὁ Β'] ἀπάρας ἐκ Μοσνουπόλεως κάτεισιν εἰς Θεσσαλονίκην κάκειθεν ἄπεισιν εἰς Πελαγονίαν, μηδὲν λυμαινόμενος τῶν ἐν ποσίν, ἀλλ' ἡ μόνα πυρπολήσας τὰ ἐν Βουτελίῳ βασιλεία τοῦ Γαβριήλ », τὸ ὄνομα Πελαγονία δηλοῖ σαφῶς τὴν περιοχὴν, ἐν τῇ ὁποία ἔκειτο ἡ πόλις *Βουτέλιον* (Βούτελις, Μπιτόλια, Toli-Monastir, Μοναστήριον). Συμφωνοῦν πρὸς ταῦτα καὶ τὰ σημειούμενα ὑπὸ τοῦ Ἄωνύμου ἱστορικοῦ τῆς Πρώτης Σταυροφορίας : « Egressi de Castoria intravimus *Pelagoniam*, in qua erat quoddam hereticorum⁶ castrum quod undique aggressi sumus, moxque nostro succubuit imperio ; accenso itaque igne, combussimus castrum cum habitatoribus suis »⁷, ἰδίᾳ δὲ τὸ ἀκόλουθον χωρίον Γουλιέλμου τοῦ Τυρίου, τὸ ἀναφερόμενον εἰς γεγονότα τοῦ ἔτους 1168 : « Post multiples viarum labores, in *provincia Pe-*

¹ P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. 6, στ. 575.

² Δ. Ἄ. Ζ α κ υ θ η ν ο ὤ, Συμβολαί, ἐν Μακεδονικοῖς, τόμ. 1 (1940), σελ. 446—447.

³ *Acta Albaniae*, τόμ. Α', σελ. 174, ἀριθμ. 589.

⁴ H. G e l z e r, ἐν *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 2 (1893), σελ. 42. I. I v a n o v, Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 552.

⁵ Δ η μ ἦ τ ρ ι ο ς Χ ω μ α τ ι α ν ὄ ς, παρὰ P i t r a, *Analecta sacra et classica*, τόμ. 6, στ. 96, 337, 499 καὶ 575. Πρβλ. Δ. Ἄ. Ζ α κ υ θ η ν ο ὤ, Συμβολαί, ἐν Μακεδονικοῖς, τόμ. 1 (1940), σελ. 445.

⁶ Ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ ἐκδότης, πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ὀπαδῶν τῆς αἰρέσεως τῶν Βογομίλων.

⁷ *Histoire anonyme de la Première Croisade*, ἔκδ. L. B r é h i e r, σελ. 22.

lagonia, in civitate, quae vulgo dicitur *Butella*, occurrimus . . . »¹. Ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης (Heisenberg, Α', σελ. 78) ὁμιλεῖ περὶ «τῶν Πελαγονίας χωρίων».

Αἱ περὶ Μολυσκοῦ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εἰδήσεις εἶναι πενιχρόταται. Ὁ Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 46ῶ, ἀναφερόμενος εἰς τὴν ἐκστρατείαν Βασιλείου τοῦ Β', γράφει: «ἐν τῷ παριέναι δὲ τό τε φρούριον εἶλε τὰ Βοσόγραδα καὶ ἐνέπηρε, καὶ τὴν Βέρροϊαν ἐπικτίσας, δηώσας δὲ καὶ κατερειπώσας τὰ πέριξ Ὀστροβοῦ καὶ Μολισκοῦ, ἔστη τοῦ προσωτέρω ἰέναι». Ὁ Δημήτριος Χωματιανὸς ἀναγράφει θέμα Μολισκοῦ². Τέλος ὁ Γεώργιος Ἀκροπολίτης δις ἀναφέρει τὸ μεσαιωνικὸν τοῦτο πόλισμα: «καὶ πᾶσα δὲ ἡ πέριξ τῶν τοιούτων ἄστεων χώρα, εἴτουν Πρέσπα, Πελαγονία, Σωσκός, Μολυσκός. ὑπὸ τὴν ἐπικράτειαν τῶν Ῥωμαϊκῶν δυνάμεων ἐγεγόνεισαν καὶ ὑπετάττοντο τούτοις» (Heisenberg, Α', σελ. 167), καὶ (Αὐτόθι, σελ. 169): «βία γοῦν καὶ μόγις Στανὸν καὶ Σωσκὸν καὶ Μολυσκὸν παραμείψαντες . . .». Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας Μολυσκοῦ, Μολισχοῦ ἢ Μολεσχῶν βλ. *A. P. Péchayre, L'archevêché d'Ochrida de 1394 à 1767, Echos d'Orient*, τόμ. 35 (1936), σελ. 314—315.

Τὰ Μόγλενα, Karadjowa τῆς Τουρκοκρατίας³, νῦν Ἐνωτία, ἀναφέρονται ὡς ἀποτελοῦντα ἰδίαν ἐπισκοπὴν ἐν τῷ σιγγλίῳ Βασιλείῳ τοῦ Β': «τὸν δὲ ἐπίσκοπον Μογλαίνων εἰς αὐτὰ τὰ Μόγλαινα καὶ τὸν Πρόσακον καὶ τὴν Μερύχρβαν καὶ τὴν Σετίνην καὶ τὸν Ὀστροβὸν καὶ εἰς τὰ Ζαόδρου κληρικοὺς ἰε' καὶ παροίκους ἰε'»⁴. Ἐπανελημμένως ὁ Κεδρηνός ἀναφέρει τὸ μεσαιωνικὸν φρούριον καὶ τὴν περιοχὴν: «ὁ δὲ ὑποπτεύσας τὰ γράμματα, τὸν πατρίκιον Νικηφόρον τὸν Σιφίαν καὶ Κωνσταντῖνον τὸν Διογένην, μετὰ τὸν Βοτανειάτην, στρατηγὸν γεγονότα Θεσσαλονίκης, μετὰ δυνάμεως ἐπέμπει ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μογλένων», (τόμ. Β', σελ. 461). Περαιτέρω (σελ. 462) μνημονεύεται «Ἡλίτζης ὁ ἄρχων Μογλένων», «φρούριον Ἐνωτία (γρ. Ἐνωτία) κεκλημένον, γειτονοῦν τοῖς Μογλένοις», κλπ. Ἐπίσης ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Ε', 5, τόμ. Α', σελ. 168) ἀναφέρει τὰ Μόγλενα: «τοῦτο μαθὼν ὁ μέγας δομέστικος, καταλαμβάνει τὰ Μόγλενα καὶ κατασχὼν τὸν Σαρακηνὸν κτείνει, παραυτίκα ἔρειπώσας τελείως τὸ καστέλλον». Ὁ Ζωναρᾶς (τόμ. Γ', σελ. 740 κέ.) ὁμιλεῖ περὶ θέματος Μογλενῶν, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Ἀλέξιος Α' ὁ Κομνηνός, νικήσας, τῷ 1091, τοὺς

¹ Παρὰ Tafel, *Symbolae criticae*, Α', σελ. 50.

² Pitra, *Analecta sacra et classica*, τόμ. 6, στ. 509.

³ Πρβλ. C Mostras, *Dictionnaire géographique de l'Empire ottoman*, (Πετρούπολις, 1873), σελ. 137.

⁴ H. Gelzer, ἐν *Byz. Zeitschrift*, 2 (1893), σελ. 42. I. Ivanov, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 551.

Πατζινάκας, «πλήθος ἀπολεξάμενος, σφριγώντων καὶ ὄμοιόματων . . ., τούτους σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις κατώκισε καὶ τάγμα τούτους κατέστησεν ἰδιαιτάτων· οἱ καὶ μέχρι τοῦ δεῦρο κατὰ διαδοχὰς διαμένουσιν, εἰς ἐπίθετον σχόντες τὸν τόπον, ἐν ᾧ κατωκίσθησαν Πατζινάκοι *Μογλενῖται* καλούμενοι»¹. Ἐπισκόπους Μογλένων ἀναφέρουν ὁ Δημήτριος ὁ Χωματιανὸς² καὶ ὁ Καντακουζηνὸς (τόμ. Α', σελ. 215 καὶ 226). Ἐν ἐπιγράμμιτι σφωζομένῳ ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 524 Μαρκιανῷ κώδικι καὶ ἐπιγραφομένῳ «Εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Πέτρου» φέρεται :

ἐν σοὶ δὲ βάθρον πίστεως φέρων Πέτρος
ἡγουμενεύων τῆς μονῆς τῶν Μογλένων
αὐθις νεουργῶ . . .

καὶ :

Πέτρος δὲ σὺν δέσμιος ἐνθῆφ πόθῳ
ἡγουμενεύων τῆς μονῆς τῶν Μογλένων
ξέω τὸ γῆρας τῆς γραφῆς τῶν χρωμάτων³.

Τὸ θέμα Μογλένων μνημονεύεται ὡσαύτως καὶ ἐν διπλωματικοῖς κειμένοις. Αἱ εἰς ἡμᾶς γνωσταὶ μνεῖαι εἶναι αἱ ἀκόλουθοι :

1) Ἐν χρυσοβούλλῳ Ἁλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ, ἀπολυθέντι κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1086 : «εἰληφὸς τὸ ἐν τῷ θεματι τῶν Μογλενῶν διακειμενον χωρίον τὴν Χοσπιάνην . . . »⁴.

2) Ἐν χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοῦ αυτοκράτορος, ἀπολυθέντι κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1089 : «τοῦ χωρίου Χοστιάνους τοῦ ἐν τῷ θεματι τῶν Μογλενῶν διακειμένου»⁵.

3) Ἐν *δεήσει* τῶν μοναχῶν τῆς μονῆς Λαύρας πρὸς τὸν αυτοκράτορα Ἁλέξιον τὸν Α' (Ὀκτώβριος 1091 ἢ 1106) : « . . . ὅτι ἐν τῷ θεματι

¹ Ὁ κ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ῖ δ η ς, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 319—320, (βλ. καὶ σελ. 478—479), στηριζόμενος ἀφ' ἐνὸς μὲν εἰς τὴν σιωπὴν Ἁννης τῆς Κομνηνῆς ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς χωρίον τοῦ Νικήτα τοῦ Χωνιάτου, τοποθετεῖ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν Πατζινάκων εἰς τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, καὶ δὴ εἰς τὸ ἔτος 1122. Πρβλ. ἐν τούτοις Ἁ. Κ ε ρ α μ ο π ο ὑ λ ο υ, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι, (Ἀθήναι, 1939), σελ. 24—25.

² Ρ i t γ α, Ἐνθ' ἀνωτ., στ. 545 καὶ 566.

³ Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Ὁ Μαρκιανὸς κώδιξ 524, ἐν Νέφ Ἑλληνομνήμονι, τόμ. 8 (1911), σελ. 17—18.

⁴ G e r m a i n e R o u i l l a r d—P. C o l o m p, Actes de Lavra, τόμ. Α' (Παρίσιος, 1937), σελ. 110 (ἀριθμ. 41, στ. 5 καὶ 14).

⁵ Αὐτόθι, σελ. 114 (ἀριθμ. 42, στ. 34 καὶ 42).

Βερροίας καὶ Μογλένων τὰ ἐπιλεγόμενα τόπια Πουζούχια»¹ «... πρὸς τινὰς τῶν στρατιωτῶν τοῦ θέματος Μογλένων»² «... ὄρισμὸν κελευόμενον τῷ τε πράκτορι Βερροίας καὶ τῷ πράκτορι Μογλένων»³.

4) Ἐν λύσει τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος ἐπὶ τῇ ἀνωτέρω δεήσει : «... τοῖς ἐνεργοῦσιν ἐν τῷ θέματι Βερροίας καὶ ἐν τῷ θέματι Μογλένων»⁴.

5) Ἐν προστάξει Ἀλεξίου τοῦ Α' τοῦ ἔτους 1094 (:) : «... ἐντὸς τῶν ὀρίων τοῦ αὐτοῦ θέματος Μογλένων»⁵ «... ἐντὸς τῶν δικαίων τοῦ θέματος Μογλένων»⁶ «ὁ οὖν τὰς παραδόσεις ἐνεργῶν τοῦ τοιοῦτου θέματος Μογλένων»⁷.

Τὸ θέμα τῶν Μογλένων οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ ἐν τῷ Τυπικῷ τοῦ Πακουριανοῦ ἀναφερόμενον θέμα Σμολένων. Ὡς ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ Tafel (Urkunden, σελ. 486, σημ. 2, καὶ Symbolae criticae, Β', σελ. 72, σημ. 151), «Smolena prope Philippos et Cavalam montemque Pangaeum quaerenda sunt». Πράγματι ὁ Νικήτας Χωνιάτης (σελ. 680, Bonn) ἐν τῷ ἀμέσως παρατιθεμένῳ χωρίῳ παρέχει σαφεῖς ὑποδείξεις περὶ τοῦ καθορισμοῦ τῆς θέσεως τῶν Σμολένων : «ὁ δὲ πρὸς τὸ δοκοῦν οἱ καταστησάμενος ὅσα πολισιμάτιά τε καὶ φρούρια εἰς ὄρων ὑπερβολὰς ἀνεστήκασιν ἀντικαθιστάμενα τῷ Αἴμῳ καὶ ἀννυούμενα καὶ ταῖς δυσχωραῖς οὐχ ἤττον φιλοτιμούμενα, οὐδὲ τὰ λοιπὰ μένειν ἐπὶ χώρας κατέλιπεν, ἀλλ' ὧν ὑπονοθεύων καὶ ἀφιστῶν Ῥωμαίων ὁπόσα ἐς Μοσυνόπολιν ἐπινένευκε, μέχρι καὶ Ξανθείας αὐτῆς, καὶ πρὸς τὸ ὄρος τὸ Πάγκαιον καὶ ἐπ' Ἀβδηρα παρατείνουσιν. Ἀμέλει καὶ τὸ θέμα τῶν Σμολένων ὑπεποιήσατο. . . », ἔνθα ὁ κῶδιξ Β φέρει τὴν ἐξῆς παραλλαγὴν : «ἀλλὰ καὶ τὸ θέμα τὸ τῶν Σμολαίνων προσέπεσε καὶ ὑπετίγη αὐτῷ, καὶ τὰ περὶ τὸν Πάνακα ποταμὸν πλησιάζοντα χωρία». Πρὸς τὰς πληροφορίας ταύτας συμφωνεῖ καὶ τὸ Νέον τακτικόν, κατὰ τὸ ὁποῖον ὁ ἐπίσκοπος Σμολαίνων ὑπέκειτο τῇ μητροπόλει Φιλίππων⁸, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι τὰ Μόγλενα ἀπετέλουν ἐπισκοπὴν ὑπαγομένην εἰς τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Ἀχρίδος. Καθ' ἡμᾶς οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι τὸ θέμα Μογλένων οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς θέμα Σμολένων, δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ἀποδεχθῶμεν τοὺς δισταγμοὺς τοῦ κ. Στ. Κυριακίδου, ἐν Βυζαντιναῖς Μελέταις,

¹ Αὐτόθι, σελ. 122 (ἀριθ. 45, στ. 3—4).

² Αὐτόθι, στ. 9.

³ Αὐτόθι, στ. 14—15.

⁴ Αὐτόθι, στ. 23—24.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 125 (ἀριθμ. 47, στ. 26).

⁶ Αὐτόθι, σελ. 126 (ἀριθμ. 47, στ. 32—33).

⁷ Αὐτόθι, στ. 43—44 καὶ 58—59.

⁸ F. D n o r n í k, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, σελ. 237.

Περὶ καὶ Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέταις, σελ. 320.

σελ. 318—320. Ὁ D. Detchev, ἐν εἰδικῇ διατριβῇ¹, ἀπέδειξεν ὅτι οἱ Σμολεάνοι, εἰς οὓς ὀφείλεται τὸ ὄνομα τοῦ θέματος Σμολένων, κατὰ-κουν πλησίον τοῦ κάτω ῥοῦ τοῦ Νέστου ποταμοῦ.

ιη) *Provincia Verias cum catepanikio Cetri.*

Μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος ἡ περιοχὴ τῆς Βερροίας δὲν ἀπετέλει ἴδιον θέμα, ἀλλ' ὑπήγετο ὡς κάστρον εἰς τὸ θέμα Θεσσαλονίκης, ὡς σαφῶς προκύπτει ἐκ χωρίου τοῦ βίου τῆς ἁγίας Θεοδώρας τῆς ἀθλησάσης ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Μακεδονίας: «Νεάνις δέ τις ἐκ Βερροίας τοῦ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν μεγαλόπολιν τελοῦντος ὀρμωμένη κάστρου . . . »². Πότε ἀκριβῶς ἡ Βέρροια, ἀποσπασθεῖσα τοῦ θέματος Θεσσαλονίκης, ἀπετέλεσεν ἰδίαν διοικητικὴν περιφέρειαν, δὲν δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ ὀρίσωμεν. Πάντως ἡ πόλις εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς Βουλγάρους πρὸ τοῦ 985 (κατ' ἄλλους τῷ 989) καὶ παρεδόθη πάλιν εἰς τὸν Βασίλειον τῷ 1001 ὑπὸ τοῦ κατάρχοντος αὐτῆς Δοβρομηροῦ³. Κατὰ τὸν κ. Στ. Κυριακίδην, τὸ θέμα Βερροίας, ὁμοῦ μετὰ τῶν θεμάτων Ζαγοριῶν καὶ Σερβίων, ἰδρῦθη πιθανῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμου τοῦ Βασιλείου⁴. Ὅπωςδὴποτε αἱ πρῶται μνεῖαι τοῦ θέματος Βερροίας ἀναφέρονται κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα, εἶναι δ' αὐταὶ αἱ ἐξῆς:

1) Ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου: «τῷ σεβαστῷ καὶ δονκὶ Βερροίας, κυρίῳ Κωνσταντίνῳ, τῷ υἱῷ τοῦ σεβαστοκράτορος»⁵.

2) Δέησις καὶ λύσις τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' τοῦ Κομνηνοῦ (Ὀκτώβριος 1091 ἢ 1106): Ἐν τῇ δεήσει τῶν μοναχῶν τῆς Λαύρας οὐχὶ ὀρθῶς φέρεται: «Ἐν τῷ θεματι Βερροίας καὶ Μογλένων». Αἱ δύο αὐταὶ περιφέρειαι ὑπῆρξαν πάντοτε διοικητικῶς διακεκριμένα. Ὅτι δὲ πρὸ-

¹ D. Detchev, Ποῦ κατῴκουν οἱ Σμοελέανοι, ἐν Sbornik πρὸς τιμὴν τοῦ Zlatarski, (Σόφια, 1925), σελ. 45—55 (βουλγαριστί). Τὰ πορίσματα τῆς μελέτης ταύτης γνωρίζομεν ἐξ ἀναλύσεως τοῦ K. Miatev, ἐν Byzantion, τόμ. 5 (1929—1930), σελ. 532.

² Des Klerikers Gregorios Bericht über Leben, Wunderthaten und Translation von Thessalonich nebst der Metaphrase des Joannes Stavrakios, ἐκδ. Ed. Kurltz, (Πετροῦπολις, 1902), σελ. 43. Πρὸβλ. Στ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 405.

³ Στ. Κυριακίδου, Αὐτόθι, σελ. 418—419.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 413.

⁵ Migne, Patr. graeca, τόμ. 126, στ. 523. Πρὸβλ. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 24 (ἀριθμ. 71).

κειται περί σφάλματος, φαίνεται καὶ ἐκ τῶν δύο εὐθύς κατωτέρω περιεχομένων χωρίων : « τῷ τε πράκτορι Βερροίας καὶ τῷ πράκτορι Μογλένων » καὶ : « . . . τοῖς ἐνεργοῦσιν ἐν τε τῷ θέματι Βερροίας καὶ ἐν τῷ θέματι Μογλένων » ¹.

3) Διήγησις τῆς ἐκ Θεσσαλονίκης μεταφορᾶς τοῦ καλύμματος τῆς σοροῦ τοῦ ἁγίου Δημητρίου, τῆς γενομένης ἐπὶ Μανουὴλ τοῦ Κομνηνοῦ, τῷ 1149 : « Διασωθεῖς οὖν καλῶς καὶ ἀκινδύνως σὺν θεῷ καὶ εὐρῶν τοῦτον οὐκ ἐν Θεσσαλονίκη, ὡς κατὰ νοῦν εἶχεν, ἀλλ' ἐν χωρίῳ τοῦ θέματος Βερροίας, οὕτω πως λεγομένων Δοβροχουβίστα . . . » ².

Τὰ σύνορα τῶν δύο θεμάτων, Θεσσαλονίκης καὶ Βερροίας, ὄριζεν ὁ ποταμὸς Βαρδάριος, ὡς ῥητῶς μαρτυροῦν Νικηφόρος ὁ Βρυέννιος καὶ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ : « Ὁ δὲ Βαρδάριος, λέγει ὁ Νικηφόρος (σελ. 148, Βονη), καταρρεῖ μὲν ἐκ τῶν τῆς νέας Μυσίας ὄρων καὶ διτὸν διὰ Σκούπων, κάτεισι μεταξὺ Στρουμπίτζης καὶ Στυπίου, δίχα τέμνων τὰ ὄρη. Βραχὺ δὲ ἐκεῖθεν προΐων, διῆσθησιν ἀλλήλων τὰ τε Βερροίας καὶ Θεσσαλονίκης χωρία, δι' αὐτῶν ῥέων, καὶ πρὸς τὴν θάλασσαν δίεσι ». Ἡ δ' Ἄννα ἡ Κομνηνὴ (Α', 7, τόμ. Α', σελ. 28) « Ρεῖ μὲν γὰρ [ὁ Βαρδάριος] ἀπὸ τῶν ἐγγύθεν τῆς Μυσίας ὄρων, παραμείβων δὲ πολλοὺς μεταξὺ τόπους καὶ διορίζων πρὸς τε τὴν ἔω καὶ τὴν ἐσπέραν τὰ τε Βερροία καὶ τὰ Θεσσαλονίκη προσήκοντα, ἐκδίδωσιν εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς καὶ νοτιαν θάλασσαν » ³.

Τὸ κατεπανίκιον Κίτρον, ὡς διοικητικὴ περιφέρεια, ὑπαγομένη εἰς τὸ θέμα Βερροίας, δὲν μαρτυρεῖται ὑπ' ἄλλων πηγῶν. Ἐκκλησιαστικῶς, ἡ ἐπισκοπὴ Κίτρον ἐτέλει ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Θεσσαλονίκης ⁴ μετὰ τὸ 1204 ἡ πόλις ἀπετέλεσεν ἰδίαν λατινικὴν ἐπισκοπὴν, ὁ δὲ ἐπίσκοπος *Citrensis* ἀναφέρεται ἐπανειλημμένως ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ πάπα Ἰννοκεντίου τοῦ Γ' ⁵. Περὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ Κίτρον ἢ Κίτρον, ταυτιζομένου συνήθως πρὸς τὴν ἀρχαίαν Πύδναν, ἐλαχίστας ἔχομεν πληροφορίας, περὶ τῶν ὁποίων βλ. *Tafel*, De Thessalonica, σελ. 57—58.

¹ Actes de Lavra, Α', σελ. 122.

² Α θ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Ἀνάλεκτα Ἱεροσολυμιτικῆς Στόχουλογίας, τόμ. 4, σελ. 241. Πρβλ. Σ τ. Κ υ ρ ι α κ ί δ ο υ, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 485.

³ Πρβλ. *T a f e l*, De Thessalonica eiusque agro Dissertatio geographica, (Βερολίνον, 1839), σελ. 290—291.

⁴ *G e o r g i i C y p r i i*, Descriptio orbis romani, ed. H. *G e l z e r*, σελ. 67 (1889).

⁵ *T a f e l*, Αὐτόθι.

ιβ') *Provincia Voleri, Strimonos et Thessalonicens.*

Περὶ τοῦ θέματος Βολεροῦ, Στρυμόνος καὶ Θεσσαλονίκης, διέλαβεν ἔπ' ἑσχάτων ὁ καθηγητῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Στ. Κυριακίδης, ἐν διεξοδικῇ καὶ λαμπρᾷ πραγματείᾳ (Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 291 κέ.), εἰς τὴν ὁποίαν ἀρκούμεθα νὰ παραπέμψωμεν.

κ') *Provincia Nicopolon cum episkepsibus in ea existentibus personalibus, ecclesiasticis et monasterialibus et cum ipsis episkepsibus subiacentibus intimis consaguineis Imperii mei, semper felicissimis sevastocratoribus Cesaribus et dilectis Imperii mei filiabus, ac desideratissime ipsi mee Auguste.*

Τὸ θέμα Νικοπόλεως¹, ἀντικαταστῆσαν πιθανώτατα τὴν ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιᾶς Ἡπείρου (Epirus Vetus), περιελάμβανε, πλὴν τῆς Ἡπείρου, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν, μέχρι τῆς Ναυπάκτου². Ἡ πολιτικὴ περιφέρεια φαίνεται ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν³. Ἐν τῷ Συνεκδήμῳ τοῦ Ἱεροκλέους (ἔκδ. Burckhardt, σελ. 12) ἀναφέρεται «ἐπαρχία Παλαιᾶς Ἡπείρου, ὑπὸ ἡγεμόνα, πόλεις δώδεκα, μητρόπολις Νικόπολις», ἐν δὲ τῷ «Περὶ θεμάτων» ἔργῳ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου (τόμ. Γ', σελ. 54 κέ.) τὸ θέμα Νικοπόλεως κατέχει τὴν ὀγδόην τάξιν μεταξὺ τῶν εὐρωπαϊκῶν θεμάτων, κατὰ δὲ τὸν H. Gelzer⁴ ἰδρῦθη ἐπὶ τῆς βασιλείας Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα.

Κατωτέρω καταχωρίζομεν πάσας τὰς γνωστὰς εἰς ἡμᾶς μνείας τοῦ θέματος, καὶ πρῶτον τὰς ἐκ φιλολογικῶν πηγῶν.

1) Ὁ Γουσταῦος Schlumberger⁵, στηριζόμενος ἐπὶ χωρίου τοῦ

¹ Ἡ Νικόπολις ἀναφέρεται καὶ ἐν τῇ ἀνωνύμῳ συγγραφῇ τῇ γνωστῇ ὑπὸ τὸ ὄνομα Expositio totius Mundi, τοῦ Δ' μ. X. αἰῶνος. Βλ. A. A. Vasiliev, Expositio totius Mundi. A Anonymous Geographic Treatise of the Fourth Century A. D., Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Seminarium Kondakovianum, τόμ. 8 (1956), σελ. 16 καὶ 25.

² Ὅτι ἡ Ναύπακτος ὑπήγετο καὶ διοικητικῶς εἰς τὸ θέμα Νικοπόλεως ἐξάγεται ἐκ τοῦ ἀμέσως παρατιθεμένου χωρίου τοῦ Κεδρηνοῦ.

³ G e o r g i i C y p r i i, Descriptio orbis romani, ed. H. G e l z e r, σελ. 78 (1660 κέ.).

⁴ H. G e l z e r, Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung, (Λειψία, 1899), σελ. 131.

⁵ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie, σελ. 203.

Πορφυρογεννήτου, μνημονεύει τὸν κατεπάνω Νικοπόλεως Πετρωνᾶν Βόϊλαν. Τὸ ἐν λόγῳ χωρίον τοῦ Πορφυρογεννήτου (Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, τόμ. Γ', σελ. 204) ἔχει ὡς ἐξῆς: «καὶ ἡνίκα ὁ μάγιστρος Ἰωάννης ἐπολιόρησε τὴν Θεοδοσιούπολιν ἑπτὰ μῆνας διὰ τὸ μὴ δύνασθαι παραλαβεῖν αὐτήν, ἀποστείλας λαὸν παρέλαβε τὸ αὐτὸ κάστρον τὸ Μασάτον καὶ εἰσήγαγεν ἐν αὐτῷ τὸν πρωτοσπαθᾶριον Πετρωνᾶν τὸν Βόϊλαν, τὸν τότε ὄντα κατεπάνω τῆς Νικοπόλεως». Εὐρισκόμεθα πολὺ μακρὰν τῆς Ἰππειρωτικῆς Νικοπόλεως! Προκειται δὲ προφανῶς ἐνταῦθα περὶ τῆς τρίτης ὁμωνύμου πόλεως, τῆς «ἐν Ἀρμενίαις» Νικοπόλεως (Προκοπίου, Περὶ Κτισμάτων, Γ', 4, Haurgy).

2) Ἐν τῷ Κλητορολογίῳ τοῦ Φιλοθέου ἀναγράφεται ὁ ἀνθύπατος πατριάρχης καὶ στρατηγὸς Νικοπόλεως¹.

3) Ἐν τῇ πρὸς τὸν Νικηφόρον τὸν Φωκᾶν πρεσβείᾳ τοῦ ἐπισκόπου Κρεμώνης Λιουτπράνδου (*Migne, Patr. latina*, τόμ. 136, στ. 933): «... *Naupactum veni, quae est Nicopoleos civitas*». Προφανῶς ἐνταῦθα νοεῖται τὸ θέμα Νικοπόλεως, οὐχὶ δὲ ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια.

4) Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Η' (1025—1028) ἀναφέρεται στρατηγῶν Ναυπάκτου Γεώργιός τις «ὄν καὶ Μωρογεώργιον ἐκάλουν διὰ τὸ ἄστατον τῆς γνώμης»².

5) Παρὰ Σκυλίτζη - Κεδρηνῶ, τόμ. Β', σελ. 529 — 530, Bonn: «ἀπέστειλε δὲ [ὁ Πέτρος Δελεάνος, βασιλεὺς τῶν Βουλγάρων, 1040—1041] καὶ στρατιὰν ἑτέραν ἐν Ἑλλάδι, στρατηγουμένην ὑπ' Ἀνθίμου, ἧ τινα ὑπαντήσας ὁ Ἀλλακασσεὺς καὶ συμμίξας ἐν Θήβαις τρέπεται καὶ ἀναιρεῖται πλῆθος τῶν Θηβαίων πολὺ. Τότε δὴ καὶ τὸ θέμα τῶν Νικοπολιτῶν, πλὴν Ναυπάκτου, προσεορρῆ Βουλγάρους δι' αἰτίαν τὴν ῥηθῆσθαι μέλλουσαν. Βυζάντιος γάρ τις ἄνθρωπος Ἰωάννης τοῦ νομα, Κουτζομύτης τὴν ἐπωνυμίαν, πρᾶκτωρ τῶν ἐκεῖσε δημοσίων φόρων πεμφθεὶς καὶ βαρέως προσενηνεγμένος τοῖς ἐγχωρίοις, ἐαυτῷ τε ὄλεθρον προεξένησε καὶ ἀποστάσεως αἴτιος γέγονε τοῖς Νικοπολίταις· μὴ φέροντες γάρ τὴν αὐτοῦ πλεονεξίαν, ἀποστατοῦσι καὶ αὐτὸν μὲν εἰς μέρη καὶ μέλη κατέτεμον, αὐτοὶ δὲ τὸν βασιλέα δυσφημίσαντες Ῥωμαίων τοῖς Βουλγάρους προσέθεντο».

6) Σύγχρονοι καὶ μεταγενέστεροι πηγὰι μαρτυροῦν ὅτι τοῦ θέματος Νικοπόλεως προῖστατο κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐν ἔτει 1204 ἀλώσεως

¹ J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the ninth Century*, σελ. 146.

² Σκυλίτζης - Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 482. Πρβλ. N. Skabalia noni c', "Ενθ' ἄνωτ., σελ. 221—222.

τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων ὁ Συναχηρεῖμ, μετὰ τὸν φρόνόν τοῦ ὁποίου ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἐσφετερίσθη τὴν Ἠπειρον, τὴν Ἀκαρνανίαν καὶ τὴν Αἰτωλίαν. Οὐδαμοῦ ὁμως τῶν κειμένων τούτων ἴνεται λόγος περὶ θέματος Νικοπόλεως.

7) Μνεῖα ἐν διαγνώσει τοῦ μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου: «Ὁ ἀπὸ Μικρᾶς Βαγενετίας, χωρίον Βρεστίανες, Θεόδωρος ὁ Βοδινόπουλος, προσελθὼν ἡμῖν ἀφηγήσατο, ὡς καταλαβόντος τοῦ ἐνεστῶτος χειμῶνος, ἄλευρα, καθὼς ἔστιν ἔθος ἐν τῇ χώρᾳ αὐτοῦ, μετεκόμιζε πρὸς τὰ χθαμαλωτέρα μέρη [καὶ] τὰ συνοροῦντα τῷ θέματι Νικοπολιτῶν . . . »².

Τὰ εἰς τὸ θέμα Νικοπόλεως ἀναφερόμενα σφραγιστικά μνημεῖα εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' (;) αἰῶνος: «Κων(σταντίνου) [π]ατρικ(ίου) [καὶ] στρατ[η]γ(οῦ) Νικοπόλεω[ς]»³.

2) Μολυβδόβουλλον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν: «Κ(ύρι)ε βοίῃθει τῷ σῷ δούλῳ Λέοντ(ι) β(ασιλικῷ) σπαθαροκανδ(ιδάτῳ) κ(αί) στρατηγ(ῶ) Νικοπόλ(εως)»⁴.

3) Μολυβδόβουλλον τοῦ Γ'—ΓΑ' αἰῶνος: « . . . σπαθαροκανδιδάτῳ καὶ στρατηγῷ Νικοπόλεως »⁵.

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὸ θέμα Νικοπολιτῶν ἢ Νικοπόλεως, τὸ ἔγγραφον ὁμιλεῖ καὶ περὶ τῶν ἐπισκέψεων τῶν ἀνηκουσῶν εἰς πρόσωπα καὶ ἐκκλησιαστικά ἰδρύματα ἢ εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας. Τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τοῦ ὄρου ἐπίσκεψις προσπαθῶν νὰ καθορίσῃ ὁ Tafel (Urkunden, Α', σελ. 262, σημ. 1), γράφει: «Graeca vox ἐπίσκεψις saepius hoc diplomate, item in Partitione regni Byzantini occurrens, mi-

¹ Νικητῆρας Χωνιάτης, σελ. 841, Bonn. Geoffroi de Ville-Hardouin, Conquête de Constantinople (ἔκδ. N. de Wailly, Παρίσι, 1874), § 301. σελ. 178—179. Γεώργιος Ἀκροπολίτης, σελ. 13—14 (Heisenberg). Ἰωβμοναχοῦ. Βίος ὁσίας Θεοδώρας βασιλίσσης, ἐν Migne, Patr. graeca τόμ. 127, στ. 904. Πρβλ. Π. Φουρική, Μικρὰ συμβολή εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν ἱστορίαν. Νικόπολις—Πρέβεζα, Ἠπειρωτικά Χρονικά, τόμ. 3 (1928), σελ. 140, ἔνθα ἐσφαλμένως καὶ ἀκρίτως παρελήφθησαν ἐκ παλαιότερου δημοσιεύματος τὰ περὶ τῶν πηγῶν τούτων.

² S. Pétridès. Jean Apokaukos, lettres et autres documents inédits, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 14 (1909), σελ. 75.

³ B. Pantchenko, Katalog Molibdovulon, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 8 (1903), σελ. 203.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 203—204.

⁵ Αὐτόθι, ἐν Izvestija, τόμ. 13 (1908), σελ. 112.

norem districtum denotare videtur, ut vox *Pertinentia* in isto diplomate, quod Partitionem regni Byzantini complectitur. Quomodo ab ea vox ὄριον differat, nos latet». Ὁ Ο. Ταφραλί νομίζει ὅτι αἱ ἐπισκέψεις ἀπετέλουν ὑποδιαίρεσεις τῶν περιοχῶν, δὲν ἀποκλείει ὁμως τὴν ἐκδοχὴν, καθ' ἣν αὐταὶ δὲν ἦσαν περιοχαὶ διοικητικαί, ἀλλ' ἀπλῶς ἐνόητες φορολογικαί¹. Φορολογικὴν πράγματι σημασίαν εἶχεν ἀρχικῶς ἡ λέξις². Ἐν τῇ προκειμένῃ ὁμως περιπτώσει ἡ λέξις ἐπίσκεψις δηλοῖ τὰ κτήματα τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν βασιλέα καὶ τὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας³. Κεῖμένα τινά, νομικὰ καὶ διπλωματικά, ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν ταύτην. Οὕτω π.χ. ἐν τῇ Πείρῃ, 36, 2 (Jus, ἔκδ. Ζέπων, τόμ. Δ', σελ. 143) ἀναγινώσκουμεν: «τοῦτο εἴρηται περὶ τῶν ἰδικῶν πραγμάτων τοῦ βασιλέως καὶ τῆς αὐγούστης, οἷά εἰσι τὰ τῶν *κουρατορικίων* καὶ τὰ τῶν *ἐπισκέψεων*»⁴. Παραθέτομεν ἐπίσης χωρίον ἐγγράφου, ἐκδοθέντος κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1196: «... ἀπέκτητο γὰρ μέρος ἀναψυχῆς ἀπὸ τῶν ἑπτακοσίων μοδίων τῶν διδομένων αὐτῇ [τῇ μονῇ τῆς Πάτμου] ἀπὸ τῶν κατὰ τὴν Κρήτην βασιλικῶν ἐπισκέψεων τῶν δὲ τοιούτων βασιλικῶν ἐπισκέψεων παραδοθειῶν τοῖς ἐντοπίοις παρὰ τοῦ ἀοιδίου πατρὸς τῆς ἁγίας σου βασιλείας καὶ τελουμένων παρ' αὐτῶν νομισματικῶν δόσεων, ἐξεκόπη καὶ ἡ πρὸς ἡμᾶς γινομένη δόσις τῶν ἑπτακοσίων μοδίων»⁵.

Ἐν ἑτέρῳ ἐγγράφῳ τῶν χρόνων Μιχαὴλ τοῦ Η': «... τοῖνον καὶ ἀφιέρωσα τῇ θηθείῃ μονῇ τῶν Σπονδῶν πρότερον τὸ Κάτω Πυργὶν λεγόμενον ἐκ τῆς ἐπισκέψεως ὃν τοῦ Μαρουλῆ ἐκείνου...»⁶. Προκειμένου ἰδιαίτερος περὶ Ἡπείρου, παραθέτομεν πολῦτιμον βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ ἔτους 1181, ἐπομένως ὀλίγον ἀπέχον χρονολογικῶς τοῦ ἡμετέρου ἐγγράφου, καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ γίνεται λόγος περὶ ἐπισκέψεως τῆς αὐτοκρατείας: «Ἐν τέλει πέρας εἴληφεν ἡ θεία ταύτη βίβλος τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου διὰ χειρὸς ἐμοῦ Ἰωάννου Ἀναγνώστου τοῦ Μοναστηριώτου καὶ νομικοῦ τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Βοβρωτοῦ τοῦ ἀπὸ τὸ χωρίον Παύλου τὸ ὑπὸ τὴν ἐπίσκεψιν τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας ἡμῶν Δεσποίνης, ἐξ ἀξιώσεως δὲ καὶ συνεργασίας τοῦ θεοσεβάστου ἱερέως Βασιλείου τοῦ ἀπὸ

¹ O. Tafra li, Thessalonique au XI^{ve} siècle, (Παρίσιος, 1913), σελ. 57.

² Fr. Dölger, Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung besonders des 10. und 11. Jahrhunderts [=Byzantinisches Archiv, τεῦχος 9 (1927)], σελ. 79 καὶ 151.

³ Αὐτόθι, σελ. 151—152.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 152.

⁵ Miklosich - Müller, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 131.

⁶ Αὐτόθι, τόμ. 6, σελ. 209.

χωρίον Ἰξερκουβιάνους τὸ ὑπὸ τὴν ἀρχοντίαν Λογγαβίτζης»¹.

Ἐκ πάντων τούτων προκύπτει σαφῶς ὅτι ἡ λέξις *ἐπίσκοπος* ἔχει ἐν ταῦθα τὴν σημασίαν κτήματος ἀνήκοντος κατ' ἐξοχὴν μὲν εἰς μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς ἐκκλησιαστικά καθιδρούματα καὶ ιδιώτας.

κα) *Insula Coryphy. Kephallini, Zakynthos, Leukas, Ithaki*

Ἐκ τοῦ συμπλέγματος τῶν Ἰονίων νήσων ἀναφέρονται ἐν τῷ ἐγγραφῶ αἱ κυριώτεραι, μὲ τὴν Κέρκυραν ἐπὶ κεφαλῆς.

Ὁ τύπος *Corphy* μαρτυρεῖ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κείμενον τοῦ χρυσοβούλλου ἔφερε τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα τῆς νήσου: Κορυφῶ. Τὸ ὄνομα τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεσαιωνικὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν, ἐκτισμένην ἐπὶ βράχου, περιγράφει ὡς ἐξῆς ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης (σελ. 104, Bonn): «ἔστι δὲ ἡ Κερκυραίων ἄκρα αἰγίλιυ πᾶσα καὶ ἀγχινεφίς, ἐλικοειδῆς τὴν θέσιν καὶ ὑψικόρυμβος, προσνευκυῖα τὸ βάθιστον τῆς θαλάσσης. Πέτραι δὲ περιερώγεσαν αὐτὴν ἀμφίκορημοι καὶ ἀπότοιμοι, τὸ δ' ὕψος ὑπὲρ τὴν ἄδομένην Ἄορνον. Τεῖχη δὲ ἀρραγῆ τὴν πόλιν περιεἴληφε πᾶσαν, καὶ πύργων περιεστᾶσιν ὑψώματα, ἃ καὶ ποιοῦσι τὴν ταύτης παραλογωτέραν ἄλωσιν»².

Ἡ ἀρχαιότερα εἰς ἡμᾶς γνωστὴ μνεῖα τοῦ τύπου *Κορυφῶ-Κορυφή*³ εὑροῦται παρὰ τῷ γνωστῷ ἐπισκόπῳ Κρεμώνῃς Λιουτπράνδῳ, ὁ ὅποιος διῆλθεν ἐκ Κερκύρας κατὰ μῆνα Δεκέμβριον τοῦ 968: «... ad Coriphus⁴ pervenimus, ubi ante navis egressionem occurrit nobis *strategos* qui-

¹ S p. L a m b r o s, Catalogue of the Greek manuscripts on Mount Athos, τόμ. Α', σελ. 60.

² Πρβλ. T a f e l, De Thessalonica eiusque agro, σελ. 480.

³ Ὁ τύπος οὗτος, κατὰ πληθυντικὸν καὶ ἀρσενικὸν γένος ἐκφερόμενος, δὲν προῆλθε, κατὰ τὸν Γ ε ὄ ρ γ ι ο ν Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι ν (Μεσαιωνικά καὶ Νέα Ἑλληνικά, τόμ. Β', σελ. 62, σημ. 1), ἐκ τοῦ θηλυκοῦ ἢ κ ο ρ υ φ ἢ ἄ λ λ' ἐκ τοῦ ἀρσενικοῦ ὁ κ ο ρ υ φ ὄ ς, τύπου μαρτυρουμένου ἐν ἀρχαίαις ἐπιγραφαῖς.

⁴ Ὡς παρετήρησεν ὁ Χ α τ ζ ι δ ἄ κ ι ς, αὐτ., ὁ τύπος οὗτος προϋποθέτει αἰτιατικὴν: Κ ο ρ υ φ ο ῦ ς. Ἐν νεωτέροις λατινικοῖς κειμένοις συναντῶμεν τοὺς τύπους: C u e r p h o, παρὰ τῷ R o g e r d e H o v e d e n [1191] (Chronicon, edited by W. Stubbs, τόμ. 3, σελ. 161. Πρβλ. A. M u s t o x i d i, Delle Cose Corciresi, τόμ. Α', Κέρκυρα, 1848, σελ. 10), C o r f o l, παρὰ Γοδοφρείδῳ τῷ Βιλλεαρδουίνῳ (G e o f f r o i d e V i l l e - H a r d o u i n, ἐκδ. N. de Wailly, § 110, 112, 113, 119 καὶ 197), C o r p h o y, C u r p h o, C o r p h u m, κλπ., ἐξ ὧν προῆλθε τὸ νεώτερον ὄνομα C o r f ũ.

dam, Michael nomine Chersionitis, a loco scilicet Chersona»¹. Τὸ χωρίον τοῦτο θὰ ἀποσχολήσῃ ἡμᾶς καὶ κατωτέρω. Ἐκ τῶν ἐλληνικῶν κειμένων, εἰς τὰ ὁποῖα ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *Κορυφῶ* ἢ *Κορυφοί*, ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὰ ἀκόλουθα: Ἄννα Κομνηνή, Α', 16' (Reifferscheid, τόμ. Α', σελ. 54): «μεταξὺ δὲ τοῦ πρὸς τὸ Δυρράχιον κατάπλου τὴν τε *Κορυφῶ*, πόλιν ὀχυρωτάτην, καὶ ἄλλ' ἄττα ἡμέτερα φρούρια ἐξ ἀποστολῆς κατέσχε». Αὐτόθι, Σ', 5 (τόμ. Α', σελ. 194): «ὡς δὲ ἡ *Κορυφῶ* προκατασχεθεῖσαι πρὸς αὐτοῦ αὐθις ἀπεστάτησε, τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν Βοθρεντὸν καταλιπὼν, αὐτὸς μετὰ τοῦ ναυτικοῦ παντὸς ἀπέπλευσε πρὸς τὴν *Κορυφῶ*», κ. ἄ. Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 96—97, Bonn: «... ὁ αὐτοκράτωρ Μανουὴλ διεσκοπεῖτο πῶς ἂν τοὺς Σικελοὺς μετελεύσεται, δίκην πρᾶξόμενος ὧν ἀπανθρώπως εἰς Ῥωμαίους ἔπραξαν, τὴν τε Κερκυραίων ἄκραν, ἣ νῦν ἐπικέκληται *Κορυφῶ*, τῆς ἐκ τούτων ἀπαλλάξει φρουράς». Ὁ συγκεκομμένος τύπος *Κορυφοί* ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Μορέως: εἰς τοὺς *Κορυφῶς* (στ. 2191 Schmitt), ἐκ τοῦ *Κορυφῶ* τὸ *κάστρον* (στ. 2193), ὁ *καπετάνιος τῶν Κορυφῶν* (στ. 2211), ἐκ τῶν *Κορυφῶν τὴν νῆσον* (στ. 2224)².

Κατὰ τοὺς πρώτους βυζαντινοὺς χρόνους, ἡ Κέρκυρα ὑπήγετο διοικητικῶς εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Παλαιᾶς Ἠπείρου³, ὅθεν βραδύτερον ἀπεσπίασθη διὰ τὰ προσαρτηθῆ εἰς τὸ ἰδρυθὲν θέμα Κεφαλληνίας. Ἐν τῷ παρατεθέντι ἀνωτέρω χωρίῳ τῆς πρεσβείας, ὁ ἐπίσκοπος Κρεμώνης Λιουτροπράνδος ὁμιλεῖ περὶ τοῦ στρατηγοῦ Μιχαὴλ τοῦ Χερσονίτου, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε εἰς προὔπαντησίν του. Ἡ λέξις *strategos* ἀναφέρεται ἕπο τὸν ἐλληνικὸν τῆς τύπον ἐν τῷ κειμένῳ, ἐπομένως δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπάρχει ὅτι πρόκειται περὶ θεματικὸν ἄρχοντος. Κατὰ ταῦτα θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ ἔδρα τοῦ θέματος ἦτο ἐν Κερκύρα ἢ τουλάχιστον ὅτι ὁ στρατηγὸς Κεφαλληνίας συνέπεσε νὰ εὐρίσκειται ἐν τῇ νήσῳ

¹ L i u t p r a n d, Legatio, § 64 (ἐν M i g n e, Patr. Lat., τόμ. 136, στ. 936). Πρβλ. τὴν ἐλληνικὴν μετάφρασιν παρὰ Σ π. Ζ α μ π ε λ ί φ, Βυζαντιναὶ Μελέται, (Ἄθῆναι, 1857), σελ. 571—572.

² Κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν γενικὴν πληθυντικὴν τῶν Κ ο ρ υ φ ῶ ν, ἐξηγήθη καὶ ὁ ἐν μεσαιωνικοῖς κειμένοις ἀπαντῶν τύπος τῶν Κ ε ρ κ ῦ ρ ω ν, χρησιμοποιοῦμενος ἰδίᾳ πρὸς δήλωσιν τοῦ ἀρχιερέως Κερκύρος. Πρβλ. V a s i l i e v s k i, Epirotica saeculi XIII, ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως, τόμ. 3 (1856), σελ. 252 (ἐν ἐπιστολῇ Θεοδώρου Δούκα πρὸς τὸν Ναυπάκτου Ἰωάννην τὸν Ἀπόκαυκον), καὶ σελ. 270. Ἄ θ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ - Κ ε ρ α μ έ ω ς, Κερκυραϊκά. Ἰωάννης Ἀπόκαυκος καὶ Γεώργιος Βαρδάνης, Αὐτόθι, τόμ. 13 (1906), σελ. 335. Πρβλ. καὶ Α. Μ u s t o x i d i, Delle Cose Corciresi, σελ. XXXIV: «Στίχοι εἰς τὸν ἅγιον Ἀρσένιον μητροπολίτην Κερκύρων».

³ Ἰ ε ρ ο κ λ έ ο υ ς, Συνέκδημος (Burckhardt), σελ. 13.

κατὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Λιουτπράνδου. Ἡ τρίτη δυνατὴ ὑπόθεσις, καθ' ἣν ἡ Κέρκυρα ἀπετέλεσε, κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα, ἴδιαν διοικητικὴν περιφέρειαν ὑπὸ στρατηγόν, φαίνεται ἀπίθανος.

Κατὰ τὸ βραχὺ διάστημα, κατὰ τὸ ὁποῖον διετέλεσεν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν δεσποτῶν τῆς Ἡπείρου, ἡ Κέρκυρα ὑπῆχθη εἰς τὸ ἡπειρωτικὸν θέμα τῆς Βαγενετίας¹. Τῆς ὑπαγωγῆς ταύτης ἔχομεν τὰς ἀκολουθοῦσας μαρτυρίας:

1) *Refutatio Marini Geno, Venetorum in Romania Potestatis*, ἐκδοθεῖσα κατ' Ὀκτώβριον τοῦ ἔτους 1205: «... dimisimus comuni Venecie provinciam Dirrachij cum chartolarato Glavenizi, et provinciam Vagenecie et Corfu cum tota eius insula»².

2) Ἐν τῷ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κερκύρας χρυσοβούλλῳ Θεοδώρου Κομνηνοῦ τοῦ Δούκα (Ἰούνιος 1228): «... παρὰ τῶν κατὰ καιροὺς ἐνεργούντων τὴν Κέρκυραν νῆσον καὶ τὸ τῆς Βαγενετίας θέμα»³.

Περὶ τοῦ θέματος Κεφαλληνίας ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος παρέχει ἀντιφατικὰς πληροφορίες. Ἐνῶ δηλαδὴ ἐν τῷ Περὶ θεμάτων ἔργῳ (τόμ. Γ' σελ. 54, Bonn) γράφει: «ἡ δὲ Κεφαλληνία συμπεριείληπται τῇ Πελοποννήσῳ· οὐδέποτε γὰρ εἰς τάξιν ἐχρημάτισε θέματος», ἐν τῇ συγγραφῇ τῇ ἐπιγραφομένῃ «Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν» (*De administrando imperio*, σελ. 224 Bonn) γράφει: «Ἰστέον ὅτι ἡ Κεφαλληνίας στρατηγὶς ἦγον τὰ νησιά τοῦρμα ἦν τὸ παλαιὸν τῆς στρατηγίδος Λογουβαρδίας· ἐπὶ δὲ Λέοντος τοῦ φιλοχρίστου δεσπότου γέγονε στρατηγίς». Κατὰ τὴν δευτέραν ταύτην μαρτυρίαν, ἡ Κεφαλληνία μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν νήσων ἀπετέλει τοῦρμαν τοῦ θέματος Λογουβαρδίας καὶ κατόπιν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ αὐτοκράτορος Λέοντος τοῦ Σοφοῦ (886—912), ἀποσπασθεῖσα, ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα ὑπὸ στρατηγόν. Αἱ μαρτυρίαι τοῦ Πορφυρογεννήτου, πλὴν τῆς ἀντιφάσεως, περιέχουν ἱκανὰς ἀνακριβείας. Ἱστορικὰ κείμενα καὶ σφραγιστικὰ μνημεῖα μαρτυροῦν ὅτι τὸ θέμα Κεφαλληνίας ὑφίστατο ἤδη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Θ' αἰῶνος. Κατωτέρω καταχωρίζομεν τὰς γνωστὰς εἰς ἡμᾶς μνείας τοῦ θέματος:

1) Παρὰ Ἐγινάρῳ (Eginhard) ἀναφέρεται ὁ Paulus Cefalaniae praefectus ἐν ἔτει 809⁴.

¹ Περὶ τοῦ θέματος τούτου θὰ γίνῃ κατωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

² Tafel - Thomas, Urkunden, τόμ. Α', σελ. 570. Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 42, ἀριθμ. 130.

³ Miklosich - Müller, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 5, σελ. 14.

⁴ Παρὰ G. Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen Staates (= Byzantinisches Handbuch im Rahmen des Handbuchs der Altertumswissenschaft

2) Ἐν τῷ λεγομένῳ Τακτικῷ τοῦ Uspensky ἀναφέρεται «πατριῆκος καὶ στρατηγὸς Κεφαλληνίας»¹.

3) Παρὰ τῷ Συνεχιστῇ τοῦ Γεωργίου τοῦ Ἀμαρτωλοῦ² μνημονεύεται στρατηγὸς Κεφαλληνίας ὁ Μουσουλίκης, ἀκμάσας κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνοσ (867—886).

4) Ἐν τῷ Κλητορολογίῳ τοῦ Φιλοθέου (899) γίνεται μνεία «τοῦ ἀνθυπάτου πατρικίου καὶ στρατηγοῦ Κεφαλληνίας»³.

5) Ὡσαύτως ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Beneschvic'⁴.

6) Παρὰ Σκυλίτζη-Κεδρηνῷ (τόμ. Β', σελ. 457) ἀναφέρεται ὁ στρατηγὸς Κεφαλληνίας Κοντολέων, ὁ ὁποῖος ὁμοῦ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Σάμου ἀπεστάλησαν κατὰ μῆνα Μάρτιον τοῦ 1010, εἰς Λογγιβαρδίαν διὰ νὰ καταστείλουν τὴν ἀποστασίαν τῶν Λογγιβάρδων Μέλου καὶ Δάττου⁵.

Τὰ εἰς τὸ θέμα Κεφαλληνίας ἀναφερόμενα σφραγιστικά μνημεῖα, ἱκανὰ τὸν ἀριθμὸν, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

1) Μολυβδόβουλλον φέρον τὴν ἐπιγραφὴν : «Κ(ύρι)ε ὁ θ(εό)ς, β(οή)θ(ει) τ(ῷ) δούλῳ . . . . . ρ. ἀστ(ω) ὑπάτω [β(ασιλικῷ)] κου[β(ικουλαρίῳ)] (καὶ) στρ[ατ]ηγῷ Κε[φα]λ[η]ν[ί]ας»⁶. Ὁ Pantchenko ἀποδίδει τὸ μολυβδόβουλλον εἰς τὸν Ζ'—Η' αἰῶνα, ἀλλὰ τόσον ἢ ἀνάγνωσις ὅσον καὶ ἡ χρονολόγησις δὲν εἶναι ἀσφαλεῖς⁷.

2) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος : «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Λέον[τι] β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) [καὶ] στρα(τηγῷ) Κεφ(αλληνίας)»⁸.

herausgegeben von Walter Otto, Erster Teil. Zweiter Band, ἐν Μονάχῳ, 1940), σελ. 133, σημ. 2. Πρβλ. J. B. B u r y, A. History of the Eastern Roman Empire, σελ. 224. V. B e n e s c h e v i c', Die Byzantinischen Ranglisten nach dem Kletorologion Philothei und nach den Jerusalem Handschriften zusammengestellt und revidiert, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 5 (1926), σελ. 153.

¹ F. U s p e n s k y, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 3 (1898) σελ. 113.

² Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 845, Bonn.

³ J. B. B u r y, The Imperial Administrative System in the ninth Century, σελ. 147.

⁴ V. B e n e s c h e v i c', Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 120—121.

⁵ Πρβλ. G. S c h l u m b e r g e r, Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία, τόμ. Β', (μετάφρασις Ἰ. Λαμπρίδου, Ἀθῆναι 1905), σελ. 639.

⁶ B. A. P a n t c h e n k o, Katalog Molibdonulov, ἐν Izvestija τοῦ Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. 13 (1908), σελ. 117.

⁷ Πρβλ. V. B e n e s c h e v i c', Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 153. G. O s t r o g o r s k y, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 133, σημ. 2.

⁸ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 208. K. K ω ν σ τ α ν τ ι ο π ο ῦ λ ο υ, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 32.

3) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος: «Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλω [Κωνστ]αντίν(ω) (πρωτο)σπαθ(αρίω) (καὶ) στρα(τηγῷ) Κεφαλινί[ας]»¹.

4) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος: «Νικήτα β(ασιλικῷ) πρωτοσπαθ(αρίω) [καὶ] στρα(τηγῷ) Κεφ(αλληνίας)»².

5) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος: «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλω Νικολάω ὑπ[άτ](ω) [(καὶ) χαρ(τουλαρίω) Κεφαλ(ληνίας)]»³.

6) Μολυβδόβουλλον Θ' αἰῶνος: «Στ[εφάνω] τῷ βασι[λ]ηκῷ σπαθ[α]ρ[ί]ω κέ στρατηγῷ Κεφαλωνία[ς]»⁴.

7) Μολυβδόβουλλον Θ' αἰῶνος: «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλω Νικηφόρω β(ασιλικῷ) (πρωτο)σπαθ(αρίω) (καὶ) στρα(τηγῷ) Κεφ(αλληνίας)»⁵.

8) Μολυβδόβουλλον τῆς αὐτῆς περιόπου ἐποχῆς, λίαν ἐφθαρμένον: «... (καὶ) στρα[τηγ]ο Κε[φ](αλληνίας)»⁶.

9) Μολυβδόβουλλον Γ'—ΙΑ' αἰῶνος: «Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῶ δούλω Λέοντ[ι] (σπ)αθ(αρο)κανδ(ι)δ[ι] (άτρω) (καὶ) χαρ[ι]τουλ(αρίω) Κεφα[λ]ην(ίας)»⁷.

10) Ἐπὶ μολυβδοβούλλου, λίαν ἐφθαρμένου, ἐκδοθέντος ὑπὸ τοῦ G. Schlumberger⁸, ἀνήκοντος δέ, κατὰ μὲν τὸν ἐκδότην εἰς τὴν Γ' ἢ ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, κατὰ δὲ τὸν κ. Κ. Κωνσταντόπουλον⁹ εἰς τὴν τελευταίαν, εὐδύσκομεν τὴν μνείαν τουρμάρχου τινὸς Κεφαλληνίας, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα κατέστη δυσανάγνωστον. Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο, παρατηρεῖ ὁ κ. Κωνσταντόπουλος¹⁰, μαρτυρεῖ ὅτι τὸ θέμα Κεφαλληνίας, προσελθὸν ἐκ τούρμας, ὑπεβιάσθη καὶ πάλιν, κατὰ τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, εἰς τὴν τάξιν τούρμας. Ἡ παρατήρησις αὕτη δὲν εἶναι ὀρθή, διότι ἡ τούρμα ἀπετέλει ὑπόδιαιρσιν τοῦ θέματος, ἠδύνατο δ' ἐπομένως νὰ ὑπάρχη παραλλήλως πρὸς τὸν στρατηγὸν καὶ τουρμάρχην, τοῦ ὁποίου διεσώθη τὸ μολυβδόβουλλον. Πάντως οὐδεμίαν ἄλλην μαρτυρίαν ἔχομεν περὶ τῆς ἐπελθούσης διοικητικῆς μεταβολῆς, ἐὰν πράγματι μεταβολὴ τις ἐπῆλθεν εἰς τὸ

¹ G. Schlumberger, *Αὐτόθι*.

² Κ. Κωνσταντοπούλου, *Αὐτόθι*.

³ G. Schlumberger, *Mélanges d'archéologie byzantine*, τόμ. Α' (Παρίσι, 1895), σελ. 205.

⁴ Ἐξεδόθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Κ. Ζησίου, *Κεφαλληνίας Χριστιανικαὶ Ἀρχαιότητες*, ἐν Ἀρμονίᾳ, τόμ. 1 (1900), σελ. 223. Πρβλ. Κωνσταντοπούλου, *Αὐτόθι*, σελ. 32—33.

⁵ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, σελ. 207.

⁶ *Αὐτόθι*.

⁷ B. Pantchenko, *Ἐνθ' ἄνωτ.*, σελ. 94.

⁸ G. Schlumberger, *Αὐτόθι*, σελ. 208.

⁹ Κ. Κωνσταντοπούλου, *Σημείωσις περὶ τῶν μολυβδοβούλλων τῆς Κεφαλληνίας*, ἐν Ἀρμονίᾳ τόμ. 1 (1900), σελ. 249.

¹⁰ *Αὐτόθι*, σελ. 251.

διοικητικὸν σύστημα τῶν νήσων. Τοῦναντίον, εἶναι γνωστὸν ἐκ τοῦ ἀνωτέρω παρατεθέντος χωρίου τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ ὅτι, κατὰ τὸ ἔτος 1010, προΐστατο τῆς περιφερείας στρατηγός. Σημειωτέον ἐπὶ πλέον ὅτι αἱ πολιτικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ ἀνάγκαι τῆς Αὐτοκρατορίας κατὰ τὴν ἐποχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀποδίδει τὴν διοικητικὴν ταύτην μεταβολὴν ὁ κ. Κωνσταντόπουλος (δεύτερον ἡμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος), ὄχι μόνον δὲν θὰ ἐπέτρεπον τὸν ὑποβιβασμὸν τοῦ θέματος Κεφαλληνίας εἰς τοῦρμαν, ἀλλὰ τοῦναντίον θὰ ἐπέβαλλον τὴν διὰ παντὸς τρόπον ἐνίσχυσιν καὶ τὴν νῶσιν αὐτοῦ.

κβ') *Orion Patron et Methonis.*

Ἐνταῦθα, ὡς καὶ κατωτέρω, ἡ λέξις ὄριον ἔχει εἰδικὴν τεχνικὴν σημασίαν, δηλοῦσα διοικητικὴν περιφέρειαν μικροτέραν τῆς τοῦ θέματος. Ἀπαντᾷ δ' αὕτη ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐγγράφῳ, ἐν τῇ *Partitio Romaniae* καὶ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ἀκομινάτῳ (βλ. κατωτέρω)¹. Ποία ἡ εἰδικὴ θέσις τοῦ ὄριου ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐπαρχιακῆς διοικήσεως, τίς προΐστατο αὐτοῦ, δὲν δυνάμεθα, ἔλλειψει σχετικῶν εἰδήσεων, νὰ καθορίσωμεν.

Τὸ ὄριον Πατρῶν καὶ Μεθώνης, μαρτυρούμενον καὶ ὑπὸ τῆς *Partitio Romaniae*², περιελάμβανε πιθανώτατα ὁλόκληρον τὴν νοτιὰν καὶ δυτικὴν Πελοπόννησον. Τὸ ἀνατολικὸν τριῆμα τῆς χερσονήσου ὑπῆγετο προφανῶς εἰς τὸ ὄριον Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου.

Αἱ πόλεις τῶν Πατρῶν καὶ τῆς Μεθώνης συνάπτονται συνηθέστατα παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς ἱστορικοῖς. Οὕτω ὁ Κεδρηνός (τόμ. Β', σελ. 227—228) γράφει: «μαθὼν δὲ ὅτι τὰ τῶν ἐχθρῶν σκίαφν τὰ δυτικώτερα μέρη Πελοποννήσου ληΐζεται, Μεθώνην καὶ Πύλον καὶ Πάτρας...». Ὁσαύτως ὁ Νικήτας ὁ Χωνιάτης (σελ. 840, Bonn): «Ἀθήνας μὲν γὰρ καὶ Εὐβοίαν καὶ τὰ περὶ Μεθώνην καὶ Πάτραν σπεῖρα Καμπάνων καὶ Λατίνων εὐσύνοπτος ὥσει κτήσεις διενεμίματο πατρῶας»³.

¹ Πρβλ. G. Stadtmüller, Michael Choniates Metropolit von Athen (ca. 1138—ca. 1232) [=Orientalia Christiana, vol. XXXIII. 2. Num. 91 (Φεβρ.—Μάρτιος, 1934)], σελ. 289—290. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω κεμένων, ὁ Στ. Κυριακίδης, Βυζαντινὰ Μελέται, σελ. 474, σημ. 1, καταλέγει καὶ ἄλλα ἐγγράφα, ἐν τοῖς ὁποίοις μαρτυρεῖται ἡ λέξις, καὶ δὴ τὸ Τυπικὸν Γρηγορίου τοῦ Πακουριανοῦ (πρβλ. καὶ σελ. 322): «ἐν τοῖς ὄριοις τῆς Φιλιππουπόλεως», καὶ χρυσόβουλλον Ἀνδρονίκου τοῦ Β' (1298): «ἐν ὄριοις Θεσσαλονίκης», «ἐν ὄριοις Βεργίας καὶ Μογλένων». Ἐχομεν ἐν τούτοις νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τὰ παρατεθέντα παραδείγματα δὲν προκύπτει σαφῶς ἡ εἰδικὴ τεχνικὴ σημασία τῆς λέξεως.

² Tafel—Thomas, Urkunden, Α', σελ. 469.

³ Πρβλ. Tafel, Symbolae criticae, Α', σελ. 57—60.

Ὁ G. Schlumberger ἐξέδωκε πολύτιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς διοικητικῆς περιφερείας Μεθώνης μολυβδόβουλλον τοῦ Η' αἰῶνος: «Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Θεοδότου ἐκ π[ρ]οσώπ(ου) Μεθώνης»¹.

Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως Πατρῶν κατὰ τοὺς μέσους βυζαντινοὺς χρόνους βλ. Στ. Θωμοπούλου, Ἱστορία τῆς πόλεως Πατρῶν, (Ἀθῆναι, 1888), σελ. 222—260, καὶ E. Gerland, Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Erzbistums Patras, (Λιψία, 1903), σελ. 3 κέ. Ἐκ τῶν μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ ἔργου τοῦ Θωμοπούλου ἐκδοθεισῶν πηγῶν ἰδιαιτέραν ἔχει σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν Πατρῶν σχόλιον τοῦ Καισαρείας Ἀρέθα: «Τῷ τετάρτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ [Νικηφόρου τοῦ Α', 802—811] ἡ Πατρῶν τῆς Πελοποννήσου τῆς πατρίδος ἡμῶν μετοικία ἀπὸ τῆς Καλαυρῶν πόλεως τοῦ Ῥηγίου ἀνεκομίσθη εἰς τὸ ἀρχαῖον πόλισμα τῶν Πατρῶν»².

κγ) Orion Co. inthij, Argus et Nauplij.

Ἐπὶ τὸ ὄριον τῆς Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου ὑπήγοντο ἡ Ἄργολις καὶ ἡ Κορινθία, πιθανώτατα δὲ καὶ ἄλλαι ἐπαρχίαι τῆς ἀνατολικῆς Πελοποννήσου.

Ποία ἡ σχέσις τῶν δύο τούτων ὁρίων πρὸς τὸ θέμα Πελοποννήσου, τοῦ ὁποῦ τὴν ὑπαρξιν δυνάμεθα νὰ διαπιστώσωμεν μέχρι τοῦ ΙΑ' αἰῶνος, δὲν δυνάμεθα ἐπακριβῶς νὰ καθορίσωμεν. Ἴσως, ἐν τῇ παρατηρουμένῃ κατὰ τὴν ΙΑ' καὶ κυρίως κατὰ τὴν ΙΒ' ἑκατονταετηρίδα γενικῇ τάσει πρὸς τεμαχισμόν καὶ κατάτμησιν τῶν παλαιότερων μεγάλων διοικητικῶν περιφερειῶν, τὸ ὄριον Πατρῶν καὶ Μεθώνης καὶ τὸ τῆς Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου, ὑποκατέστησαν ἐν τῇ διοικήσει τὸ παλαιὸν θέμα, τοῦ ὁποῦ ὅμως ἡ περιφέρεια ὑπήχθη εἰς τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὸν ἔλεγχον τοῦ πραιάτωρος Ἑλλάδος. Τοῦτο σαφῶς προκύπτει καὶ ἐξ ἄλλων μνημείων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν διαφόρων συγγραφῶν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαῆλ τοῦ Ἀκομινάτου, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἀμέσως παρατιθεμένων χωρίων: Ἐν Προσφωνήματι εἰς τὸν πραιάτωρα κύρ Νικηφόρον τὸν Προσοῦχον ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα, 9: «τοιούτῳ σε σωτήρα, λαμπρότατε ἀνδρῶν καὶ δικαιοτάτε, αἰ κάμνουσαι πόλεις εὐτύχησαν, ὅσαι τε τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅσαι τοῦ Πέλοπος»³. Ἐν Προσφωνήματι εἰς τὸν πραιάτωρα κύρ Δημήτριον τὸν Δριμὺν

¹ G. Schlumberger, Mélanges d'archéologie byzantine, τόμ. Α', σελ. 204—205.

² Βλ. Σ. Β. Κουγέα, ἐν Νέφ Ἑλληνομνημονι, τόμ. 9 (1912), σελ. 474.

³ Σπ. Λάμπρου, Μιχαῆλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου Τὰ Σφῶζόμενα, τόμ. Α' (ἐν Ἀθήναις, 1879), σελ. 145.

ταῖς Ἀθήναις ἐπιστάντα, 1 : «... ἐπεὶ νῦν πρῶτως ἦκεν Ἀθήναζε ταμίας εὐνομίας καὶ σωτὴρ Ἑλλάδος καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος»¹. Αὐτόθι, 7 : «... δοκοῦντας ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν εὐδαιμονίαν παλινδρομεῖν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν τοῦ Πέλοπος, ἐπεὶ ὑπὸ σοὶ δικαστῆ καὶ κοσμήτορι ἄγεσθαι καὶ ῥυθμίζεσθαι κατὰ θεῖον εὐτύχησαν»². Αὐτόθι, 47 : «καὶ ὥσπερ τὴν Μῆδειάν φασι φεύγουσαν διὰ τοῦ θετταλικοῦ πεδίου τῶν φαρυμάκων ἐκχυθέντων, πολυφάρμακον τὴν Θετταλίαν ποιῆσαι, οὕτω καὶ ἡ πραιτωρεία ἀρχή, ἐκεῖθεν ἀρχομένη, κατέχευε τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς τοῦ Πέλοπος πᾶσαν ἀδικίαν ὥσπερ τινὰ δηλητήρια»³. Ἐν Προσφωνήματι πρὸς τὸν Μέγαν Δοῦκα τὸν Στρουφρόν, 28 : «τῷ τοι καὶ ὁ θεοειδὴς βασιλεύς, ὥσπερ πρὸς σὲ τὰ τῆς ἀρχῆς διανεμιάμενος, πιστεύει σοὶ τὸν *θρηγκηθεν ἀρχόμενον καὶ εἰς τὰ πέρατα Πελοποννήσου διατείνοντα κόσμον* . . . »⁴.

Συμπληροῦντες τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ ὄριον Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου λεχθέντα, ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι ἡ Κόρινθος διετέλεσε κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἡ ἔδρα τοῦ στρατηγοῦ Πελοποννήσου. Οὕτω, κατὰ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν ὑπὸ τῶν Σλάβων (805), «ὁ τινικαῦτα στρατηγὸς ὑπῆρχε πρὸς τὴν ἄκραν τοῦ θέματος ἐν κάστρῳ Κορίνθου»⁵, ἐκεῖ δέ, βραδύτερον, ὁ ὄσιος Νίκων ὁ Μετανοεῖτε εὗρε διατρέβοντα τὸν πραιτώρα Βασίλειον τὸν Ἀπόκαυκον⁶.

Περὶ τοῦ Ναυπλίου εἰδικώτερον τοῦτο μόνον γνωρίζομεν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοίκησιν, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1032 μνημονεύεται ὁ στρατηγῶν Ναυπλίου⁷ Νικηφόρος ὁ Καραντηνὸς παρὰ τῷ Κεδρηνῷ, τόμ. Β', σελ.

¹ Αὐτόθι, Α', σελ. 157.

² Αὐτόθι, Α', σελ. 160.

³ Αὐτόθι, Α', σελ. 177.

⁴ Αὐτόθι, Α' σελ. 335. Περὶ τῶν σφραγιστικῶν μνημείων τοῦ ἠνωμένου θέματος Πελοποννήσου καὶ Ἑλλάδος, ὡς καὶ τῆς πραιτωρίας τῆς αὐτῆς διοικητικῆς περιφερείας, βλ. Ν. Ἀ. Βέη, Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, Βυζαντινὰ Χρονικὰ τῆς Πετροπολεως, τόμ. 21 (1914), σελ. 214 κέ. (τμήμα τρίτον).

⁵ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Εἰς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανόν, τόμ. Γ' (Bonn), σελ. 217. Πρβλ. John H. Finley, Corinth in the Middle Ages, ἐν Speculum, τόμ. 7 (1932), σελ. 480. Περὶ τῆς καθόλου ἱστορίας τῆς Κορίνθου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, βλ. Αὐτόθι, σελ. 477 κέ.

⁶ Σπ. Λάμπρου, Ὁ βίος Νίκωνος τοῦ Μετανοεῖτε, ἐν Νέφ Ἑλληνομνήμωνι, τόμ. 3 (1906), σελ. 174.

⁷ Ὁ Κ. Ηοrft, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, ἐν Ersch καὶ Gruber, Allgemeine Encyclopädie, τόμ. 85, σελ. 139, διορθώνει ἄνευ λόγου τὸ χωρίον τοῦ Κεδρηνοῦ καὶ αὐθαίρετως ἀποκαλεῖ τὸν Καραντηνὸν στρατηγοῦντα Ναυπάκτου. Τὴν γνώμην τοῦ Ηοrft ἀποδέχεται

499) : «Σαρακηνοὶ δὲ τὴν παράλιον καταδραμόντες τοῦ Ἰλλυρικοῦ μέχρι Κερκίρας καὶ αὐτὴν πυρπολήσαντες, ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι ἀπήμονες κακῶν οἴκαδε ὑπενόστησαν, Σαρακηνοὶ δὲ ὑπὸ τε Ῥαουσαίων καὶ τοῦ στρατηγούτου ἐν Ναυπλίῳ Νικηφόρου πατρικίου τοῦ υἱοῦ τοῦ Καραντηνοῦ κακῶς ἔπαθον, καταπολεμηθέντες καὶ τὰ πλείω ἀποβαλόντες τῶν σκαφῶν»¹.

Πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν τελευταίων ἐτῶν, τῶν ἀμέσως προηγουμένων τῆς λατινικῆς κατοχῆς, συνδέεται τὸ ὄνομα τοῦ περιπύστου ἐπιχωρίου ἀρχοντος Λέοντος τοῦ Σγουροῦ. Οὗτος ἐκ Ναυπλίου ὀρμώμενος καὶ κατὰ πατρικὴν κληρονομίαν τὰς τύχας τῆς πόλεως ταύτης χειριζόμενος², ἀνῆκει εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, περὶ τῶν ὁποίων Νικήτας ὁ Χωνιάτης λέγει ὅτι εἰς «ὄλοσχερῆ φιλοτιμίαν κατὰ τῆς ἑαυτῶν πατρίδος ὑπεκκαέντες, ἀνδραποδώδεις ἄνθρωποι, τρυφῇ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀπονοίαις διεφθαρμένοι, ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων ἀποτόμων λαβόμενοι, οἱ δὲ καὶ πόλεων ἐντειχίστων ἐπιβάντες, κακοδαίμονας τυραννίδας περιεβάλλοντο»³, καθ' ἣν στιγμὴν τὸ Βυζαντινὸν κράτος, ἐν ἀποσυνθέσει καὶ ἀναρχίᾳ εὐρισκόμενον, ἤγετο πρὸς τὴν καταστροφὴν. Ἡ σταδιοδρομία, τὰ ἐπιτεύγματα καὶ αἱ καθ' ὄλου ὑπηρεσίαι τοῦ ἀνδρὸς τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπασχολήσουν ἡμᾶς ἐνταῦθα, εἰδικῶς μελετῶντας τὰ τῆς διοικήσεως τῶν τριῶν πελοποννησιακῶν πόλεων. Τοῦτο μόνον θὰ ἦτο εἰδικαίον νὰ ἐγνωρίζομεν : ποία ἦ ἀρχή, τὴν ὁποίαν ἤσκει ἀρχικῶς μὲν ὁ πατὴρ εἶτα δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ Λέων ὁ Σγουρός ; Πόθεν ἦντλον αὐτήν;— Δυστυχῶς εἰς τὰ ἐρωτήματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν, ἐλλείψει πηγῶν, νὰ ἀπαντήσωμεν. Ἡ περιωθεῖσα ἔμμετρος σφραγὶς τοῦ Λέοντος :

*Σεβαστοῦπερτάτον, Μάρτυς, με σκέποις
Λέοντα Σγουρο(ῶ)ν ἐκ γένους κατηγμένον*⁴,

μαρτυρεῖ ὅτι οὗτος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοῦπερτάτου, ἀλλ', ὡς

καὶ ὁ Hertberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, μετ. Π. Καρολίδου, τόμ. Α', σελ. 405.

¹ Πρβλ. Μ. Λαμπροβίδου, Ἡ Ναυπλία ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς, (ἐν Ἀθήναις, 1898), σελ. 39.

² Τοῦτο τοῦλάχιστον δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ φράσεως Νικήτα τοῦ Χωνιάτου (σελ. 800, Bonn) : «... πατρῶν τι μέτρον ἀναπληρῶν καὶ χειρίζων οὐχ αἰμάτων καθαρῶν κληροσύχημα».

³ Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 840—841.

⁴ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 134. Πρβλ. V. Laurent, Les bulles métriques dans la Sigillographie byzantine, Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 173—174.

ὄρθῳ παρατηρεῖ ὁ V. Laurent¹, ἡ ἀπονομὴ τοῦ ἐπιζήλου τούτου τί-
τλου εἶναι μεταγενεστέρα τῆς ἐκθρονίσεως Ἀλεξίου τοῦ Γ' (1203), ὁ
ὁποῖος, ὡς γνωστόν, κατέφυγε πρὸς τὸν Σγουρὸν καὶ ἔδωκεν εἰς αὐτὸν
ὡς σύζυγον τὴν ἀπὸ τοῦ Μουρτζούφλου διαζευχθεῖσαν κόρην του Εὐδο-
κίαν. Πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ὁ Σγουρὸς ἀνήκεν εἰς τὴν τάξιν τῶν
ἐπιχωρίων ἀρχόντων² καὶ ὅτι ἐπομένως οὐδεμίαν νόμιμον εἶχεν ἐντολήν
ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ὄριου Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου.

*κδ') Orion Thebareum et Euripij, cum insulis Andro et Caristo,
Keo, Milo et in ceteris insulis, que sub Andro sunt et Caristo.*

Μετὰ τὸ ὄριον Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου, τὸ ἔγγραφον ἀνα-
φέρει τὸ ὄριον Θηβῶν καὶ Εὐθρίπου, μετὰ τῶν νήσων Ἄνδρου καὶ Κα-
ρύστου³, Κέω, Μήλου καὶ τῶν λοιπῶν νήσων, ὅσαι εὐρίσκονται, ὑπὸ τὴν
Ἄνδρον καὶ τὴν Κάρυστον. Τὸ ὄριον Θηβῶν καὶ Εὐθρίπου εἶναι γνωστόν
καὶ ἐξ ἄλλης πηγῆς, τοῦ πολυτίμου Ὑπομνηστικοῦ εἰς τὸν βασιλεῖα κύ-
ριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαήλ
τοῦ Ἀκομινάτου⁴. Καὶ ἡ περιφέρεια αὕτη ὑπήγετο ὡσαύτως εἰς τὴν
ἐποπτεῖαν καὶ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πρῶτου τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς
Πελοποννήσου, διφκεῖτο δὲ πιθανώτατα ὑπὸ ἀρχοντος. Μολυβδόβουλλον
τοῦ Γ'—ΙΑ' αἰῶνος παραδίδει εἰς ἡμᾶς τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχοντος Θηβῶν
Καλλονᾶ:

¹ V. Laurent, Ἀπόθι.

² Ἡ διάκρισις μεταξὺ ἐπιχωρίων καὶ θεματικῶν ἀρχόντων εἶναι σαφῆς ἐν
ἐπιστολαῖς τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαήλ τοῦ Ἀκομινάτου (Τὰ Σφζόμενα,
τόμ. Β', σελ. 277 κέ.), ἔνθα οἱ θεματικοὶ ἀρχοντες ἀντιδιαστέλλονται πρὸς
τοὺς κτηματικοὺς ἀρχοντας, τοὺς γαιοκτῆμονας. Οὐχὶ σπανίως οἱ κτημα-
τικοὶ ἀρχοντες συνδυάζουν καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ θεματικοῦ.

³ Σημειοῦμεν ὅτι ὁ γράφας τὸ ἔγγραφον ποιεῖ αἰ ἰδιαιτέραν μνεῖαν τῆς πό-
λεως Καρύστου, τὴν ὁποῖαν θεωρεῖ νῆσον! Εἰς τὴν σύγχυσιν ταύτην συνετέλεσε,
νομίζομεν, ἡ ὑπαρξίς ἰδίας ἐπισκοπῆς Καρύστου. Καὶ ἄλλο κείμενον μεσαιωνικόν,
ἀδήλου συγγραφέως, ἐκλαμβάνει τὴν Κάρυστον ὡς νῆσον. Βλ. J. F r. B o i s s o -
n a d e, *Anecdota graeca*, τόμ. Α', σελ. 418—419: «Ὅτι ἀντικρὺ τῆς Ἀττικῆς
κεῖται νῆσος πλάγιος, ἐν ἣ φέεται λίθος ξαινομένη καὶ ὑφαινομένη, ὥστε τὰ ὕψη
χειρόμακτρα γίνεσθαι, ῥυπαθέντα δὲ εἰς φλόγα ἐμβάλλεσθαι καὶ ἀποκαθαίρεσθαι
λέγουσιν ὁμοίως τοῖς πλυνομένοις λινοῖς. Καλεῖται δὲ ἡ νῆσος αὕτη Κάρυστος».

⁴ Σ π. Α ά π ρ ο υ, Μιχαήλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου Τὰ Σφζόμενα.
τόμ. Α', σελ. 308.

Θεοτόκε βοήθει Καλλοῖν ἄρχοντι Θη/β/(ῶ)ν¹.

Ἐπίσης ἐν τῷ Βίῳ τοῦ ὁσίου Μελετίου τοῦ Νέου τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ ὄρει τῆς Μυουπόλεως (περ. 1035—1105), ἔργῳ τοῦ ἐπισκόπου Μεθώνης Νικολάου, ἀναφέρεται Βρυέννιος τις δοῦξ τῶν Θηβῶν, πιθανώτατα ὁ Νικηφόρος Βρυέννιος². Οὗτος ὅμως προΐστατο, προφανῶς, εὐρύτερας διοικητικῆς περιφερείας.

Ἡ Εὐβοία, γνωστὴ κατὰ τοὺς μέσους καὶ νεωτέρους χρόνους ὑπὸ τὰ ὀνόματα *Εὐριπος*, *Ἐγριπος* καὶ *Χρηπος* (τὸ τελευταῖον τοῦτο οὐδόλως μαρτυρεῖται ὑπὸ τῆς παραδόσεως, φαίνεται δὲ ὀφειλόμενον εἰς σφάλμα γραφικόν), διωκεῖτο ἤδη κατὰ τὸν Ἰ' αἰῶνα ὑπὸ ἄρχοντος, ὑπαγομένου εἰς τὸ θέμα Ἑλλάδος: «Ἰστέον ὅτι ἐδέξατο ὁ ἄρχων *Χρήπου* (γρ. *Εὐρίπου*, *Ἐγρίπου*) ἐν τῷ θεματι Ἑλλάδος καμεῖν σαγίττας χιλιάδας σ' καὶ μεναύλια χιλιάδας γ'»³. Κατὰ τὰ τέλη τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἐν ἐπιστολαῖς τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου, ἀναφέρεται «ὁ ἀπ' Εὐρίπου ὀρμώμενος ἄρχων θεματικὸς Χαλκούτζης ὁ σεβαστός, ἀνήρ μισολατίνος εἶπερ τις ἄλλος»⁴, «τῶν ἐν Χαλκίδι τῆς Εὐβοίας κτηματικῶν ἀρχόντων τὰ πρῶτα ὄν»⁵, «τὰ πρῶτα ὄν τῶν ἐκεῖσε [ἐν Εὐρίῳ] θεματικῶν καὶ κτηματικῶν ἀρχόντων»⁶.

¹ Κ. Μ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 20. Πρβλ. Ν. Α. Βees, Zur Sigillographie der byzantinischen Thesen Peloponnes und Hellas, ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως, τόμ. 21 (1914), σελ. 204—205 (τμήμα τρίτον).

² Νικολάου ἐπισκόπου Μεθώνης καὶ Θεοδώρου τοῦ Προδρόμου, Βίοι Μελετίου τοῦ Νέου ἐκδιδόμενοι ὑπὸ Βασιλείου Βασίλειεβσκη [Συλλογὴ τῆς Παλαιστινιακῆς Ἑταιρείας, τόμ. 6, τεύχος 17, ἐν Πετροπόλει, 1886], σελ. 29. Πρβλ. Β. d. Kurtz, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 2 (1893), σελ. 311. Βλ. καὶ Acta Albaniae, τόμ. Α', σελ. 20. ἢ Χρυσόστομου Ἀ. Παπαδοπούλου, ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ὁ Νέος, ἐν Θεολογία, τόμ. 13 (1935), σελ. 117.

³ Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, Ἐκθεσις τῆς βασιλείου τάξεως (Bonn), σελ. 657. Πρβλ. Tafel, De Thessalonica eiusque agro, σελ. 487.

⁴ Σπ. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωριάτου Τὰ Σφωζόμενα, τόμ. Β', σελ. 277.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 278.

⁶ Αὐτόθι, σελ. 280. Ὁ Β. P antchenko, Katalog Molibdonvulon, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 13 (1908), σελ. 143, ἐδημοσίευσεν μολυβδόβουλλον Γρηγορίου πρωτοασηζήτης τοῦ Χαλκούτση, ὁ ὁποῖος ταυτίζεται μετὰ τοῦ Χαλκούτση τῆς Εὐβοίας. Πρβλ. Ν. Α.

κε^γ) *Dodecanissos*.

Τὸ ὄνομα Δωδεκάνησος, πρὸς δήλωσιν συμπλέγματος νήσων οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντος πρὸς τὸ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο σήμερον φερόμενον, μαρτυρεῖται τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 781, καθ' ὃ μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους ὁ δρουγγάριος τῆς Δωδεκανήσου Θεοφύλακτος ὁ τοῦ 'Ραγγαβέ¹. Βραδύτερον ὁ Σκυλίτζης-Κεδρηνὸς (τόμ. Β', σελ. 38, Bonn), ὁμιλῶν περὶ τῶν «κακώσεων» Νικηφόρου τοῦ Α' καὶ ἀντιγράφων τὸν Θεοφάνη, λέγει: «... καὶ τοὺς ὠνησαμένους ἔξω τῆς Ἀβύδου σώματα οἰκειτικὰ ἀνὰ δύο νομίσματα τελέσαι προσέταξε, μάλιστα τοὺς κατὰ τὴν Δωδεκάνησον»². Εἰς τὸν βασιλικὸν βεστήτορα καὶ ἀναγραφέα Δωδεκανήσου Χριστόφορον ἀπέδωκεν ὁ Α. Mor dtmann³ μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' αἰῶνος, ἀλλ' ἢ ἀνάγνωσις του ἀμφισβητεῖται ἄνευ ἐπαρκῶν, καθ' ἡμᾶς, λόγων. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Λατίνων ἄλωσιν τὸ ὄνομα διετηρήθη καὶ ἀνεφέρετο εἰς τὴν ἐπικράτειαν τοῦ Μάρκου Σανούδου:

Πρῶτα τοῦ ἔδωκε ὁ βασιλεὺς διὰ δωρεὰν καὶ προίκιον
ὄλην τὴν Δωδεκάνησον, νὰ τὴν κρατῆ ἅπ' αὐτον⁵.

B e e s, Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Πετροποπόλεως, τόμ. 21 (1914), σελ. 206—207 (τμήμα τρίτον).

¹ Θεοφάνης, ἔκδ. De Boor, Α', σελ. 454. Πρβλ. T a f e l, Symbolae criticae, Α', σελ. 62. Π. Γ. Ζε ρ λ έ ν τ ο υ, Ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τὰς Ἐκκλησίας τῶν νήσων τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου θαλάσσης, τόμ. Α' (ἐν Ἐρμουπόλει, 1918), σελ. 5—6. Κ. Ἀ μ ά ν τ ο υ, Δωδεκάνησος, Byz. Zeitschrift, τόμ. 30 (1929—1930), σελ. 245.

² Πρβλ. T a f e l, Αὐτόθι, σελ. 62. Π. Ζε ρ λ έ ν τ η ν, Αὐτόθι, σελ. 6. Κ. Ἀ μ α ν τ ο ν, Αὐτόθι, σελ. 245.

³ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 194.

⁴ Π. Γ. Ζε ρ λ έ ν τ ο υ, "Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 7.

⁵ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, ἔκδ. J. S c h m i t t, στ. 2603—2604. Εἶναι ἄξιον σημειώσεως ὅτι αἱ ἄλλαι παραλλαγαι τοῦ Χρονικοῦ χρησιμοποιοῦν εἰς τὰ ἀντίστοιχα χωρία τὸ ὄνομα Ἀρχιπέλαγος. Βλ. Livre de la Conquete, ἔκδ. J. L o n g n o n, § 185, ἐνθα ὁ τύπος Archepellague, καὶ Libro de los Fechos (ἀραγονικὴ διασκευὴ) ἔκδ. A. M o r e l - F a t i o, § 253 (πρβλ. καὶ § 521, 548 κ. ἀ.), ἐνθα οἱ τύποι Arcepelego καὶ Archipelago. Ἡ Δις Ἐ λ έ ν η Β ο υ ρ ά ζ έ λ η, γράφουσα περὶ τοῦ ἐτύμου τῆς λέξεως Ἀρχιπέλαγος (Ἀρχιπέλαγος—Αἰγαῖον Πέλαγος, Ἀθήναι, 1941), ἠγγόνησε τοὺς τύπους τούτους. Ὁ παραλληλισμὸς τῶν τριῶν διασκευῶν, δεικνύων τὴν ἀποστροφὴν τοῦ Ἑλληνος ποιητοῦ, ὅπως χρησιμοποίησεν τὴν ξενικῆς προελεύσεως λέξιν Ἀρχιπέλαγος, εἶναι ἐξόχως διδακτικὸς.

Μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, ὡς οἱ Δημητριοῦς Δανιὴλ καὶ Γρηγόριος¹ καὶ ὁ Ἀθηναίων Μελέτιος², νομίζουν ὅτι καὶ ὁ ἄλλοθεν μαρτυρούμενος τύπος *Δουκάνησα*³ εἶναι ὁ ὀρθός, προελθὼν ἐκ τοῦ ὀνόματος τῶν δουκῶν τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ἀλλ' ἡ λαϊκὴ παράδοσις ἐν τῷ διατίχῳ :

Ἦ,τ' εἶν' ἡ Πάρος κ' ἡ Ἀξιὰ
δὲν εἶν' τὰ Δώδεκα νησιά⁴,

διετήρησε τὴν ὀρθὴν ἐτυμολογίαν.

Τὸ ὄνομα Δωδεκάνησος ἀπεδόθη ἀρχικῶς εἰς τὰς περὶ τὴν Δῆλον νήσους, τὰς Κυκλάδας λεγομένας, αἱ ὁποῖαι, κατὰ τὸν Στράβωνα (Γ' 485), ἦσαν αἱ ἑξῆς: Κέως, Κύθνος, Σέριφος, Μῆλος, Σίφνος, Κίμωλος, Πάρος, Νάξος, Σῦρος, Μύκονος, Τήνος καὶ Ἄνδρος. Καθ' ὃν ὅμως τρόπον τὸ ὄνομα τῶν Κυκλάδων ἐπεξετάθη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας πέραν τοῦ ἀρχικοῦ συμπλέγματος, ἀφοῦ κατήντησε νὰ δηλώνῃ τὴν Σκῦρον, τὴν Χίον, τὴν Λέσβον καὶ τὴν Ῥόδον, οὕτω καὶ ὁ ὄρος Δωδεκάνησος περιέλαβε πλείστας νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους⁵. Ὅτε δέ, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἀποκατεστάθη τὸ λογιώτερον ὄνομα *Κυκλάδες*, τὸ παραμεληθὲν λαϊκώτερον *Δωδεκάνησα* ἢ *Δουκάνησα* περιορίσθη πρὸς δῆλωσιν τῶν περὶ τὴν Ῥόδον, δώδεκα καὶ αὐτῶν νήσων.

Παρὰ τὴν μεγάλην τῶν ἐπέκτασιν, τὰ ὀνόματα *Δωδεκάνησος* καὶ *Κυκλάδες* δὲν κατίσχυσαν ἐν τῇ διοικητικῇ ὀρολογίᾳ. Οὕτω ἐν ἔτει 1079 ἀναφέρεται «διοικητῆς τῶν Κυκλάδων νήσων»⁶, τῷ 1088 ὁ Νικόλαος Τζάντζης, μάγιστρος, κριτῆς καὶ ἀναγραφεὺς τῶν Κυκλάδων νήσων⁷ καὶ τέλος, τῷ 1263, «Λέων ὁ Ἐσκαμματισμένος ἀναγραφεὺς Ῥόδου καὶ τῶν

¹ Δανιὴλ Ἱερομονάχου καὶ Γρηγορίου Ἱεροδιακόνου Ἱεροδιακόνου, Γεωγραφία νεωτερικὴ, (ἐν Βιέννῃ, 1791), τόμ. Α', σελ. 281. Πρβλ. Π. Γ. Ζερλέντοφ, Ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 7. Κ. Ἀμάντοφ, Τρίνασος—Δωδεκάνησος, Ἑλληνικά, τόμ. 7 (1934), σελ. 275—276.

² Μελέτιου, Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα, (ἐν Βενετίᾳ, 1807), τόμ. Γ', σελ. 5—6. Πρβλ. Π. Ζερλέντην, Αὐτόθι. Κ. Ἀμάντοφ, Αὐτόθι.

³ Βλ. Π. Ζερλέντοφ, Αὐτόθι, σελ. 7—8.

⁴ Παρὰ Π. Ζερλέντην, Αὐτόθι, σελ. 7, καὶ Κ. Ἀμάντοφ, σελ. 275

⁵ Π. Ζερλέντοφ, Αὐτόθι. Κ. Ἀμάντοφ, Byz. Zeitschrift, τόμ. 30, σελ. 244.

⁶ Miklosich-Müller, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 22.

⁷ Αὐτόθι, σελ. 55—57.

περὶ αὐτὴν καὶ τῶν Κυκλάδων νήσων»¹. Τὰ παραδείγματα ταῦτα εἶναι σποραδικά, γενικῶς δὲ παρατηροῦμεν ὅτι, ἀντὶ τῶν ὀνομάτων τούτων, ἐπεκράτησεν ἐν τῇ διοικήσει τὸ ὄνομα Αἰγαῖον.

Ἦδη ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Uspensky ἀναφέρεται ὁ δρουγγάριος τοῦ Αἰγαίου Πελάγους² ἀντὶ τοῦ δρουγγαρίου Δωδεκανήσου, τὸν ὁποῖον εἰδομεν μνημονευόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους. Κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Θ' αἰῶνος τὸ Αἰγαῖον προήχθη εἰς θέμα, τοῦ ὁποῖου προῖστατο ὁ ἀνθύπατος πατρίκιος καὶ στρατηγὸς Αἰγαίου πελάγους, περιλαμβανόμενος τόσον ἐν τῷ Κληρολογίῳ τοῦ Φιλοθέου³ ὅσον καὶ ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Beneschewic⁴. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (Περὶ θεμάτων, τόμ. Γ', σελ. 43, Bonn) γράφει σχετικῶς τὰ ἑξῆς: «προσφωκείονται δὲ τῷ στρατηγῷ τοῦ Αἰγαίου πελάγους αἱ τε Κυκλάδες νῆσοι καλούμεναι καὶ τῶν Σποράδων, ὧν προέχουσιν ἢ τε Μιτυλήνη καὶ Χίος καὶ αὐτὴ ἡ Ἀῆμιος».

Τὰς πενιχρὰς ταύτας τῶν πηγῶν πληροφορίας συμπληρῶνουν ἐπωφελῶς τὰ δημοσιευθέντα πολυτιμώτατα σφραγιστικὰ μνημεῖα. Ἐκ τούτων ἀναφέρονται εἰς δρουγγαρίους: ⁵.

1) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' αἰῶνος: «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Νικήτῃ βασιλικῷ σπαθ(αρίῳ) δρουγγα[ρ]ί(ῳ) Αἰγέου Πε[λάγους]». Τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο, ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Μηλιαράκη⁶, ἀπεδόθη ὑπὸ τοῦ ἐκδότου εἰς τὸν δρουγγάριον τοῦ πλοῖμου, τὸν ναύαρχον δηλαδὴ, Νικήταν, ὁ ὁποῖος μετέσχε τῆς ἀτυχοῦς κατὰ τῶν Ἀράβων τῆς Σικελίας ἐκστρατείας τοῦ ἔτους 966 καὶ ὁ ὁποῖος, γενόμενος αἰχμάλωτος, ἔγραψεν ἐν Μεχεδία (Mahdia) τῆς Τύνιδος τὸν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Βιβλιοθήκῃ τῶν Παρισίων ἀποκείμενον κώδικα τὸν περιέχοντα ὀμιλίας Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ καὶ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐν τῷ σχετικῷ βιβλιογραφικῷ σημειώματι λέγεται:

¹ Αὐτόθι, σελ. 214—216, 217—219.

² F. U s p e n s k y, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 3 (1898), σελ. 120. V. B e n e s c h e w i c', Die byzantinischen Ranglisten, Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 5 (1926), σελ. 129.

³ J. B. B u r y, The Imperial Administrative System, σελ. 147.

⁴ V. B e n e s c h e w i c', Αὐτόθι, σελ. 122.

⁵ Περὶ τῶν δρουγγαρίων βλ. Ἰ. Κ ο υ λ α κ ῶ φ σ κ η, Δρουγγος καὶ δρουγγάριος, ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Πετροπόλεως, τόμ. 9 (1902), σελ. 1—30 (ῥωσσ.). E. S t e i n, Untersuchungen zur spätbyzantinischen Verfassungs- und Wirtschaftsgeschichte, Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, τόμ. 2 (1926), σελ. 56—57. H a n t o n, Lexique explicatif du Recueil des inscriptions grecques chrétiennes d'Asie Mineure. Byzantion, τόμ. 4 (1927—1928), σελ. 79—80.

⁶ Ἀ ν τ. Μ η λ ι α ρ ᾶ κ η, Μολυβδόβουλλον Νικήτα, βασιλικῷ σπαθαρίου

«Ἐγράφη ἡ παροῦσα βίβλος οἰκεία χειρὶ Νικήτα α' σπαθαρο(ίου) καὶ γεγονότος δρουγγαρίου τοῦ πλοῖμου . . . ». Ἄλλ' ὡς ὀρθῶς παρετήρησεν ὁ κ. Κ. Κωνσταντόπουλος¹, οὔτε οἱ τίτλοι τῶν δύο προσώπων ταυτίζονται οὔτε τὰ τεχνικὰ γνωρίσματα τοῦ μολυβδόβουλλου ἐπιτρέπουν νὰ ἀποδώσωμεν αὐτὸ εἰς τὸν Ι' αἰῶνα. Εἰς ταῦτα προσθέτομεν ὅτι, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν πηγῶν, τὰς ὁποίας ὁ κ. Κωνσταντόπουλος δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψιν, κατὰ τὸ δεύτερον ἡμῖς τοῦ Ι' αἰῶνος ἡ περιφέρεια τοῦ Αἰγαίου διωκεῖτο ὑπὸ στρατηγοῦ, οὐχὶ δὲ ὑπὸ δρουγγαρίου. Μετὰ πλείονος ἐπομένως πιθανότητος ὁ διαπρεπῆς Ἑλληὴν νομισματολόγος προσέγραψε τὸ ἡμέτερον μολυβδόβουλλον εἰς τὸν κατὰ Θ' αἰῶνα ἀκμιάσαντα ναύαρχον Νικήταν Ὁροῦφαν³.

2) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' αἰῶνος : «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Ἰωάννῃ β(ασιλικῷ) α' σπ(αθαρίῳ) κ(αὶ) δρουγγ(αρίῳ) τ(οῦ) Αἰγέ(ου) Πελάγους»⁴.

3) Ἔτερον μολυβδόβουλλον τοῦ αὐτοῦ αἰῶνος : «Ἰωαήνῳ [=Ἰωάννῃ] β(ασιλικῷ) σπαθ(αρίῳ) κ(αὶ) δρουγγ(αρίῳ) τοῦ Αἰγ(αίου) Πελ(άγους)»⁵.

4) Μολυβδόβουλλον ἀνήκον πιθανῶς εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα : «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ .... β(ασιλικῷ) σπ(αθαρίῳ) κ(αὶ) δρουγγ(αρίῳ) τ(οῦ) Αἰγέ(ου) Πελ(άγους)»⁶.

Εἰς στρατηγοὺς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους ἀναφέρονται :

1) Μολυβδόβουλλον τοῦ Ι' αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῶ δούλ(ῳ)»

καὶ δρουγγαρίου Αἰγαίου Πελάγους, ἐν Διεθνεί Ἐφημερίδι Νομισματικῆς Ἀρχαιολογίας, τόμ. 1 (1898), σελ. 443—450. Πρβλ. Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 29.

¹ Κ. Κωνσταντοπούλου, Ἡ σφραγὶς τοῦ ναύαρχου Νικήτα Ὁροῦφα, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1925, σελ. 439 κέ.

² Οὐχὶ ὀρθὰ εἶναι τὰ ὑπὸ τοῦ κ. Κωνσταντοπούλου, Αὐτόθι, σελ. 445, γραφόμενα, ὅτι : «ἐν ὅσῳ ἐπεκρέματο ὁ ἐκ τῶν Ἀράβων κίνδυνος, αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου διετέλουν ὑπὸ ναύαρχον, ὅταν δ' ὁ κίνδυνος ἐκεῖνος ἐξεμηδενίσθη κατὰ τὴν Ι' ἑκατονταετηρίδα διὰ τῆς ἀνακτίσεως τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου Φωκά, ἀνετέθη ἡ διοίκησις τοῦ θέματος εἰς στρατηγὸν κατὰ τὴν κανονικὴν διοικητικὴν ἱεραρχίαν . . . ». Ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν, ἡ περιφέρεια τοῦ Αἰγαίου Πελάγους προήχθη εἰς θέμα πολὺ ἐνωρίτερον, νομίζομεν δ' ἀντιθέτως ὅτι ὁ ἀραβικὸς ἀκριβῶς κίνδυνος ὑπηγόρευσε τὴν διοικητικὴν ταύτην μεταβολήν.

³ Κ. Κωνσταντοπούλου, Αὐτόθι, σελ. 445 κέ.

⁴ G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 193.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 194.

⁶ Αὐτόθι, σελ. 195.

Στυλιαν(ῶ) β(ασιλικῶ) α' σπαθ(αρίῳ) κ(αί) στρατ(ηγῶ) τοῦ Αἰγαίου Πελάγ(ους)»¹.

2) Μολυβδόβουλλον τοῦ Γ' αἰῶνος: «... β(ασιλικῶ) σπαθαροκανδ(ι)δ(άτω) κ(αί) στρατηγ(ῶ) Αἰγ(αίου) Πελάγ(ους)»².

3) Μολυβδόβουλλον τοῦ Γ' αἰῶνος: «[† Κύριε βοήθ]ει τῶ σῶ δούλ(ῳ) Λέοντ(ι) β(ασιλικῶ) σπαθ(αρίῳ) κ(αί) στρατηγ(ῶ) τ(οῦ) Ἐγγέου Πελ[άγ]ι(ους)»³.

Εἰς δοῦκα καὶ πραιτώρα τοῦ Αἰγαίου ἀναφέρεται μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνος: «Κ(ύριε) β(οιή)θ(ει) Νικηφόρω [(πρωτο)προέ]δρω βε[στάρ]χ(η) δ]ουκί [καί] πραιτ[ω]ρ(ι) τοῦ Αἰγαίου τῶ Βατάτ(ζη)»⁴.

Εἰς ἄλλους τέλους, λειτουργοὺς ἀναφέρονται:

1) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ' αἰῶνος: «Κύριε βοήθει τῶ σῶ δούλῳ Χριστοφόρῳ β(ασιλικῶ) βεστίτορ(ι) κ(αί) ἀναγραφ(εῖ) ΙΒΝΙC» (=Δωδεκανήσου)⁵. Ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἡ ἀνάγνωσις τοῦ μολυβδοβούλλου τούτου ἀμφισβητεῖται.

2) Μολυβδόβουλλον τοῦ Γ' αἰῶνος: «† Κ(ύριε) β(οιή)θ(ει) Ὁρέστ(η) σπαθαρο)κανδ(ι)δ(άτω) κ(αί) χαρ(του)λαρίῳ τοῦ Ἐγέου Πελάγου(ς)»⁶.

3) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος: «Θ(ε)οτόκ(ε) βοήθ(ει) [†] Μι[χα]ήλ β(ασιλικῶ) στρά(τορι) (καί) χαρ(του)λαρίῳ τοῦ Αἰγ(αίου) Πελάγ(ους)»⁷.

4) Μολυβδόβουλλον ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνος: «... α' σπαθ(αρίῳ) ἐπὶ τ(οῦ) Χρ(υσο)τρι[κλ](ίνου) [κρ]ιτ(ῆ) ἐπὶ τ(οῦ) Ἴπποδρ(όμου) κ(αί) τ(οῦ) Αἰγ(αίου) Πελ(άγου)»⁸.

¹ Αὐτόθι, σελ. 194.

² Αὐτόθι, σελ. 195.

³ G. S c h l u m b e r g e r, *Mélanges d'archéologie byzantine*, Α' (Παρίσιου, 1895), σελ. 225—226. Κ. Κ ω ν σ τ α ν τ ο π ο ὕ λ ο υ, *Βυζαντιακά Μολυβδόβουλλα*, σελ. 29.

⁴ B. A. P a n t c h e n k o, *Katalog Molybdovullov*, ἐν *Izvestija* τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑρωσικῶ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 9 (1904), σελ. 376.

⁵ G. S c h l u m b e r g e r, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, σελ. 194.

⁶ Αὐτόθι.

⁷ V. L a u r e n t, *Sceaux byzantins inédits*, *Byz. Zeitschrift*, τόμ. 33 (1933), σελ. 348.

⁸ G. S c h l u m b e r g e r, σελ. 194. Πρὸς ἄδηλον «κριτὴν Αἰγαίου» ἀπευθύνονται ἐπιστολαὶ Μιχαήλ τοῦ Ψελλοῦ παρὰ Κ. Σάθθ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τόμ. 5, σελ. 297 καὶ 338.

5) Μολυβδόβουλλον Γ'—ΙΑ' αἰῶνος : « . . . [β]εστά[ρ]χ(η) καὶ κριτ(ῆ) τ[οῦ] <Αἰγαί>ου Πελάγου[ς] τῷ Σκλη[ρ]ῶ »¹.

6) Μολυβδόβουλλον ἀχρόνιστον φέρον τὴν ἔμμετρον ἐπιγραφὴν : « Παύλου σφραγίς κρίνοντ[ο]ς Αἰγαῖον πλόον »².

κς) *Mitilini. Chios. Samos. Rodos. Kos. Strovilos.*

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ῥητῶς μαρτυρεῖ³ ὅτι ἐκ τῶν νήσων τούτων ἡ Μυτιλήνη καὶ ἡ Χίος, ὡς καὶ ἡ Ἀῆμος, ἀνῆκον εἰς τὸ θέμα Αἰγαίου Πελάγου. Ἐν τούτοις σφραγιστικά μνημεῖα παρέχουν περὶ τῆς Χίου ἰδιαιτέρως διαφόρους πληροφορίας.

Καὶ πρῶτον, μολυβδόβουλλον τοῦ Η'—Θ' αἰῶνος, ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ Ρανττσενκο⁴, μνημονεύει κοινὸν διοικητὴν Σάμου καὶ Χίου : « Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Νικολά[ρ] διοικ(ητῆ) Σάμου (καὶ) τ(ῆ)ς Χίου ». Ἐπιπολαίως κρίνων τὰ πράγματα, θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ ἐκ τοῦ μνημείου τούτου ὅτι, ἐν δεδομένη στιγμῇ, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, αἱ νῆσοι Σάμος καὶ Χίος συνήφθησαν διοικητικῶς. Ἐπιμελεστέρα ὁμως μελέτη τοῦ μολυβδοβούλλου καὶ ἰδιαιτέρως τῆς εἰδικῆς σημασίας τοῦ τίτλου τοῦ διοικητοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀχθῶμεν εἰς διαφορετικά συμπεράσματα.

Ὁ βασιλικὸς λειτουργὸς ὁ δηλούμενος διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ διοικητοῦ ἤσκει καθήκοντα τελείως ἄσχετα πρὸς τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἄσκει ὁ διὰ τοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ἐν τῇ παρ' ἡμῖν ὀργανώσει δηλούμενος κρατικὸς ὑπάλληλος. Ὁ βυζαντινὸς διοικητὴς ἤσκει ἐξουσίαν καθαρῶς οἰκονομικῆν. Ἐν τῷ Κλητορολογίῳ τοῦ Φιλοθέου⁵ κατέχει τὴν ἐνάτην θέσιν μεταξὺ τῶν ὑπαλλήλων τῶν ὑποτεταγμένων εἰς τὸν λογοθέτην τοῦ γενικοῦ. Τὴν εἰδικὴν ταύτην σημασίαν τοῦ ὀνόματος καθορίζουν, μεταξὺ τῶν ἄλλων, τὰ εὐθὺς κατωτέρω παρατιθέμενα χωρία. Ὁ χρονογράφος Θεοφάνης⁶ διηγεῖται ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρὸς εἰδὼν τὰ τελεῖα τῆς πόλεως πτωθέντα διελάλησε τῷ λαῷ λέγων, ὅτι ὑμεῖς

¹ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 288.

² G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 195. Περβλ. V. Laurent, Les bulles métriques dans la Sigillographie byzantine, Ἑλληνικά, τόμ. 5 (1932), σελ. 161.

³ Περὶ θεμάτων, τόμ. Γ' (Bonn), σελ. 43.

⁴ B. A. Pantchenko, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσσοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 13 (1908), σελ. 131.

⁵ J. B. Burg, The Imperial Administrative System in the ninth Century, σελ. 140.

⁶ Θεοφάνης, τόμ. Α' σελ. 412 (de Boor).

οὐκ εὐπορεῖτε κτίσαι τὰ τείχη, ἀλλ' ἡμεῖς προσετάξαμεν τοῖς διοικηταῖς καὶ ἀπαιτοῦσιν εἰς τὸν κανόνα κατὰ ὄλοκοττίνην μιλιαρίσιν καὶ λαμβάνει ἀπὸ τῆ βασιλεία καὶ κτίζει τὰ τείχη». Σημαντικώτερον εἶναι τὸ χωρίον τῆς 61ης Νεαρᾶς τοῦ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ: «... τοὺς ἐπὶ συλλογὴν τῶν δημοσίων φόρων καθισταμένους (διοικητὰς δ' αὐτοὺς ἢ συνήθως ὀμιλία καλεῖν οἶδε)... »¹. Ἦτο, λοιπόν, ὁ διοικητὴς ἀνώτερος ἐπόπτης τῶν δημοσίων φόρων.

Μετὰ τὰς διευκρινήσεις ταύτας, ἐπανερχόμενοι εἰς τὸ ἀπασχολοῦν ἡμᾶς μολυβδόβουλλον, δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ νῆσοι Σάμος καὶ Χίος ἐτάχθησαν, κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ὑπὸ τὸν αὐτὸν οἰκονομικὸν ἐπόπτην. Ἡ οἰκονομικὴ ὅμως διοίκησις δὲν ἦτο ἀναγκαστικῶς πάντοτε ἀντίστοιχος τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς, ἰδίᾳ δὲ προκειμένου περὶ τῶν νήσων, ὅπου αἱ ναυτικαὶ ἀνάγκαι ἐρρῶθιμιζον ἐκάστοτε τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν περιφερειῶν. Ἐπομένως ἡ μαρτυρία τοῦ σφραγιστικοῦ μνημεῖου οὐδόλως ἀναγκάζει ἡμᾶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι αἱ δύο νῆσοι ἀπετέλεσαν κοινὴν διοικητικὴν περιφέρειαν.

Ἐφ' ἑτέρου μολυβδόβουλλον τοῦ Η' ἢ Θ' αἰῶνος ἀναφέρει Γεώργιον τινα βασιλικὸν κουράτωρα καὶ ἄρχοντα Χίου², ἕτερον ἀνῆκεν εἰς τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Μιχαήλ³. Σημαντικωτάτη ὅμως πασῶν εἶναι ἡ ἐν τῇ συλλογῇ Schlumberger ἀποκειμένη σφραγὶς τοῦ Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνος, ἔχουσα οὕτω: «Θ(εοτό)κε β(οήθει) τῷ σῷ δούλ(ῳ) Λέοντι σπαθα(ρίῳ) ταγματοφύλακ(ι) κ(αί) στρατηγ(ῶ) Χίου τ[ῷ Κ]υπαρικ(ιώτη)»⁴. Πρὸς τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ μολυβδοβούλλου συμφωνεῖ καὶ ὁ Σκυλίτζης-Κεδρηνός⁵, καθ' ὃν στρατηγῶν Χίου, τῷ 1027, ἦτο ὁ Βεριβόης. Ἐκ τῶν ῥητῶν τούτων μαρτυριῶν θὰ ἰδύνατό τις νὰ συμπεράνη ὅτι ἡ Χίος ἀπετέλεσε, κατὰ τὸν Ι' ἢ ΙΑ' αἰῶνα, ἴδιον θέμα ὑπὸ στρατηγόν. Πιθανὴ ἐν τούτοις φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Schlumberger⁶, καθ' ἣν ἡ Χίος διετελεῖ πρωτεύουσα τοῦ θέματος Αἰγαίου καὶ ἐπομένως τόσον ὁ ὑπὸ τοῦ μολυβδοβούλλου ἀναφερόμενος Λέων ὁ Κυπαρικιώτης ὅσον καὶ

¹ Zachariä von Lingenthal, *Jus Graecoromanum*, ἔκδ. Ἱ. καὶ Π. Ζέπου, τόμ. Α', σελ. 132. Περὶ τῶν διοικητῶν ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει, βλ. κυρίως F. Dölger, *Beiträge zur Geschichte der byzantinischen Finanzverwaltung*, σελ. 70 κέ.

² G. Schumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, σελ. 196.

³ Αὐτόθι. Πρβλ. Κ. Κωνσταντοπούλου, *Εἰς διοικητὴς Χίου τῆς ἐνδεκάτης ἑκατονταετηρίδος*, *Χιακὰ Χρονικά*, τόμ. 3 (1917), σελ. 120—125.

⁴ G. Schumberger, *Αὐτόθι*.

⁵ Αὐτόθι.

⁶ Σκυλίτζης-Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 484, Bonn.

ὁ ὑπὸ τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ μνημονευόμενος Βεριβόθς ἦσαν στρατηγοὶ ὀλοκλήρου τοῦ θέματος, ἐκ τῆς κυριωτάτης τῶν νήσων λαβόντος τὴν ἐπωνυμίαν.

Ἡ νῆσος Σάμος ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα. Ἐνῶ τὸ Τακτικὸν τοῦ Usrensky οὐδόλως ἀναφέρει τὴν διοικητικὴν ταύτην περιφέρειαν, τὸ Κλητορολόγιον τοῦ Φιλοθέου¹ καὶ τὸ Τακτικὸν τοῦ Beneschevic² ὁμιλοῦν ἤδη περὶ τοῦ ἀνθυπάτου πατρικίου καὶ στρατηγοῦ Σάμου. Ὁ Πορφυρογέννητος (Περὶ θεμάτων, τόμ. Γ', σελ. 41) παρέχει λεπτομερεστέρας εἰδήσεις: «ὄτε οὖν, λέγει, ἐγένετο ὁ μερισμὸς τῶν θεμάτων, διὰ τὸ εἶναι ἐπιφανεστάτην τὴν νῆσον, μητρόπολιν αὐτὴν καὶ ἀρχὴν τοῦ θέματος τῶν πλωϊζομένων τεθείκασιν· ἡ γὰρ μεσόγειος καὶ ἡ καταντικρὸν ἄκρα τῆς Σάμου, αὐτὴ τε ἡ Ἐφεσος καὶ Μαγνησία καὶ Τράλλεις, ἢ τε Μύρινα καὶ ἡ Γέως καὶ ἡ Λέβεδος, καὶ ἕως Ἄτραμυττίου, τὰ ἄνω καὶ πρόσγεια τῷ τῶν Θρακησίων στρατηγῷ ἤγουν τῷ ἡγουμένῳ τοῦ ἱππικοῦ τάγματος ἐκείνῳ ἐκκληροδοτήθησαν. διήρητο δὲ τὸ θέμα τῆς Σάμου εἰς τούρμας δύο, μίαν μὲν τὴν Ἐφέσιον, δευτέραν δὲ τὴν Ἄτραμυττην. ὁ δὲ στρατηγὸς τοῦ θέματος αὐτὴν ἔλαχε Σμύρναν τὴν πόλιν πραιτώριον»³.

Αἱ εἰς ἡμᾶς γνωσταὶ μνεῖαι τοῦ θέματος καὶ τῶν στρατηγῶν Σάμου ἐν φιλολογικαῖς πηγαῖς εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:

1) Παρὰ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ (τόμ. Β', σελ. 253, Βοηη): «ἐπολιορκήθη δὲ καὶ ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν ἡ Σάμος, συμπαραληφθέντος καὶ τοῦ στρατηγοῦντος ἐν αὐτῇ Κωνσταντίνου πατρικίου τοῦ Πασπαλά. Ἡ πολιορκία αὕτη τῆς Σάμου ἐγένετο τῷ 899.

2) Ἐκ τῶν ἐπιφανῶν στρατηγῶν τῆς Σάμου ὑπῆρξεν ὁ μετέπειτα αὐτοκράτωρ τοῦ Βυζαντίου Ῥωμανὸς ὁ Λακαπηνός, στρατηγῆσας ὀλίγον

¹ J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the ninth Century*, σελ. 147. Ὁ Bury, *A History of the Eastern Roman Empire*, σελ. 230, σημ. 5, σημειώνει ὅτι τὸ θέμα τῆς Σάμου ἰδρύθη μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐξ Ἀμορίου δυναστείας (820—867), ὁ δὲ H. G e l z e r, *Die Genesis der byz. Themenverfassung*, σελ. 127, ἀνάγει τὴν ἰδρυσιν αὐτοῦ εἰς τοὺς χρόνους Λέοντος τοῦ Σοφοῦ.

² V. B e n e s c h e v i c', *Die Byz. Ranglisten*, ἐν *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher*, τόμ. 5, σελ. 122—123.

³ Ὁ αὐτὸς ἐν τούτοις συγγραφεὺς (Αὐτόθι, σελ. 24) συνάπτει τὴν Ἐφεσον καὶ τὴν Σμύρνην πρὸς τὸ θέμα τῶν Θρακησίων. Περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν μνημείων τῆς νήσου κατὰ τοὺς προαίμους χριστιανικοὺς καὶ βυζαντινοὺς χρόνους, βλ. A. M. S c h n e i d e r, *Samos in frühchristlicher und byzantinischer Zeit*, ἐν *Mitteilungen des deutschen Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung*, τόμ. 54 (1929), σελ. 97—141.

πρὸ τοῦ θανάτου Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τῷ 911¹.

3) Ὁ Α. Μ. Schneider ἀναφέρει Πακουριανόν τινα πατρίκιον στρατηγὸν ἀκμάσαντα κατὰ τὴν Ι΄ ἑκατονταετηρίδα².

4) Ὁ στρατηγὸς Σάμου Βασίλειος ὁ Ἀργυρὸς ἀπεστάλη τῷ 1010, εἰς Ἰταλίαν, ὁμοῦ μετὰ τοῦ στρατηγοῦ Κεφαλληνίας τοῦ Κοντολέοντος, διὰ νὰ καταστείλουν τὴν ἀποστασίαν τῆς Βάρεως³.

5) Τῷ 1023, ἀναφέρεται στρατηγὸς Σάμου ὁ Δαβίδ ὁ ἀπὸ Ἀχριδῶν⁴.

6) Κατὰ τὸν Σκυλίτζην-Κεδρηνόν⁵, ὁ στρατηγὸς Σάμου Γεώργιος ὁ Θεοδοροκάνος συνεπλάκη, τῷ 1207, μετὰ στόλου Ἀγαρηνῶν καὶ ἔτρεψεν αὐτὸν εἰς φυγὴν.

7) Κατὰ τὰ ἔτη 1087—1089, προΐστατο τοῦ θέματος ὁ στρατηγὸς καὶ προνοητὴς Σάμου Εὐστάθιος ὁ Χαρσιανίτης⁶.

Σφραγιστικὰ μνημεῖα ἀναφερόμενα εἰς τὸ θέμα τῆς Σάμου γνωρίζομεν τὰ ἑξῆς :

1) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ΄ αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ω) Κωνσταντίν(ω) β(ασιλικῷ) ἀ΄ σπαθ(αρίω) κ(αί) στρατιγὸ Σάμου»⁷. Ὁ Mordtmann, ὁ ὁποῖος πρῶτος ἐξέδωκε τὸ μολυβδόβουλλον, ταυτίζει τὸν ἐνταῦθα ἀναφερόμενον στρατηγὸν μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Πασπαλά, ὁ ὁποῖος ἐστρατιῆγει ἐν τῇ νήσῳ, ὅτε αὕτη, τῷ 889, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν⁸.

2) Μολυβδόβουλλον τοῦ Θ΄—Ι΄ αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τῷ σῷ δούλ(ω) Θεο[γ]νόστ(ω) [β](ασιλικῷ) ἀ΄ σπαθ(αρίω) [καί] στρατη[γ]ῷ τ(ῆς) Σάμου»⁹.

3) Μολυβδόβουλλον Ι΄—ΙΑ΄ αἰῶνος : «Θ(εοτό)κε βοήθ(ει) τῷ σῷ

¹ Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 377 (Bonn). Συμμεῶν ὁ Μάγιστρος, Αὐτόθι, σελ. 715. St. Runciman, *The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign*, σελ. 63.

² A. M. Schneider, Ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 104.

³ Σκυλίτζης-Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 457. Πρβλ. Α. Μ. Schneider, Αὐτόθι.

⁴ Σκυλίτζης-Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 479. Schneider, Αὐτόθι.

⁵ Σκυλίτζης-Κεδρηνός, τόμ. Β', σελ. 484. Schneider, Αὐτόθι.

⁶ Miklosich καὶ Müller, *Acta et Diplomata graeca*, τόμ. 6, σελ. 34 καὶ 41.

⁷ G. Schlumberger, *Sigillographie de l'Empire byzantin*, σελ. 257.

⁸ Βλ. ἀνωτέρω.

⁹ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 32.

δούλω Κων(σταντίνω) μαγίστρω κ(αι) στρατηγ(ῶ) τῆς Σάμου τῷ Ἄργυρ(ο)πώλῳ»¹.

Ἡ Ῥόδος, ὡς ἄλλωστε ἡ Κῶς καὶ ἡ Στροβίλος², ὑπήγοντο εἰς τὸ θέμα τῶν Κιβυρραιωτῶν : «ἡ δὲ Ῥόδος ἡ νῆσος, λέγει ὁ Πορφυρογέννητος (Περὶ θεμάτων, σελ 38—39), μέση μὲν κεῖται τοῦ θέματος (τῶν Κιβυρραιωτῶν), ἀποβλέπει δὲ πρὸς βορρᾶν τε καὶ νότον, δελτωτὴ τὸ σχῆμα, τὴν δὲ γραμμὴν τρίγωνος». Ἐκ τῶν σφραγιστικῶν μνημείων ἀναφέρομεν ἐνταῦθα μολυβδόβουλλον τοῦ Ι΄—ΙΑ΄ αἰῶνος ἔχον οὕτω : «Κ(ύριε βοήθη τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Σοφρονεῖο βασηλικῶ κ(αν)τ(ι)δ(ά)τ(ω) κὲ ἄρχον(τι) Ῥόδου»³.

Ἡ νῆσος Κῶς φαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῶν ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀγώνων, ἔλαβεν ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἀφοῦ μολυβδόβουλλον, πρὸ ὀλίγων μόλις ἐτῶν δημοσιευθὲν⁴, ποιεῖται μνεῖαν δρουγγαρίου τῆς νήσου : «Κ(ύριε) βοήθ(ει) τῷ σῶ δούλω Λέοντι κανδ(ι)δάτου κ(αι) δρουγγαρίου τῆς Κῶου». Ἐν ἔτει 1089 μνημονεύεται ὁ μάγιστρος, μέγας χαρτουλάριος καὶ ἀναγραφεὺς τῆς νήσου Κῶ Χριστόφορος ὁ Κοψηνός⁵.

κζ') *Kriti.*

Ἐπιστεύετο παλαιότερον⁶ ὅτι ἡ νῆσος Κρήτη, παραμείνασα ἀπὸ τοῦ ἔτους 827 μέχρι τοῦ 961 ὑπὸ τὴν ἀραβικὴν κυριαρχίαν, οὐδέποτε ἀπετέλεσεν ἴδιον θέμα. Ἐγγραφα, ἐπιγραφικὰ καὶ σφραγιστικὰ μνημεῖα, ἐκ τῶν ὑστέρων γνωσθέντα, ἀπέδειξαν ἐσφαλμένην τὴν γνώμην ταύτην. Πράγματι ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Uspensky (α΄ ἡμῖς τοῦ Θ΄ αἰῶνος) ἀναφέρεται μετὰ τὸν στρατηγὸν Δυρραχίου ὁ πατριάρχης καὶ στρατηγὸς Κρήτης⁷, ἐνῶ κατωτέρω τὸ αὐτὸ κείμενον ὁμιλεῖ ἀπλῶς περὶ ἄρχοντος Κρή-

¹ G. S c h l u m b e r g e r, Mélanges d'archéologie byzantine, A', σελ. 231—232. Πρβλ. Κ. Κωνσταντοπούλου, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 40.

² Περὶ Στροβίλου, νήσου καὶ πόλεως, βλ. T a f e l, Symbolae criticae, A', σελ. 65—66. Εἰς τὰ αὐτόθι καταχωριζόμενα χωρία προσθέτομεν τὸ ἀκόλουθον, ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1229 ἢ 1244 : « . . . κρατοῦντος τὸ κομμέρκιον τῆς Ἀναίας ἢ καὶ αὐτάς τὰς σκάλας τῶν Παλατίων, τῆς Στροβήλου, τῆς Ἐφέσου . . . ». M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 183.

³ G. S c h l u m b e r g e r, Mélanges d'archéologie byzantine, A', σελ. 207.

⁴ A. M. S c h n e i d e r, "Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 141.

⁵ M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 57—59.

⁶ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 200.

⁷ F. U s p e n s k y, ἐν Izvestija τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ῥωσικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, τόμ. 3 (1898) σελ. 115.

της¹. Ἡ παράλληλος μνεία τῶν δύο τούτων θεματικῶν ἀρχόντων παρέχει ἐρμηνευτικὰς τινὰς δυσχερείας. Ὁ Bury² πιστεύει ὅτι ἡ παράλληλος μνεία ὀφείλεται εἰς ἀμέλειαν τοῦ συντάξαντος τὸ Τακτικόν, ἀχθέντος εἰς τὸ σφάλμα τοῦτο ὑπὸ παλαιότερων πηγῶν, τὰς ὁποίας εἶχεν ὑπ' ὄψιν, καὶ παρατηρεῖ ὅτι φαίνεται παράδοξος ἡ προαγωγή εἰς στρατηγίδα τῆς νήσου Κρήτης, καθ' ἣν ἐποχὴν αὕτη ἐτέλει ὑπὸ τὴν ἀραβικὴν κυριαρχίαν. Διὰ τὰ ἀρῆ δὲ τὴν δυσκολίαν ταύτην, διατυπώνει δύο ὑποθέσεις: α') ὅτι ἡ διοικητικὴ περιφέρεια τῆς μεγαλονήσου περιελάμβανε καὶ ἄλλας νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ ἐπομένως ὁ στρατηγὸς αὐτῆς ἐξηκολούθησεν ἀσκῶν πραγματικὴν ἐξουσίαν ἐπὶ τοῦ ἐλευθέρου ἐναπομείναντος τμήματος τῆς ἐπαρχίας του, καὶ β') ὅτι ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Θεοκτίστου (843), προσδοκῶσα τὴν ἀνάκτησιν τῆς νήσου, ἔταξεν αὐτὴν ἐκ τῶν προτέρων ὑπὸ στρατηγόν. Ὁ κ. Στ. Κυριακίδης³ θεωρεῖ ἀστηρίκτους τὰς ἀπόψεις τοῦ Bury καὶ τοποθετεῖ, καθὼς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὴν σύνταξιν τοῦ Τακτικοῦ εἰς τοὺς πρὸ τοῦ 828 χρόνους.

Πλὴν τοῦ Τακτικοῦ τοῦ Uspensky, καὶ ἄλλο κείμενον παρέχει πληροφορίας περὶ τῆς στρατηγίας Κρήτης. Ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ σχετικοῦ τμήματος τῶν μετὰ τὸν Θεοφάνη μαρτυρεῖ ὅτι ὁ πρωτοσπαθάριος Φωτεινός, στρατηγὸς τῆνικαῦτα τῶν Ἀνατολικῶν, τὰ τῆς Κρήτης ἅπαντα διοικεῖν προεβάλετο· ὃς ἐκεῖσε παραγενόμενος, καὶ τῶν μὲν γεγόμενος θεατῆς τῶν δὲ καὶ ἀκροατῆς, τρανότερον ἀνεδίδασκε τὸν Μιχαῆλ [τὸν Β', 820—829] τὰ πραττόμενα καὶ δύναιμι τινὰ ἡξίου ἐκπέμπειν τὴν ἐκείθεν ἀποσοβήσουσαν τοὺς ἐχθρούς»⁴. Ἀποτυχοῦσης τῆς ἐκστρατείας τῆς Κρήτης, ὁ Φωτεινός «τὴν τῆς Σικελίας στρατηγίδα αὐτῆς τῆς Κρήτης ἀλλάσσειται»⁵. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ πρωτοσπαθάριος Φωτεινός ἀπεστάλη εἰς τὴν Σικελίαν τῷ 826⁶ καὶ ἐπομένως ἡ ἐν Κρήτῃ στρατηγία του πρέ-

¹ Αὐτόθι, σελ. 119

² J. B. Bury, *The Imperial Administrative System in the ninth Century*, σελ. 13—14.

³ Στ. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ Μελέται*, σελ. 501.

⁴ Τὰ μετὰ τὸν Θεοφάνη, σελ. 76.

⁵ Αὐτόθι, σελ. 77.

⁶ J. B. Bury, *A History of the Eastern Roman Empire*, σελ. 289, σημ. 3 καὶ 479. Ὁ Α. Α. Vasiliev, *Byzance et les Arabes*, τόμ. Α' (Βρυξέλλαι, 1935), σελ. 59, ἀναθεωρῶν παλαιότεραν γνώμην του, συμφωνοῦσαν μὲ τὰ πορίσματα τῶν μελετῶν τοῦ Bury, λέγει ὅτι ἡ ἐκστρατεία τοῦ Φωτεινοῦ ἐγένετο μικρὸν μετὰ τὸ ἔτος 828, ἐν δὲ τῇ σημ. 2: «le gouvernement de Photinos est impossible à dater et nous n'avons la moindre indication sur le rôle qu'il a pu jouer». Παρατηροῦμεν

πει νὰ τεθῆ εἴτε εἰς τὰς ἀρχὰς τούτου, εἴτε εἰς τὸ προηγούμενον ἔτος 825, καθ' ἣν ἐποχὴν συνετελεῖτο ἡ κατάληψις τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Ἀράβων.

Ἐκ πάντων τούτων προκύπτει ὅτι ἡ νῆσος Κρήτη, ἂν μὴ πρὸ τῆς κατακτήσεως, πάντως κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἀραβικῶν ἐπιθέσεων καὶ τῶν πρώτων ἐπιχειρήσεων τῶν ἀναληφθεισῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν διὰ τὴν ἐκδιώξιν τῶν Ἀράβων, εἶχε προαχθῆ εἰς τὴν τάξιν στρατηγίδος¹.

Αἱ περὶ τῆς διοικητικῆς περιφερείας Κρήτης μετὰ τὴν ἀνάκτησιν (961) καὶ μέχρι τοῦ ἔτους 1204 εἰδήσεις δύνανται νὰ συνοψισθοῦν εἰς τὰ ἑξῆς :

1) Κατὰ τὰ ἔτη 988—989 ἀναφέρεται δοῦξ τῆς Κρήτης ὁ Μιχαὴλ Καραντηνός, λαβὼν μέρος εἰς τὴν ἀποστασίαν τοῦ Βάρδα Φωκᾶ².

2) Ἐν μολυβδοβούλλῳ, ἐπ' ἑσχάτων ἐκδοθέντι καὶ ἀνήκοντι εἰς τὴν ΙΑ' ἑκατονταετηρίδα, ἀναφέρεται ὁ στρατηγὸς Κρήτης Βασίλειος: «[†] Θ(εοτό)κε β[οιή]θει τῷ σῶ δ[οῦλ]([ω] † Βασιλ[είω] πατ[ρ]([ικίω]) [καὶ] στρατ[η]γ(ῶ) Κρήτ(ης)»³.

3) Μνεῖα τοῦ στρατηγοῦ Κρήτης Εὐμάθιου ἐν ἐπιγραφῇ ἐπὶ σπονδύλου κίονος σφζομένου ἐν Ἡρακλείῳ: «Κ(ύρι)ε βωίθι τ(ὸν) δοῦλόν σου [Εὐμ]άθιον προτοσπα[θ]άριον κὲ στρατιγὸν [Κρ]ίτις»⁴. Ὁ ἐκδότης συνάδελφος κ. Σπ. Μαρινάτος ἐταύτισε τὸν ἐν τῇ ἐπιγραφῇ μνημονευόμενον Εὐμάθιον πρὸς τὸν ἐξ ἄλλων φιλολογικῶν πηγῶν καὶ σφραγιστικῶν μνημείων γνωστὸν Εὐμάθιον τὸν Φιλοκάλην⁵, ἀκμάσαντα κατὰ τοὺς χρόνους

ὁμοῦς ὅτι, ἀκόμη καὶ ἂν δὲν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἄγγλου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ τὴν ὅλην διατύπωσιν τοῦ χωρίου τῶν μετὰ τὸν Θεοφάνη, πειθόμεθα ὅτι ἡ κατάκτησις τοῦ θέματος τῆς Κρήτης δὲν εἶχε συμπληρωθῆ, ὅτε ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τοῦ θέματος ὁ Φωτεινός.

¹ Ὁ V. Laurent, Bulletin de Sigillographie byzantine, Byzantion, τόμ. 5 (1929—1930), σελ. 635—636, ἀγνοήσας τὴν ἐν τῷ Τακτικῷ τοῦ Uspensky μνεῖαν καὶ τὸ κείμενον τῶν Μετὰ τὸν Θεοφάνη, λέγει ὅτι εἶναι πιθανὸν ὅτι ἡ νῆσος, ἀνακτηθεῖσα τῷ 961, διψκῆθη ἀμέσως ὑπὸ δουκῶν ἢ κατεπάνω καὶ ὅτι μόνον περὶ τὸ τέλος τῆς Γ' ἑκατονταετηρίδος προήχθη εἰς στρατηγίδα.

² Βλ. V. Laurent, Αὐτόθι, σελ. 635.

³ K. M. Κωνσταντοπούλου, Στρατηγὸς Κρήτης, Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 6 (1929), σελ. 316.

⁴ Σπ. Μαρινάτου, Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης τελευταῖος στρατηγὸς τοῦ Βυζαντινοῦ θέματος τῆς Κρήτης, Ἑπετηρίς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, τόμ. 7 (1930), σελ. 389—390.

⁵ Περὶ τῆς καθόλου δράσεως τοῦ ἀνδρὸς τούτου, βλ. καὶ N. Ἀ. Βέη, Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, ἐν Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς τῆς Περτρουπόλεως, τόμ. 21 (1914), σελ. 229 κῆ. (τοῦ τρίτου μέρους).

τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου Α΄ τοῦ Κομνηνοῦ¹.

Ὁ ταυτισμὸς οὗτος θὰ ἦτο ἀπολύτως πειστικὸς καὶ μετὰ πολλῆς πιθανότητος θὰ ἠδυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Εὐμάθιος Φιλοκάλης, ὁ ὁποῖος βραδύτερον κατέλαβε μέγιστα ἀξιώματα ἐν τῇ κυβερνήσει τοῦ Κράτους, διετέλεσε κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς σταδιοδρομίας αὐτοῦ στρατηγὸς Κρήτης, ἐὰν μὴ ἐξ ἄλλης πηγῆς καθίστατο γνωστὸς ὁμώνυμος στρατηγὸς Κρήτης, ζήσας ἐβδομήκοντα ἔτη πρὸ τοῦ Φιλοκάλη. Πράγματι, ἐν τέλει τῆς διαθήκης τοῦ ὁσίου Ἰωάννου τοῦ ἐν Κρήτῃ λάμπαντος, γραφείσης τῷ 1028, φέρεται τὸ ὄνομα τῶν πρωτοσπαθαρίων καὶ στρατηγῶν Κρήτης Φιλαρέτου καὶ Εὐμαθίου². Οὐδεμία ἐπομένως χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Εὐμάθιος τῆς ἐπιγραφῆς πρέπει νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν Εὐμάθιον τῆς διαθήκης καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Φιλοκάλην καὶ ὅτι ἡ σχετικὴ παρατήρησις τοῦ V. Laurent ἀπολύτως εὐσταθεῖ³.

Ἐν τῇ αὐτῇ μελέτῃ ὁ κ. Μαρινᾶτος πειράται νὰ ἀποδείξῃ ὅτι, μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Εὐμαθίου, προαχθέντος εἰς ἀνώτερα ἀξιώματα, ἡ μεγαλόνησος ἔπαυσεν ἀποτελοῦσα ἴδιον θέμα καὶ προσηρτήθη ὑπὸ ἀπλοῦν κατεπάνω εἰς τὴν πραιτωρίαν Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου. Πάντα ταῦτα στηρίζονται ἐπὶ παρερμηνείας ἐγγράφου τοῦ ἔτους 1118 (οὐχὶ δὲ τοῦ 1192), τὸ ὁποῖον ὁ κ. Μαρινᾶτος ἐγνώρισε μόνον ἐκ σχετικῆς μνείας τοῦ Schlumberger⁴ καὶ ἐν τῷ ὁποίῳ, ἀφορῶντι εἰς πράγματα κρητικά, γίνεται μνεῖα τοῦ «πρωτοπροέδρου καὶ κατεπάνω Κρήτης κυροῦ Ἰωάννου τοῦ Ἑλλαδικοῦ, καὶ οἰκείου ἀνθρώπου τοῦ ἁγίου ἡμῶν αὐθέντου, τοῦ πανσεβάστου σεβαστοῦ μεγάλου δουκὸς καὶ πραιτωρός, κυροῦ Εὐμαθίου τοῦ Φιλοκάλη καὶ αὐθέντου ἡμῶν»⁵. Ἡ μὲν ὑπαγωγή εἰς τὸν πραιτωρὰ δὲν εἶναι ῥητὴ, ἡ δὲ εἰς τὸν μέγαν δοῦκα, χειριζόμενον τὴν ὑψίστην ἐποπτεῖαν τῶν θαλασσῶν, εὐνόητος· ἀλλὰ καὶ ῥητὴ ἐὰν ἦτο ἢ εἰς τὸν πραιτωρὰ ὑπαγωγή, τὸ πρᾶγμα οὐδόλως θὰ ἐσήμαινε τὴν κατάργησιν τῆς διοικητικῆς περιφερείας Κρήτης, διότι, ὡς ὀρθῶς παρε-

¹ Σ π. Μ α ρ ι ν ᾶ τ ο υ, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 391 κέ.

² Α. Λ ε λ ε δ ᾶ κ ι, Ἀκολουθία ἡσματικῆ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν κυρ Ἰωάννου τοῦ ἐν Κρήτῃ λάμπαντος, (ἐν Χανίοις, 1922), σελ. 19. Πρβλ. V. L a u r e n t, Bulletin de Sigillographie byzantine, Byzantion, τόμ. 5 (1929—1930), σελ. 636.

³ V. L a u r e n t, Bulletin de Sigillographie byzantine, Byzantion, τόμ. 6 (1931), σελ. 801—802. Ὁ κ. Μαρινᾶτος, ὑπ' ὄψιν τοῦ ὁποίου ἔθεσα τὰ νεώτερα ταῦτα στοιχεῖα, ἐδέχθη ἀδιστακτικῶς ὅτι ὁ ταυτισμὸς τοῦ Εὐμαθίου τῆς ἐπιγραφῆς πρὸς τὸν Εὐμάθιον τοῦ ἀγιολογικοῦ κειμένου εἶναι εὐλογώτερος.

⁴ G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 189.

⁵ M i k l o s i c h - M ü l l e r, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 96

τηρήθη¹, ἡ «συγχώνευσις πλειόνων θεμάτων δὲν εἶναι τι τὸ ἀσύνηθες ἐν τῇ διοικητικῇ ἱστορίᾳ τοῦ Βυζαντίου, εἶναι δὲ αὕτη προσωρινή καὶ ἐντελῶς προσωπική καὶ οὐδόλως σημαίνει τὴν διοικητικὴν κατάργησιν ἢ συγχώνευσιν τῶν ὑφισταμένων θεμάτων εἰς τὸ διηνεκές».

4) Μνεῖα δουκῶν τῆς Κρήτης ἐν χρυσοβούλλῳ σιγίλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ, τοῦ ἔτους 1119: «... οἱ κατὰ καιροὺς δοῦκες Κρήτης»².

5) Μνεῖα δουκὸς τῆς Κρήτης ἐν παιμιακῷ ἐγγράφῳ τοῦ ἔτους 1193: «δοῦξ τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κρήτης Κομνηνὸς Στέφανος ὁ Κοντοστέφανος»³.

6) Εἰς τὸν IB' αἰῶνα ἀναφέρει ὁ Schlumberger⁴ μολυβδόβουλλον ἀνῆκον εἰς Μιχαήλ τινα κατεπάνω Κρήτης: «Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Μιχαήλ κατεπάνω Κρήτης»⁵.

κη') *Kipros.*

Ἡ καθ' ὅλου διοικητικὴ ὀργάνωσις τῆς ἑλληνικῆς μεγαλονήσου εἶναι ἐξόχως τεταραγμένη. Τοῦτο ἄλλωστε δύναται τις εὐκόλως νὰ ἐρμηνεύσῃ, ἐὰν λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὰς τύχας καὶ τὰς ἱστορικὰς περιπετείας τῆς νήσου, ἡ ὁποία μέχρι τοῦ ἔτους 965, ὅποτε ἐπανῆλθεν ὀριστικῶς εἰς τοὺς κόλπους τῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπετέλεσε τὸ ἀντικείμενον πολέμων μεταξὺ Ἀράβων καὶ Βυζαντινῶν.

Ἐπιγραφὴ τῶν πρὸ τοῦ Ἡρακλείου χρόνων ἀναφέρει τὸν Θωμᾶν,

¹ Σ τ. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ Μελέται, σελ. 503.

² Miklosich - Müller, Αὐτόθι, τόμ. 6, σελ. 101. Πρβλ. Fr. Dölger, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 29 (1929), σελ. 433.

³ Miklosich - Müller, Αὐτόθι, σελ. 125. Fr. Dölger, Αὐτόθι.

⁴ G. Schlumberger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 201.

⁵ Ἡ Κρήτη, καὶ ὑπὸ τὴν βενετικὴν ἀκόμη κυριαρχίαν, διηρεῖτο κατὰ τὸ πρόταρχον βυζαντινὸν σύστημα, εἰς τούμας. Οὕτως ἐν λατινικῷ ἐγγράφῳ τοῦ Ἀγγέλου Morosini (25 Αὐγούστου 1254) ἀναφέρεται ἡ «turma de arano Syritio», παρὰ E. Gerland, Histoire de la noblesse crétoise au Moyen âge ἐν Revue de l'Orient latin, τόμ. 11 (1905—1908), σελ. 51. Πρβλ. Αὐτόθι, σελ. 54 καὶ 56 ἐγγραφον Ἰακώβου Δελφίνου (8 Ἰανουαρίου 1260) καὶ σελ. 80—81 ἐγγραφον τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1570. «Τοῦμα ἢ Σίβρυτος» ἀναφέρεται καὶ ἐν ἑλληνικῷ σημειώματι τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐπιγραφομένῳ «Αἱ γενεαὶ τῶν Κρητικῶν τῶν ἐξ αὐτῶν δύο σκαλῶν» (Αὐτόθι, σελ. 101). Πρβλ. E. Stein, Untersuchungen, ἐν Mitteilungen zur osmanischen Geschichte, τόμ. 2 (1926), σελ. 22, σημ. 1.

«τὸν μεγαλοπρεπέστατον κόμητα Κύπρου»¹, ὑπὸ δὲ τοῦ Schlumberger² ἐξεδόθη μολυβδόβουλλον τοῦ Η' αἰῶνος, ἀνήκον εἰς τὸν διοικητὴν Ἰωάννην τὸν ὕπατον: «Θεοτόκε βοήθει τῷ σῶ δούλῳ Ἰωάννῃ ὑπάτῳ κ(αι) διοικητ(ῆ) Κύπρου». Ἀσφαλῶς ἡ σφραγὶς αὕτη πρέπει νὰ τεθῆ μικρὸν μετὰ τὸ ἔτος 746, κατὰ τὸ ὅποῖον ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ὁ Ε' ἀνακατέλαβε τὴν νῆσον.

Κατὰ τὸν Θ' αἰῶνα, ἡ Κύπρος, ἀνακτηθεῖσα καὶ πάλιν διὰ βραχύτατον χρονικὸν διάστημα, ὠργανώθη διοικητικῶς. Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος μαρτυρεῖ ὅτι ὁ Βασίλειος ὁ Α' (867—886): «εἰς θέματος τιξίν ταύτην κατέστησε καὶ διεπέρασεν ἐν αὐτῇ στρατηγὸν Ἀλέξιον ἐκείνον τὸν περιβόητον, τὸ γένος Ἀρμένιον, ὃς καὶ ἐπεκράτησεν αὐτῆς χρόνους ἑπτὰ»³. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐποχὴν ἀναφέρεται ὁ σπαθαροκανιδιάτος καὶ ἐπάρχων Κύπρου Σταυράκιος⁴.

Τὴν ταραχὴν καὶ ἀκαταστασίαν περὶ τὴν διοικητικὴν ὀργάνωσιν τῆς Κύπρου καὶ μετὰ τὸ ἔτος 965 μαρτυροῦν αἱ σφριζόμεναι μαρτυρίαι τὸσον τῶν φιλολογικῶν πηγῶν ὅσον καὶ τῶν σφραγιστικῶν μνημείων. Τὰς μαρτυρίας ταύτας καταχωρίζομεν κατωτέρω:

1) Παρὰ Σκυλίτζη-Κεδρηῶν: «Γέγονε δὲ τις καὶ ἄλλη ἀποστασία ἐν Κύπρῳ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον, πρωτουργὸν ἔχουσα Θεόφιλον τὸν Ἐρωτικόν· οὗτος γὰρ τῆς νήσου στρατηγῶν καὶ νεωτέρων αἰε πραγμάτων ἐφιέμενος ἐπέπερ ἐπύθετο τὴν τοῦ Καλαφάτου καταστροφὴν καὶ τὴν κατασχοῦσαν τὰ πράγματα σύγχυσιν, καιρὸν εὔθετον εὐθεῖν οἰθηθεὶς πρὸς τὸ σπουδαζόμενον, τότε τὸ ἔθνος ἅπαν τῶν Κυπρίων ἀνάπτει καὶ τὸν δικαστὴν καὶ πράκτορα τῶν δημοσίων φόρων, τὸν πρωτοσπαθάριον Θεοφύλακτον, ἀνελεῖν παρασκευάζει, ἔγκλημα τούτῳ ἐπενεγκὸν ὡς βαρείας τὰς τῶν συντελειῶν ποιουμένῳ εἰσπράξεις»⁵. Ἡ ἀποστασία τῶν Κυπρίων τίθεται εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς βασιλείας τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου (1042—1055), κατὰ δὲ τὸν Schlumberger⁶, ἐτελείωσε κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ 1043. Ἐπομένως κατὰ τοὺς πρὸ τοῦ ἔτους τούτου χρό-

¹ A. R a m b a u d, L'Empire grec au dixième siècle, (Παρίσιος, 1870), σελ. 188.

² G. S c h l u m b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 304.

³ Περὶ θεμάτων, τόμ. Γ', σελ. 40.

⁴ Φωτίου, Ἐπιστολαί, παρὰ M i g n e, Patr. graeca, τόμ. 102, στ. 984. Πρβλ. A. V o g t, Basile Ier empereur de Byzance et la civilisation byzantine à la fin du IXe siècle, (Παρίσιος, 1908), σελ. 190—191.

⁵ Σκυλίτζης-Κεδρηῶς, τόμ. Β', σελ. 549, Bonn.

⁶ G. S c h l u m b e r g e r, Ἡ Βυζαντινὴ Ἐποποιία. Αἱ Πορφυρογέννητοι Ζωὴ καὶ Θεοδώρα, μετάφρ. Ἰ. Λαμπρίδου, (Ἀθήναι, 1906), σελ. 545.

νοὺς ἔχομεν στρατηγὸν Κύπρου τὸν Θεόφιλον τὸν Ἐρωτικόν.

2) Μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΑ' αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοήθει Μιχαῆλ βέστη κριτῆ καὶ κατεπάνω Κύπρου»¹.

3) Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Α' (1081—1118) ἐχρημάτισε δοῦξ τῆς Κύπρου ὁ πολὺς Εὐμάθιος ὁ Φιλοκάλης², περὶ τοῦ ὁποῦ καὶ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος.

4) Μολυβδόβουλλον ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνος : «Σφραγ(ις) κουράτ(ορος) Κύπρου τοῦ Βα[ρ]νά[β]α» (;)³.

5) Ἐκ τῶν καὶ ἀνωτέρω (σελ. 218) παρατεθέντων στίχων τοῦ Κωνσταντίνου Μανασσῆ⁴ :

Οὕτω κακῶς πάσχοντι συγκατηλέει
ὁ Δουκόβλαστος εὐκλεῆς Ἀλέξιος,
ὁ τηνικαῦτα κυριαρχῶν Κυπρίων,

διδασκόμεθα ὅτι ὁ Ἀλέξιος Βρυέννιος, υἱὸς τοῦ Νικηφόρου τοῦ Βρυεννίου καὶ τῆς Ἄννης τῆς Κομνηνῆς, διετέλεσε διοικητὴς τῆς νήσου. Κατὰ τὸν F. Chalandon⁵, ἡ ἐν Κύπρῳ ἀρχὴ τοῦ Ἀλεξίου πρέπει νὰ τεθῆ εἰς τοὺς μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βρινδησίου (1156) χρόνους.

6) Μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀνήκον εἰς τὸν δοῦκα Κύπρου Ἐλπίδιον τὸν Βραχάμιον : «Κ(ύρι)ε βοήθη Ἐλπίδι(φ) κουροπαλάτ(η) κ(αι) δουκ(ι) Κύπρου τ(ῶ) Βραχαμί(φ)»⁶.

7) Μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοήθ(ει) τ(ῶ) σ(ῶ) δούλ(φ) Μιχαῆλ μαγίστρ(φ) κ(αι) κατεπάν(ω) Κύπρου»⁷.

8) Τελευταῖος Ἑλληὴν δυνάστης τῆς νήσου ὑπῆρξεν ὁ Ἰσαάκιος Κομνηνός, ὁ ὁποῖος, τῷ 1184, «καταπλεύσας ἐς Κύπρον τὰ μὲν πρῶτα τὸν ἔννομον καὶ πρὸς βασιλέως ἀπεσταλμένον δυνάστην ὑποζωγράφει, βασιλικά ὑποδεικνύων τοῖς Κυπρίοις γράμματα, ἅπερ αὐτὸς συνέθετο»⁸, κα-

¹ G. Sch lum b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 305. Πρβλ. Κ. Κωνσταντοπούλου, Κατεπάνω Καρπάθου, Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1928, σελ. 481—488.

² Ἄννα ἡ Κομνηνῆ, τόμ. Β', σελ. 35, 125, 229, 234 (Reifferscheid).

³ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 50.

⁴ K. Horna, Das Hodoiporikon des Constantin Manasses, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 13 (1904), σελ. 338.

⁵ F. Chalandon, Jean II Comnène et Manuel I Comnène, σελ. 219, σημ. 7.

⁶ G. Sch lum b e r g e r, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 305.

⁷ Αὐτόθι.

⁸ Νικήτας Χωνιάτης, σελ. 377, Bonn.

τόπιν δὲ ἀνεκήρυξεν ἑαυτὸν αὐτόνομον δεσπότην. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, τῷ 1191, ἡ Κύπρος περιῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἀγγλίας Ῥιχάρδον τὸν Α΄. Τοῦ τελευταίου Ἑλληνας δυνάστου σφύζονται αἱ σφραγίδες : «Κ(ύρι)ε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ Ἰσαακίῳ δεσπότη τῷ Κομνηνῷ»¹.

κθ') *Orion Athenarum.*

Μετὰ τὰ ὄρια Πατρῶν καὶ Μεθώνης, Κορίνθου, Ἄργους καὶ Ναυπλίου καὶ Θηβῶν καὶ Εὐβοίου, ἔχομεν τὸ ὄριον Ἀθηνῶν. Ἡ διοικητικὴ αὕτη περιφέρεια περιελάμβανε ὁλόκληρον τὴν Ἀττικὴν μέχρι καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ, πιθανώτατα δὲ καὶ τὰς νήσους Σαλαμίνα καὶ Αἴγινα, ἐφ' ὅσον ἄλλωστε αὗται ὑπήγοντο καὶ ἐκκλησιαστικῶς, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὑπὸ τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν². Τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ἀναφέρεται δις ὑπὸ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου ἐν τῷ γνωστῷ «Υπομνηστικῷ εἰς τὸν βασιλέα κύριον Ἀλέξιον τὸν Κομνηνόν»³. Ἐν τῷ σπουδαιοτάτῳ τούτῳ ἐγγράφῳ ὁ ἱεράρχης, παραπονούμενος διὰ τὰς πραιτωρικὰς ἐπηρείας καὶ δυναστείας, παρέχει τὴν πληροφορίαν ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἀπὴλαυνον φορολογικῶν κουφισμῶν καὶ προνομίων : «Μηδεμιᾶς γὰρ οὔσης, γράφει, ἐνοχῆς ὑπὲρ τοῦ ὄριου ἡμῶν τῷ κατὰ καιροῦς πραιτώρι, οὐ πραιτωρικῆς ἐνεργείας, οὐ πραιτωρικῆς δικαιοδοσίας, καθ' ὅτι προσκυνητὸν χρυσόβουλλον καὶ αὐτὴν ἀπείργει τὴν εἰς Ἀθήνας αὐτῷ [τῷ πραιτώρι] πάροδον»⁴.

Διωκεῖτο τὸ ὄριον Ἀθηνῶν ὑπὸ προνοητοῦ⁵, ἄρχοντος ἢ διοικητοῦ,

¹ G. S c h l u m b e r g e r, Αὐτόθι, σελ. 425.

² Σ π. Λάμπρου, Μιχαὴλ Ἀκομινάτου τοῦ Χωνιάτου, Τὰ Σφζόμενα, τόμ. Β', σελ. 75.

³ Αὐτόθι, τόμ. Α', σελ. 307 κέ.

⁴ Αὐτόθι, σελ. 308.

⁵ Ὁ θεσμὸς τῶν Προνοητῶν ἴσχυσε κυρίως ἐν ταῖς χώραις τοῦ ὑπὸ Βασιλείου τοῦ Β' καταλυθέντος βουλγαρικοῦ κράτους. Ὁ D u C a n g e (Glossarium, ἐν λέξει) ἐρμηνεύει : «Provisores, qui Venetis hodie Provedori». Ἐν τούτοις τὰ καθήκοντα, τὰ ὁποῖα ἴσκουν οἱ Βυζαντινοὶ προνοηταί, ἦσαν κατὰ πολὺ διάφορα τῶν τῶν Βενετῶν proveditores. Ὁ προνοητὴς τῆς Βουλγαρίας ἦτο ἔκτακτος στρατιωτικὸς καὶ πολιτικὸς διοικητής, ἔχων πιθανώτατα εὐρύτεραν δικαιοδοσίαν τῆς τοῦ στρατηγοῦ θέματος. Περὶ τῶν διοικητῶν τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν παριστρίων ἐπαρχιῶν βλ. N. B a n e s c u, Unbekannte Statthalter der Themen Paristrion und Bulgarien : Romanos Diogenes und Nikephoros Botaneiates, ἐν Byz. Zeitschrift, τόμ. 30 (1929—1930), σελ. 439—444. Οἱ προνοηταί μνημονεύονται ὡσαύτως ἐν νεαρῷ τοῦ αυτοκράτορος Ἰωάννου τοῦ Κομνηνοῦ (1124 ἢ 1139) : «οὐκ ἐξέσται τοίνυν ἀπὸ τοῦ παρόντος οὔτε κριταῖς οὔτε ἀναγραφεῦσιν οὔτε

τοῦ τελευταίου τούτου ἀσκοῦντος κυρίως ἐξουσίαν οἰκονομικὴν. Ὁ Σπ. Λάμπρος εἰκάζει ὅτι οἱ ἄρχοντες ἦσαν ἐπιτόπιος ἀρχή¹, ὁ δὲ G. Stadtmüller ἀποδίδει εἰς αὐτοὺς καθήκοντα ἀστυνομίας ἐπὶ τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἴσως ἐφ' ὀλοκλήρου τῆς Ἀττικῆς, πιθανώτατα δὲ καὶ τὴν διοίκησιν φρουρᾶς ἐδρευούσης ἐν τῇ πόλει². Τὸ ὄλον ὄριον ὑπήγετο ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν καὶ τὸν ἀνώτατον ἔλεγχον τῆς πραιτωρικῆς ἀρχῆς, περὶ ἧς ἐγένετο ἀνωτέρω ὁ προσήκων λόγος.

Σπουδαιότατη πηγὴ, τὰ σφραγιστικὰ μνημεῖα, συμπληρώνουν καὶ διευκρινοῦν καὶ ἐν τῇ προκειμένῃ περιπτώσει τὰς πενιχρὰς πληροφορίας τῶν φιλολογικῶν πηγῶν. Τὰ μνημεῖα ταῦτα, κατὰ κατηγορίας ταξινομούμενα, εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Α'. Τὰ εἰς ἄρχοντας τῶν Ἀθηνῶν ἀναφερόμενα :

1) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος : «[Σ]τε[φά]νω β[ασιλικῷ] σ[πα-θ]αρίω καὶ [ἄρχ](ον)τι(ι) Ἀθ[ηνῶν]»³.

Τὸ μνημεῖον τοῦτο μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως πρέπει νὰ προσγραφῆ

πράκτορσιν οὔτε δουξίν οὔτε στρατηγοῖς οὔτε π ρ ο ν ο η τ α ῖ ς οὔτε ἄλλοις τιοὶ δημοσιακὰς δουλείας ἐγχεχειρισμένοις . . . » (Zachariã von Lingenthal, Jus, ἔκδ. Ζέπων, τόμ. Α', σελ. 364). Πλὴν τῆς Βουλγαρίας καὶ τῶν Ἀθηνῶν, προνοητὰς εὐρίσκομεν ἐν Σάμῳ, κατὰ τὰ ἔτη 1087—1089, τὸν στρατηγὸν Εὐστάθιον τὸν Χαροσιανίτην (Miklosich-Müller, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 6, σελ. 34, 39, 41—42), καί, τῷ 1118, ἐν Κρήτῃ τὸν «πρόεδρον καὶ προνοητὴν Κλαδο . . . » (sic) (Αὐτόθι, σελ. 96). Ἐν τῇ περιπτώσει τῆς Σάμου ὁ προνοητὴς συγκεντρώνει συγχρόνως εἰς τὰς χεῖράς του καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ στρατηγοῦ. Ἐν Κρήτῃ ὁ πρόεδρος καὶ προνοητὴς εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς νήσου, τὸν κατεπάνω Ἰωάννην τὸν Ἑλλαδικόν, καὶ φέρεται τρόπον τινὰ ὡς ὑφιστάμενος αὐτοῦ. Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἤγαγον ἡμᾶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὰ καθήκοντα τῶν προνοητῶν Ἀθηνῶν, Κρήτης καὶ ἐν τινι μέτρῳ τῆς Σάμου ἦσαν διάφορα τῶν καθηκόντων, τὰ ὁποῖα ἤσκει ὁ προνοητὴς Βουλγαρίας. Ἴσως δὲ ἡ δικαιοδοσία των ἦτο καθαρῶς οἰκονομική. Οἱ προνοηταὶ εἶναι ὡσαύτως γνωστοὶ καὶ ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ ἱεραρχίᾳ. Μολυβδόβουλλον τοῦ ΙΒ' αἰῶνος ἀνήκειν εἰς τὸν Θεόδωρον ὀστιάριον, ἐβδομάριον, πρωτονοτάριον τοῦ Τροπαιοφόρου καὶ προνοητὴν (G. Schlimmberger, Sigillographie, σελ. 151). Προνοηταὶ ἐπίσης ὀνομάζοντο οἱ διαχειρισταὶ τῆς μονῆς τῆς Κεχαριτωμένης ἐν τῷ Τυπικῷ τῆς αὐτοκρατείας Εἰρήνης τῆς Δουκαίνης (Miklosich-Müller, Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. 5, σελ. 345).

¹ Σπ. Λάμπρος, Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, (Ἀθῆναι, 1878), σελ. 25, σημ. 1.

² G. Stadtmüller, Michael Choniates, Ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 147.

³ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, Συλλογὴ Ἀν. Σταμούλη, σελ. 7.

εἰς τοὺς ἄρχοντας τῶν Ἀθηνῶν, διότι, ὡς παρατηρήθη¹, ἡ ἀνάγνωσις εἶναι τὰ μάλιστα ἐπισφαλής.

2) Μολυβδόβουλλον Θ'—Ι' αἰῶνος : «† Νηκίητα β(ασιλικῶ) στρατορι καὶ ἄρχο(ντι) Ἀθ(ηνῶν)»².

3) Μολυβδόβουλλον Ι' αἰῶνος : «Κ(ύρι)ε βοίηθι Ἀνάργυρον) ἄρχοντα Ἀθιννόν»³.

Β'. Εἰς προνοητὴν τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρεται μολυβδόβουλλον τῆς Ι'—ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος : «Θ(εοτό)κε β(οή)θ(ει) Μι(χαήλ) βεστάρχη κ(αι) προνοητ(ῆ) τῶν Ἀθηνῶν τῶ Ἀντιπάπ(ω)»⁴.

Γ'. Εἰς διοικητὰς τῶν Ἀθηνῶν ἀναφέρονται :

1) Μολυβδόβουλλον Η'—Θ' αἰῶνος : «Θεοτόκε βοήθει Στεφάνω διοικητ(ῆ) Ἀθηνῶν»⁵.

2) Μολυβδόβουλλον ΙΑ' αἰῶνος : «Θ(εοτό)κε β(οή)θει Χριστωφόρ(ω) διουκιτ(ῆ) τ(ῶν) Ἀθηνό(ν)»⁶.

Δ'. Εἰς βασιλικούς προέδρους⁷ Ἀθηνῶν ἀναφέρονται :

¹ V. Laurent, ἐν Byzantion, τόμ. 6 (1931), σελ. 786—787.

² Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακά Μολυβδόβουλλα, σελ. 17.

³ Σπ. Λάμπρου, Αἱ Ἀθῆναι κατὰ τὰ τέλη τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος, σελ. 25. G. Schlimbeger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 170.

⁴ Σπ. Λάμπρου, Ἀυτόθι. G. Schlimbeger, Mélanges d'archéologie byzantine, Α', σελ. 253. Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντιακά Μολυβδόβουλλα, σελ. 17.

⁵ G. Schlimbeger, Sigillographie de l'Empire byzantin, σελ. 170.

⁶ Ἀυτόθι.

⁷ Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ (τόμ. Β', σελ. 379), τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου ἀπενεμήθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Νικηφόρου τοῦ Φωκᾶ εἰς τὸν παρακοιμώμενον Βασίλειον, φυσικὸν υἱὸν τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ : «Βασίλειον τὸν παρακοιμώμενον, ὃν Νικηφόρος ὁ βασιλεὺς, οὐ μικρὰ συμβαλλόμενον αὐτῶ πρὸς τὴν τῆς βασιλείας κατάσχεσιν πρὸ εδρον τετίμηκε, μῆψω πρότερον ὄντος τοῦ ἀξιώματος». Ο. V. Beneschvic', Ranglisten, ἐν Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher, τόμ. 5 (1926), σελ. 148, στηριζόμενος ἐπὶ ἐπιγραφῆς μολυβδοβούλλου, ἠθέλησε νὰ ἀποδείξῃ ὅτι τὸ ἀξίωμα τοῦ προέδρου ἰδρῦθη παλαιότερον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Λέοντος τοῦ 5'. Αἱ ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως ὅμως τοῦ Beneschvic' παρατηρήσεις τοῦ κ. Στ. Κυριακίδου Βυζαντινὰ μελέται, σελ. 504 κέ., πείθουν ὅτι ἡ πληροφορία τοῦ Σκυλίτζη-Κεδρηνοῦ εἶναι ἀκριβής. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΑ' αἰῶνος μαρτυρεῖται καὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ πρῶτο προέδρου. Τὸν τίτλον τοῦτον ἔφεραν καὶ ὁ κατεπάνω Θεσσαλονίκης Κωνσταντῖνος ὁ Διογένης, διακριθεὶς εἰς τοὺς κατὰ τῶν Βουλγάρων πολέμους τοῦ Βασιλείου τοῦ Β' (Πρβλ. Στ. Κυριακίδου, Ἀυτόθι, σελ. 355 κέ.). Πρωτοπροέδρος ἐπίσης ἦτο καὶ ὁ Μανουὴλ ὁ Κομνηνός, ἀκμάσας κατὰ τοὺς

1) Μολυβδόβουλλον Θ'—I' αἰῶνος: «Κύριε βοήθει τῷ σῶ δούλω Σισ[ι]ννήῳ β(ασιλικῷ) προέ(δρῳ) Ἀθιν(ῶν)»¹.

2) Μολυβδόβουλλον ΙΑ'—ΙΒ' αἰῶνος: «Κ(ύρι)ε β(οή)θ(ει) Νικολ[άφ] προέδρ[ω] Ἀ]θ[η]ν[ῶν]»². Δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς ἂν τὸ μολυβδόβουλλον τοῦτο ἀνήκεν εἰς βασιλικόν, ἢτοι πολιτικόν, πρόεδρον ἢ εἰς μητροπολίτην Ἀθηνῶν.

λ') *Provincia Velechative.*

Ὁ Tafel, ἐν μὲν ταῖς Symbolae Criticae, Α', σελ. 67, σημειώνει: «Pro Belechatiuae posterior liber habet Velicati. Schafarikio placet Velechatiuae, quam urbem, si narrandi tenorem respexeris, inter Atticam et Thessaliam locabis, loco tamen nondum invento. Ego de Belegezitis mediae Thessaliae cogitaverim», ἐν δὲ τῷ ὑπομνήματι τῶν Urkunden, τόμ. Α', σελ. 265, σημ. 12: «Locus obscurus in Thessalia eiusve confinio quaerendus videtur». Ὁ αὐτὸς σοφὸς συγγραφεύς, ἐν τῷ ἔργῳ του De Thessalonica eiusque agro, σελ. LXXVII κέ., τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ὑπαινίσσεται ἐν τῷ παρατεθέντι χωρίῳ, συνάπτει τὴν ἐν τῷ ἔγγράφῳ ἀναφερομένην ἐπαρχίαν Velechativae πρὸς τὴν φυλὴν τῶν Βελεγεζιτῶν Σλάβων, τῶν μνημονευομένων ἐν τοῖς θάμασι τοῦ Ἀγίου Δημητρίου³, καὶ πρὸς τὴν Βελζητίαν, ἐν τῇ ὁποίᾳ, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Θεοφάνους⁴, ἔζων Σκλαβηνοὶ ὑπὸ ἄρχοντα τὸν Ἀκαμήρον.

χρόνους τοῦ αὐτοκράτορος Ῥωμανοῦ Α' τοῦ Διογένοϋ (1067—1071). Πρβλ. Σκυλίτζην, τόμ. Β', σελ. 685. Περὶ τοῦ ἀξιώματος τοῦ προέδρου ἐν μὲν τῇ πολιτικῇ ἔξουσίᾳ βλ. Ch. Diehl, Sur la signification du titre de proèdre à Byzance, ἐν Mélanges Schlumberger (1924), σελ. 105—117, ἐν δὲ τῇ ἐκκλησιαστικῇ S. Salaville, Le titre ecclésiastique de Πρόεδρος dans les documents byzantins, Echos d'Orient, τόμ. 29 (1930), σελ. 416—436.

¹ Κ. Κωνσταντοπούλου, Βυζαντινὰ Μολυβδόβουλλα, σελ. 17.

² Αὐτόθι, σελ. 286.

³ Πρβλ. P. J. Schafarik, Slavische Alterthümer, τόμ. Β' (Λειψία, 1844), σελ. 226. O. Tafel, Thessalonique des origines au XIe siècle, (Παρίσι, 1919), σελ. 109 καὶ 112—113. L. Niedrle, Manuel de l'Antiquité slave, τόμ. Α' (Παρίσι, 1923), σελ. 110. F. Dvorník, Les Slaves, Byzance et Rome au IXe siècle, σελ. 14—15.

⁴ Θεοφάνης, ἐκδ. De Boor, τόμ. Α', σελ. 473. Περὶ τῆς ἐρμηνείας τοῦ χωρίου τοῦ Θεοφάνους βλ. Κ. Ἀμείντου, Μακεδονικά. Συμβολὴ εἰς τὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν καὶ ἐθνολογίαν τῆς Μακεδονίας, (Ἀθήναι, 1920), σελ. 14—15. Πρβλ. F. Dvorník, Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance, σελ. 5.

Ἡ ἐτυμολογικὴ σύναψις τῆς Provincia Velechativae πρὸς τοὺς Βελεγεζίτας καὶ τὴν Βελζητιαν παρουσιάζει πολλὰς φωνητικὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας δὲν δυνάμεθα νὰ παρίδωμεν. Προφανῶς τὸ ὄνομα ἔχει κακῶς παραδοθῆ. Εἰς τὸ ἀντίστοιχον χωρίον, ἡ Partitio Romaniae παρέχει τὸν τύπον Velicati¹.

Ὁ κ. Ν. Γιαννόπουλος², ἀναφερόμενος εἰς τὸ ἡμέτερον ἔγγραφο, σημειώνει ἀπλῶς, μεταξὺ ἄλλων θεσσαλικῶν πόλεων καὶ χωρῶν, τὴν Βελεγετιαν καὶ καθορίζει ὅτι αὕτη ἔκειτο ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου.

Καθ' ἡμᾶς, οὔτε ἡ φυλὴ τῶν Βελεγεζιτῶν Σλάβων οὔτε ἡ ἀμάρτυρος Βελεγετία ἔχουν σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ ἡμέτερον τοπωνύμιον, πρόκειται δὲ πιθανώτατα περὶ τῆς περιοχῆς τῶν *Λεβαχάτων*, τῆς ἀναφερομένης ἐν χρυσοβούλλῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ Β', τοῦ Μαρτίου τοῦ ἔτους 1289: «ἔτι τε εἰς τὸν τόπον τοῦ Ἀλμυροῦ χωρίον ἢ Μαγούλα καὶ οἱ Σαμισαράτοι λεγόμενοι σὺν τῇ ἐκεῖσε γῆ τῶν *Λεβαχάτων* καὶ τῶν Ταρωνάτων»³. Ἡ παραφθορὰ τοῦ ἐν τῷ χρυσοβούλλῳ τοῦ 1198 τύπου Velechativae εὐκόλως δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ φωνητικῶς*.

ΔΙΟΝ. Α. ΖΑΚΥΘΗΝΟΣ

¹ Tafel - Thomas, Urkunden, τόμ. Α', σελ. 488 σημ. 2.

² Ν. Ἰ. Γιαννοπούλου, Ἡ μεσαιωνικὴ Φθιώτις καὶ τὰ ἐν αὐτῇ μνημεῖα, ἐν Δελτίῳ τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, τόμ. 8 (1923), σελ. 40.

³ Miklosich - Müller, Acta et Diplomata graeca, τόμ. 5, σελ. 255.

* Ἡ συνέχεια τῆς μελέτης εἰς τὸν προσεχῆ τόμον τῆς «Ἐπετηρίδος».